

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО

ОДЕСЬКИЙ ОСЕРЕДОК

**УКРАЇНСЬКІ ГУБЕРНСЬКІ
З'ЇЗДИ В ОДЕСІ
У 1917 РОЦІ**

ОДЕСА – 2017

УДК
ББК

УКР 45

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
(ПРОТОКОЛ № 8 ВІД 19 ТРАВНЯ 2017 Р.)

Рецензенти:

В. М. Хмарський, доктор історичних наук, професор, проректор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

О. Г. Шишко, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології, філософії та права Одеської національної академії харчових технологій

Українські губернські з'їзди в Одесі у 1917 році : документи і матеріали
УКР 45/ Упоряд. і автор передмови Т. Вінцковський. – Одеса: Бондаренко М. О.,
2017. – 116 с.

ISBN 978-617-7424-51-1

Пропоноване видання виконане в межах святкування 100-річчя з часу початку Української революції 1917-1921 рр. У книзі зібрані матеріали і документи, які відбивають підготовку, хід та окремі результати Херсонських українських губернських з'їздів, котрі пройшли у 1917 р. в Одесі. Тексти відтворені на основі газетних публікацій та окремих архівних документів, забезпечені стислими коментарями й іменним покажчиком.

Розрахована для науковців, краєзнавців, викладачів різних типів освітніх закладів, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

УДК
ББК

ISBN 978-617-7424-51-1

© Т. Вінцковський. Упоряд. і автор передмови

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ПЕРЕЛІК МАТЕРІАЛІВ І ДОКУМЕНТІВ	
1. І-й ХЕРСОНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ З'ЇЗД.....	19
1. 1. Матеріали газети «Известия Херсонского губернского комитета Спокойствия и Безопасности»:	
№1 Заклик товариства «Українська Хата» в Херсоні до усіх організацій на Херсонщині	19
№2 Губернський з'їзд	19
1. 2. Архівні документи:	
№3 Усім повітовим комісарам та повітовим управам Херсонської губернії	20
1. 3. Матеріали газети «Известия Одесского совета рабочих депутатов и представителей армии и флота»:	
№4 Український з'їзд	22
№5 Український з'їзд	22
№6 Український з'їзд (2-й день).....	23
1. 4. Матеріали альманаху «Українське слово»:	
№7 Протокол Українського Херсонського губернського з'їзду 28-30 червня 1917 р. Перший день. Засідання вечірнє	25
№8 Протокол Українського Херсонського Губернського З'їзду, 29 червня 1917 р. Засідання ранішнє	29
№9 Протокол Українського Херсонського Губернського З'їзду 29 червня 1917 р. Засідання вечірнє	33
№10 Протокол Українського Херсонського Губернського З'їзду 30 червня 1917 р. Засідання ранішнє.....	37
№11 Протокол Українського Херсонського Губернського З'їзду 30 червня 1917 р. Вечірнє засідання	40
№12 Засідання ранішнє 1-го липня 1917 р.....	42
1. 5. Матеріали газети «Одесские новости»:	
№13 Український з'їзд	44

<i>№14 В узгоджувальній комісії. Про український з'їзд в Одесі</i>	44
<i>№15 Український з'їзд (відкриття)</i>	46
<i>№16 Український з'їзд (другий день)</i>	48
1. 6. Матеріали газети «Одесский листок»:	
<i>№17 Український з'їзд</i>	51
<i>№18 До українського з'їзду</i>	52
<i>№19 Український з'їзд в Одесі</i>	55
<i>№20 Український з'їзд (відкриття)</i>	55
<i>№21 У «президії 10» Український з'їзд</i>	59
<i>№22 Український з'їзд (другий день, доповідь Шелухина)</i>	60
<i>№23 Третій день (земельне питання)</i>	67
2. II-й ХЕРСОНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ З'ЇЗД.....	69
2. 1. Архівні документи:	
<i>№24 Українська губернська рада Херсонщини (2-й Український губернський Херсонський з'їзд у Одесі)</i>	69
2. 2. Матеріали газети «Одесские новости»:	
<i>№25 Окружний український з'їзд в Одесі</i>	70
<i>№26 Український з'їзд</i>	70
<i>№27 Український з'їзд (ранкове засідання)</i>	72
<i>№28 Вечірнє засідання</i>	76
<i>№29 Український з'їзд</i>	78
<i>№30 Український з'їзд</i>	80
2. 3. Матеріали газети «Рідний курінь»:	
<i>№31 Другий український з'їзд селян, робітників на Херсонщині і солдат м. Одеси</i>	80
<i>№32 2-й Український губернський з'їзд Херсонщини</i>	81
<i>№33 Кошти, зібрані на виборчий фонд до Установчих зборів</i>	82
<i>№34 М. Гордієвський. Загально-федеративні й місцеві установчі збори</i>	83
<i>№35 М. Гордієвський. Загально-федеративні й місцеві установчі збори (продовження)</i>	85
<i>№36 М. Гордієвський. Українські Установчі Збори</i>	86

2. 4. Матеріали газети «Одесский листок»:	
<i>№37 Український з'їзд</i>	89
<i>№38 Український з'їзд</i>	90
<i>№39 Український з'їзд</i>	92
2. 5. Матеріали газети «Известия Одесского совета рабочих депутатов и представителей армии и флота»:	
<i>№40 Резолюція</i>	92
ПРИМІТКИ.....	93
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	109

Присвячується 100-річчю Української революції

ПЕРЕДМОВА

Протягом сторіччя, яке минуло з моменту краху Російської імперії і початку Української національної революції 1917-1921 рр., історична наука здійснила скрупульозне дослідження різноманітних її аспектів, а інтелектуальна спадщина поповнилася тисячами наукових й науково-популярних праць. Вагому роль у формуванні новітнього дискурсу на епоху відіграли збірки документів, котрі побачили світ на рубежі ХХ-ХХІ століть¹, адже вони суттєво спростили доступ до знань про минуле і дали можливість урізноманітнити конструювання схем суспільних трансформацій, які охопили ледь не усі сфери життя, в тому числі й у сегментах державотворення, зростання національної самосвідомості тощо.

Традиційна парадигма в осмисленні революційного часу, пов'язана передусім з політичною історією, разом з тим розділяє фокус дослідницького інтересу на різні категорії. Якщо до першої з них можна віднести центри управління політичними процесами, то інші вибудовуються навколо суспільного протистояння нижчого рівня. А історія революції на периферії, яка інколи формувала субцентри прийняття рішень, вже давно стала предметом особливої уваги дослідників, у тому числі в контексті вивчення досвіду проведення українських губернських з'їздів². Окремо виділимо тези одеського дослідника О. Шишка, адже вони безпосередньо присвячені окресленій проблематиці³.

Початок революції 1917 р. ознаменувався не лише створенням Тимчасового уряду і проголошенням необхідності скликання у неозначеному майбутньому Всеросійських Установчих зборів, котрі й повинні були вирішити долю країни, але й потужним національним рухом на південно-західних кордонах колишньої імперії, який поставив на порядок денний вимогу відновлення Української державності. В Одесі, яка залишалася найчисельнішим містом регіону, суспільно-політичні процеси проходили як у річищі загальноросійських трендів, так і у межах Української революції.

Означена дихотомія проявилася, з одного боку, у створенні Одеського міського громадського комітету (ОМГК), який сформувався

при міській думі відразу після отримання звістки про зречення Миколи II влади. Він перебував у перманентному стані конструювання й складався з представників Всеросійської земської спілки, Всеросійської спілки міст, Військово-промислового комітету, ради робітничих депутатів, низки партій та організацій. ОМГК трактував себе як колективний орган контролю за роботою владних інституцій, висловив недовіру міській управі та думі і забажав взяти управління містом у свої руки через систему комісарів⁴. З іншого боку, паралельно проходили перші організаційні заходи в межах української громади міста, яка гуртувалася передусім навколо товариства «Українська хата». Вже 16 (3) березня 1917 р. відбулися збори українського студентства міста, частина з яких співпрацювала з «Українською хатою», на яких було вирішено привітати О. Керенського та М. Чхеїдзе з членством у Тимчасовому комітеті. В телеграмі студентів мали місце гасла, що відображали суспільно-політичні рефлексії українського політикуму на початку революції щодо відновлення власної автономної держави, припинення Першої світової війни, забезпечення культурницьких потреб народу тощо⁵. Згідно спогадів М. Омеляновича-Павленка того ж дня в Одесі ймовірно також відбулася маніфестація цивільного населення міста і юнкерів школи прапорщиків, котра проходила під червоними й жовто-блакитними прапорами, а безпосередню участь в її організації взяли члени «Української хати»⁶.

Втім, головні ініціативи щодо організації української громади міста і формування політичних вимог належали Українському керівничому комітету Одеси (УКК), котрий був створений 17 (4) березня 1917 р⁷. Київська газета «Нова рада» за місяць опісля повідомляла, що до УКК увійшли по 2 представники від цілої низки товариств – «Наша кооперація», «Українська хата», «Стара громада», «Нова громада», «Студентська громада», «Громада курсисток», «Робітнича громада» й прилучилася Українська радикально-демократична партія – таким чином 14-16 осіб⁸. Але ці дані слід скорегувати, зважаючи на інформацію офіційного часопису УКК альманаху «Українське слово». Редколегія стверджувала, що персональний склад Керівничого комітету формувався з 2-х делегатів від УРДП, УСДРП, «Старої громади», «Молодої громади», «Громади курсисток», «Студентської громади», «Робітничої громади», «Солдатської громади», й по 1-му представнику від матросів, 1-ї школи прапорщиків, 2-ї школи прапорщиків, молоді середніх шкіл, редакції «Українського слова», що дає в сумі 21 особу⁹. У своєму зверненні до

населення УКК закликав усіх громадян підтримати Тимчасовий уряд і запевнив, що «новий лад несе всім народам і нашій Україні волю й свободу, касуючи всяке поневолення»¹⁰. Інше послання, у вигляді телеграми, надійшло голові Державної Думи М. Родзянкові¹¹.

Не випадково УКК став співорганізатором першого під час революції віче української громади міста, що відбулося 20 (7) березня 1917 р. У ході дискусії під головуванням В. Боровика оратори запропонували програму дій на найближчі тижні й середньострокову перспективу. У прикінцевих рішеннях віче говорилося, що українське суспільство повинно прагнути до встановлення республіканської форми правління, перетворення Росії на федерацію у котрій Україна матиме широку автономію, утворення «центральної української ради», діяч, спрямованих на зростання національної самосвідомості народу, а також про необхідність скликання в Одесі «губернського українського з'їзду» з подальшими перспективами проведення всеукраїнського з'їзду. У пункті 5 документа, де йшлося про Центральну Раду, першим завданням новопосталої організації визначалося скликання Всеукраїнського з'їзду¹². Політичну далекоглядність одеських активістів підтверджує й наукова розвідка В. Верстюка, який стверджував, що саме в стінах УКК виникла ідея скликання Всеукраїнського національного конгресу¹³.

Таким чином, вже на початках революції постало питання про проведення як загальноукраїнського, так і губернського національного форуму, але якщо Центральна Рада оперативно відреагувала на виклики часу і скликала Всеукраїнський національний конгрес на 19-21 (6-8) квітня 1917 р., то місцеві еліти тривалий час зволікали з проведенням його крайового аналогу. Навіть не зважаючи на те, що Центральна Рада на своєму засіданні від 26 (13) квітня вирішила надіслати листи у всі губернські міста України з проханням якомога швидше скликати губернські українські з'їзди як для того, щоб організувати власну представницьку мережу в регіонах, так і для того, щоб члени УЦР від губерній були остаточно або затверджені, або переобрані місцевими громадами¹⁴. Принагідно мусимо визнати, що у наших попередніх публікаціях помилково датувалося утворення однієї з таких інституцій – Херсонської української губернської ради (ХУГР), яка постала не у квітні, а лише 13 липня (30 червня) 1917 р¹⁵. До сьогодні не вдалося знайти документів за допомогою яких можна було б встановити точну дату коли її очолив В. Чехівський.

Найоперативніше відреагували на рішення конгресу у Харкові, оскільки вже 29 (16) квітня 1917 р. відбувся перший губернський національний з'їзд, який пройшов у піднесеній атмосфері й продемонстрував, що населення Слобожанщини активно підтримувало діяльність Центральної Ради і рішення щодо курсу на відновлення автономії України. Хоча, як і в Одесі, думка про необхідність скликання подібного крайового форуму кристалізувалася до офіційних рекомендацій Всеукраїнського національного конгресу, оскільки організаційний комітет по скликанню Харківського губернського українського національного з'їзду був утворений не пізніше 14 (1) квітня. Одним з найважливіших рішень даного форуму стало утворення української губернської ради, на котру й покладалася функція сприяти втіленню в життя наказів Києва¹⁶.

У подальшому аналогічні з'їзди відбулися 18-20 (5-7) травня у Подільській губернії, 23-25 (10-12) травня у Волинській губернії¹⁷, 3-4 червня (21-22 травня) у Катеринославській та Полтавській губерніях, 26 червня – 1 липня (13-18 червня¹⁸) у Чернігівській губернії, 30 червня – 1 липня (17-18 червня) у Київській губернії¹⁹. Таким чином, впродовж наступних двох з половиною місяців українські національні зібрання були скликані у більшості регіонів, за винятком Херсонської й Таврійської губерній.

Відзначимо, що таврійці, хоч і пізніше за інших, але протягом короткого проміжку часу спромоглися провести відразу два подібних форуми, які претендували на статус загальногубернських. З'їзд представників українських організацій Таврії організували у Сімферополі протягом 25-26 (12-13) серпня. Член бердянської «Просвіти» В. Сильченко у листі до «Нової ради» очевидно переказував переконання більшої частини делегатів, що для подальшої згуртованості у Мелітополі має бути обрана губернська рада, «котра служитиме осередком усього українського життя на Таврії». Учасники форуму також заявили протест проти політики Тимчасового уряду в українському питанні, висловилися на підтримку Центральної Ради та її планів скликати Всеукраїнські Установчі збори²⁰.

Другий захід відбувся 9-11 вересня (27-29 серпня) 1917 р. у Мелітополі. Його делегати прийняли низку важливих постанов, з-поміж яких виділимо декілька: зібрання протестувало проти поділу України і вимагало, щоб Таврійська губернія увійшла до складу автономної

України й ухвалило сформувати Український губернський виконавчий комітет, себто аналог губернської ради, який розташовувався у Сімферополі. До нього увійшло п'ять осіб – О. Андрієвський, Асауленко (мабуть Б. Шульга-Асауленко – авт.), Ю. Гавриленко, І. Гончаренко і Є. Рудницький²¹. У зазначених хронологічних межах також встиг пройти II-й Київський губернський український з'їзд, який працював протягом 1-2 вересня (19-20 серпня)²².

Вказані факти засвідчували відповідну динаміку розгортання революції, темпи якої у південно-західній частині України в окремих випадках виявилися недостатніми, навіть попри очевидні організаційні успіхи весни 1917 р. Нагальність проведення Херсонського національного губернського з'їзду підтверджував і виступ члена УКК З. Висоцького 9 липня (26 червня) 1917 р. на п'ятій сесії Центральної Ради. Він стверджував, що: «<...> Селянство організується неукраїнцями. Тільки тепер ми беремося за роботу. Думаємо скликати губернський національний з'їзд, заснувати губернську раду селянських депутатів. Учителство денаціоналізоване, земство не тільки не українізовано, але й недемократизовано»²³.

Вже за два дні слова доповідача отримали підтвердження, бо 11-14 липня (28 червня – 1 липня) 1917 р. Херсонський губернський український з'їзд відбувся, хоча його результати мали більше психологічне значення, ніж прикладне, оскільки, окрім заснування ХУГР як представницької інституції Києва в регіоні, інших практичних наслідків він не мав. Зрештою, піднесений настрій учасників зібрання, виголошені промови і прийняті резолюції засвідчили підтримку значної частини населення губернії політичної доктрини Центральної Ради й бажання долучитися до державотворчої роботи.

Наявна джерельна база не дає змоги стверджувати про роль тих чи інших структур в організації такого зібрання, але зважаючи на участь у ньому керівників УКК, Одеської української військової ради (ОУВР), осередків УСДРП, УПСР, УРДП можна припустити, що саме згадані інституції стали одними з основних співорганізаторів національного форуму. Передусім слід відзначити, що I-й Херсонський український губернський з'їзд доручили відкрити голові УКК С. Шелухину, що, на нашу думку, наочно демонструє першість Керівничого комітету в підготовці заходу. Активно закликала до проведення заходу херсонська «Українська хата», яка вважала, що він має бути проведений до 28 (15)

червня, й навіть обіцяла взяти на себе організаційну ініціативу. Її заклики утворити українську загальногубернську структуру²⁴ без апеляції до підтримки інших товариств можна трактувати як елемент недостатньо ефективної взаємодії національних інституцій краю, що вимагало подальшого організаційного й кадрового вдосконалення. Прикметно, що делегувався на з'їзд також представник президії Одеської ради робітничих депутатів І. Романченко²⁵.

Попри створення ХУГР у політичному житті Одеси й надалі більшу роль відігравали УКК та ОУВР на чолі з І. Луценком, яка була створена 17 (4) квітня 1917 р. і здійснювала українізацію російського війська у межах Одеської військової округи. Зокрема, у газеті «Вестник Одесского земства» від 8 серпня (26 липня) міститься вельми показова замітка, у котрій автор відзначає помітне посилення діяльності місцевих українських організацій які постійно контактують з Центральною Радою. Насамперед йшлося про УКК, а її незмінний очільнику навіть давав пояснення щодо «ставлення українців до Одеси і повіту»²⁶. А ОУВР до початку осені 1917 р. зуміла закінчити формування 1-го Гайдамацького куреня, який вважався ледь не найдисциплінованішою військовою одиницею місцевого гарнізону²⁷.

Актові документи виводять ХУГР з тіні більш впливових організацій лише станом на другу половину осені 1917 р., коли вона взялася за організаційні заходи по скликанню II-го Херсонського українського губернського з'їзду. Терміни його проведення були обрані таким чином, щоб делегати, які з'їхалися до Одеси на 6-9 листопада (24-27 жовтня) 1917 р., могли висловитися не лише щодо участі у виборах до Всеросійських Установчих зборів, які призначалися на 25-27 (12-14) листопада 1917 р., але й про проблеми організації влади, а фактично підтримати Київ у дедалі напруженішому протистоянні з Петроградом.

Загальна атмосфера і настрої, які панували в середовищі регіонального українського політичного табору в дні загострення суспільної конфронтації, мають стати предметом окремого дослідження, але вже тепер можна говорити про існування амбівалентних оцінок з боку активістів краю щодо наявної політико-організаційної ситуації та перспектив революційних трансформацій, що частково демонструє автор статті «З вражень на Херсонщині», опублікованої 26 (13) жовтня в часописі «Народна воля». М. Карбовський з неприхованою стурбованістю стверджував: «Українство Херсонщини представлено

нечисленною інтелігенцією; селянство темне, в деяких повітах значно зрусифіковане. Могутні центри русифікації, як Одеса та Миколаїв, роблять своє <...> Сім місяців російські політичні партії висилають на губернію сотні агітаторів, заливають її своєю літературою, українці ж могли протиставити агітаторів – одиниці, літератури – децицію. Російські партії мали в своїх руках адміністративний апарат, гроші, пресу; українці – кількох сильних індивідуально людей, копійки і дві газетки, розрахованих тільки на інтелігенцію <...> Інтелігенція сидить в центрах – містах, їй важко свою діяльність перенести по за їх межі <...> Одні дають землю і волю і, кажуть, для цього не треба ніякої України, стихія ж говорить про щось своє, рідне, що «треба мабуть оту Україну»»²⁸.

Здійснюючи підготовчі заходи ХУГР розіслала інформаційне повідомлення до Одеської міської думи²⁹, запрошення до миколаївської «Просвіти»³⁰, Єлисаветградських організацій³¹ і загалом по усіх повітах та представницьких організаціях обрати делегатів на з'їзд та зібратися для вирішення невідкладних справ. Частина інституцій, до прикладу, Херсонська губернська рада селянських депутатів, яка вже перебувала на пробільшовицьких позиціях, винесла негативне рішення щодо участі у форумі³². Їхня резолюція була відправлена до усіх повітових рад селянських депутатів й до селянських управлінь, що не могло не вплинути на кількісний склад делегатів. Проте, як і у липні (червні), на форум зібралось понад 200 осіб, що засвідчило наявність стабільної домінанти як активістів, так і тих, хто їх делегував, а впливовість Херсонської губернської ради селянських депутатів виявилася значно меншою, ніж на це могли розраховувати її очільники та ті партії, які їх підтримували.

Внаслідок державного перевороту в Петрограді 7 листопада (25 жовтня) 1917 р. учасники II-го Херсонського українського губернського з'їзду були змушені дещо коригувати порядок денний і поряд з запланованими питаннями обговорювати тривожні чутки, котрі доходили зі столиці Російської республіки. На відміну, наприклад, від III-го Київського українського губернського з'їзду, котрий зібрався 10-12 листопада (28-30 жовтня) й розпочав свою роботу з обговорення падіння Тимчасового уряду³³.

Прикметно, що на засіданні Сімферопольської української громади, яке мало відбутися 11 листопада (29 жовтня), на порядку

денному також стояло питання про скликання Кримського українського з'їзду³⁴, але про його проведення нам не вдалося знайти жодних прямих згадок. Натомість О. Андрієвський, виступаючи 3 грудня (20 листопада) 1917 р. на Таврійському губернському з'їзді місцевих самоуправлінь, національних організацій і партій, озвучив вимогу «Таврійського українського національного губернського з'їзду» про виділення в новопосталому органі місцевої влади Раді народних представників 30 місць для Губвиконкому українських організацій (Українському губернському виконавчому комітету)³⁵. Отже, такий форум вочевидь все таки міг відбутися в окресленому проміжку часу.

Таким чином, обидва Херсонські українські губернські з'їзди стали помітними подіями в історії національної революції на теренах південно-західної частини України, а його рішення відбивали загальну динаміку її розгортання на різних етапах державотворчого процесу.

Структура видання побудована таким чином, щоб у межах кожного з розділів, які співпадають з хронологією проведення обох з'їздів, виділити основні джерельні комплекси, які тісно кореспондуються один з одним, в одних випадках доповнюючи, а в інших навіть повторюючи архівні чи газетні матеріали. Кожен з документів має свій порядковий номер, який визначався двома чинниками – часом появи у світ та належністю до місця публікації, а також назву, яка у змісті адаптована до сучасної української літературної мови, натомість у тексті подається в оригіналі.

Ретельний пошук документів в архівосховищах України наразі радше привів до негативного результату, оскільки віднайдено мінімальну кількість актового матеріалу в Державних архівах Одеської й Кіровоградської областей. Принагідно упорядник висловлює вдячність Максиму Сінченку з Кропивницького за допомогу у виявленні одного з таких документів. Основним чином підготовка проведення з'їздів та їхня робота відображена у періодичній пресі. Найповніше події описувалися в альманасі «Українське слово» та провідних газетах причорноморського міста «Одесский листок» і «Одесские новости», редакційні колеги яких ідеологічно були близькими до партії кадетів, зокрема головним редактором «Одесского листка» був член ПНС С. Штерн. Окремі матеріали вже були опубліковані в збірці документів, але

у скороченому варіанті³⁶, який не повною мірою відбиває хід зібрань. Інші публікуються вперше за останні сто років. Своєрідним винятком з-поміж усіх газетних матеріалів стали статті М. Гордієвського, опубліковані спочатку двома частинами в «Рідному курені» на тему скликання Всеросійських Установчих зборів, а в наступному номері цієї ж газети щодо ролі Українських Установчих зборів у державотворчому процесі. Вони за зовнішніми ознаками начебто безпосередньо не пов'язані зі з'їздами, але міркуємо, що в обох випадках стали адаптованим для друку варіантом виступу доцента Новоросійського (Одеського) університету під час обговорення зазначених у назві проблем.

Кількість публікацій, присвячених I-му та II-му Херсонським українським губернським з'їздам, є приблизно однаковою, з невеликим переважанням першого з них, що, на нашу думку, пояснюється передусім двома чинниками. Станом на жовтень – листопад 1917 р. припинило своє існування «Українське слово», а після державного перевороту в Петрограді увага журналістів значною мірою переключилася на події глобальнішого масштабу. В документах і матеріалах, поданих українською мовою, збережено максимальну близькість до оригінального варіанту згідно тодішніх правил лексики й пунктуації, технічних можливостей використання окремих літер, зокрема «ї», яка у той час передавалася друкарським способом через «і». Тексти російською мовою були максимально виправлені задля полегшення їхнього прочитання у тій частині, де в газетах 1917 р. продовжували вживати літеру «ъ» наприкінці слів та інші, застарілі на сьогодні форми правопису та мовно-стилістичних конструкцій. В окремих випадках, де частина сторінки газети втрачена, а текст не читається, або пропущені слова, використовувалися три крапки у квадратних дужках.

Збірка має передмову та науково-довідковий апарат у вигляді приміток та іменного покажчика. У примітках після тексту подано інформацію про більшість згаданих у документах постатей, впливові організації, партії, окремі події.

Автор передмови, упорядник матеріалів і документів, приміток й географічного покажчика доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Т. С. Вінцовський.

Видання стало можливим завдяки допомозі громадського активіста і політичного діяча й експерта Андрія Юсова та історика і громадського діяча Олега Сімашка.

1 Українська Центральна Рада : документи і матеріали у двох томах / Упоряд В. Верстюк та ін. – К. : Наукова думка, 1996. – Том I. 4 березня – 9 грудня 1917 р. – 591 с.; Українська Центральна Рада : документи і матеріали у двох томах / Упоряд В. Верстюк та ін. – К. : Наукова думка, 1997. – Том II. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – 422 с.; Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року) : документи і матеріали / Упоряд. В. Верстюк та ін. – К. : Видавництво Олени Теліги, 2003. – 1024 с.; Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 1 / Упоряд. : В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – 688 с.; Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 1 / Упоряд. : В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – 744 с.; Кудлай О. Б. Українська Центральна Рада. Протоколи II-IV сесій. Документи. (Квітень – жовтень 1917 р.). – К. : Інститут історії України, НАН України, 2015. – 222 с.

2 Український з'їзд у Чернігові (8-10 червня 1917 р.) : матеріали та коментарі / Упор. : В. М. Бойко, Р. Б. Воробей, Т. П. Демченко. – Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2012. – 98 с.

3 Шишко О. Г. До питання про український з'їзд в Одесі (28-30 червня 1917 року) / Олександр Григорович Шишко // Революції в Україні у XX-XXI століттях: співзвуччя епох : Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції «Національно-визвольна революція 1917 – 1920 рр. на Півдні України», 23 жовтня 2009 року. – Одеса : ОДУВС, 2009. – С. 98-102.

4 Вінцовський Т. Одеський міський громадський комітет в системі місцевої влади під час революції 1917 року / Тарас Вінцовський // Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. – Одеса : Печатный дом, 2015. – Вип. 19. – С. 106-110.

5 Одесские новости. – 1917. – 6 марта.

6 Омелянович-Павленко М. Спогади українського командарма / Михайло Омелянович-Павленко. – К. : Планета людей, 2002. – С. 30-31.

7 Чумак В. М. Формування органів влади і український національний рух на Півдні України після Лютневої революції (березень – червень 1917 р.)

/ В. М. Чумак, С. Г. Платонов // Південь України і складання української державності: історія і сучасність : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26-27 травня 1994 року. – Одеса : Одеський державний економічний університет, 1994. – Ч. 1. – С. 56-58.

8 Нова рада. – 1917. – 9 квітня.

9 Українське слово. – 1917. – №2. – С. 9-10.

10 Чумак В. М. Вказ. праця. – С. 57.

11 Одесский листок. – 1917. – 6 марта.

12 Одесский листок. – 1917. – 8 марта; Вестник Временного правительства. – 1917. – 11 марта; Українське слово. – 1917. – №3 – С. 11-12.

13 Верстюк В. Ф. Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 р.) / Владислав Федорович Верстюк // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 69.

14 Українська Центральна Рада : документи і матеріали у двох томах / Упоряд В. Верстюк та ін. – К. : Наукова думка, 1996. – Том І. 4 березня – 9 грудня 1917 р. – С. 67.

15 Вінцовський Т. Формування і діяльність органів влади Центральної Ради на півдні України: монографія. – Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус»», 2012. – С. 72.

16 Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року) : документи і матеріали. – С. 18, 115, 206-214.

17 Енциклопедія історії України : в 5-ти т. / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2004. – Т. 2 : Г – Д. – С. 242.

18 За іншими даними він відбувся 21-23 (8-10) червня. Див. : Український з'їзд у Чернігові (8-10 червня 1917 р.) : матеріали та коментарі / Упор.: В. М. Бойко, Р. Б. Воробей, Т. П. Демченко. – Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2012. – 98 с.

19 Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року) : документи і матеріали. – С. 284-286, 323-325, 328-331, 426-429, 452-461.

20 Там само. – С. 681-682, 963-964.

21 Южные ведомости (Симферополь). – 1917. – 14 сентября.

22 Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року) : документи і матеріали. – С. 664-666.

23 Українська Центральна Рада : документи і матеріали у двох томах / Упоряд В. Верстюк та ін. – К. : Наукова думка, 1996. – Том І. 4 березня – 9 грудня 1917 р. – С. 128.

24 Херсонские губернские ведомости. – 1917. – 25 мая.

25 Известия Одесского совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 29 июня.

26 Вестник Одесского земства. – 1917. – 26 июля.

27 Вінцовський Т. Українські мілітарні формування в Одесі в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). Науково-популярні нариси / Тарас Вінцовський, Євген Джумига, Анатолій Мисечко. – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 20, 26, 33, 38.

28 Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року) : документи і матеріали. – С. 847-848.

29 Держархів Одеської області, ф. 16 (Одеська міська управа), оп. 124 ч. 1, спр. 10023 (Розпорядне відділення Одеської міської управи по листуванні з різними закладами і особами), арк. 118.

30 Держархів Миколаївської області, ф. 206 (Українське товариство «Просвіта» м. Миколаїв), оп. 1, спр. 30 (Протоколи зібрання товариства. Листування з закладами про його діяльність. Лист генерального секретаріату Центральної ради про створення воєнізованих націоналістичних формувань. Список слухачів курсів при організації української СДРП), арк. 109.

31 Держархів Кіровоградської області, ф. 78 (Єлисаветградська міська управа, м. Єлисаветград Єлисаветградського повіту Херсонської губернії), оп. 1, спр. 706, арк. 14.

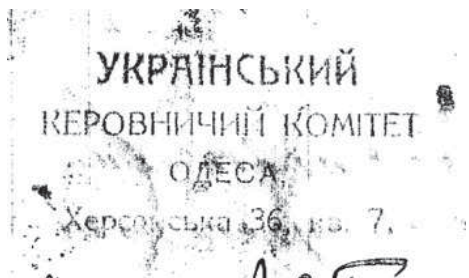
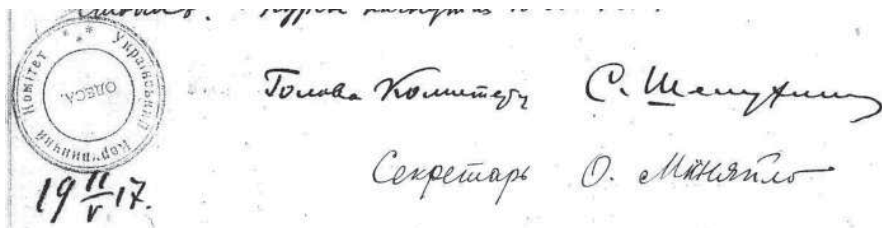
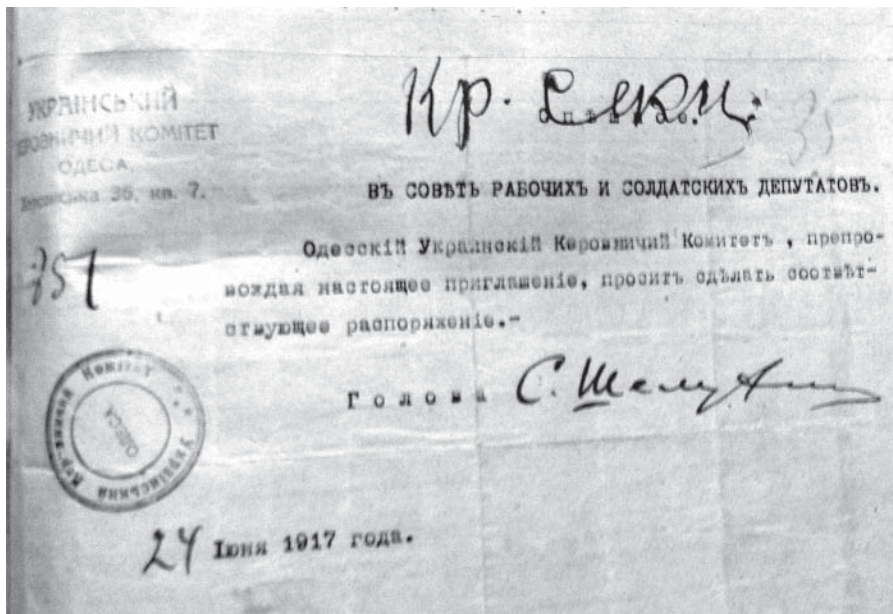
32 Держархів Херсонської області, ф. Р-1099 (Херсонський губернський виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів), оп. 1, спр. 1 (Протоколи засідань з'їзду рад селянських депутатів губернії, президії Херсонського губернського виконкому, переписка з губернськими та повітовими радами, Румчеродом про організацію Червоної гвардії, роботі рад, обороні революційного порядку та ін.), арк. 75.

33 Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року) : документи і матеріали. – С. 887-888.

34 Южные ведомости (Симферополь). – 1917. – 29 октября.

35 Там же. – 21 ноября.

36 Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року) : документи і матеріали. – С. 512-516.

І-Й ХЕРСОНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ З'ЇЗД

№1

ЗАКЛИК

Товариства «Українська Хата» в Херсоні до усіх організацій на Херсонщині.

Україна зараз організується. У Києві на національному конгресі¹ обрана Центральна Рада; на Полтавщині, Катеринославщині й по других губерніях скликаються губернські з'їзди представників усіх українських організацій. Черга за Херсонщиною. На часі стоїть скликання наших представників для заснування Херсонської губернської організації². Наше т-во³ бере на себе ініціативу зібрати цей з'їзд у Херсоні⁴, але воно не має певних відомостей про всі українські організації, які уже існують на Херсонщині. Тому звертаючись до Вас і закликаючи на з'їзд, Т-во прохає повідомити про з'їзд і закликати ті українські організації, що заснувались в Вашій окрузі.

Бажано щоб з'їзд відбувся не пізніше 15 червня (іюня). Просимо негайно дати нам свою відповідь що до цієї справи і повідомити про відомі Вам українські організації, а також зазначити строк на який зручніше для Вас і тих організацій, які Ви знаєте, було б скликати з'їзд.

Т-ство «Українська Хата» скличе з'їзд на те число, за котре висловиться більшість організацій.

Ще раз прохаємо не забаритись з цією справою.

Известия Херсонского губернского комитета Спокойствия и Безопасности⁵. – 1917. – 25 мая. – С. 249.

№2

Губернський з'їзд.

28-го – 30-го Червня, з постанови Української Центральної Ради в Одесі скликається Український Національний з'їзд Херсонської губернії.

Кожна волость і посад маючі до 10 тисяч людности посилають на з'їзд 2-х депутатів обібраних на сходах, волості ж та посади маючі

більш 10000 людности посилають на кожні 5000 ще по одному депутатові поверх перших двох.

Окрім того по одному депутатові посилають:

1. Волосні Комітети безпеки.
2. Волосні Харчові Комітети.
3. Волосні Комітети селянської спілки.
4. Споживчі (потребительні) та Кредитові Товариства.
5. Спілки (союзи) споживчі і кредитові.
6. «Просвіти».
7. Інші українські культурно-просвітні організації.
8. Комітети місцевих українських партій: соціалістів-революціонерів, соціальних демократів⁶ і радикальних демократів⁷.
9. Військові українські організації.
10. Городські Управи, посади.
11. Повітові й Губернська Управи.
12. Ради робочих й солдатських депутатів.
13. Учительські спілки.
14. Бібліотечні товариства.

Кожен делегат повинен мати при собі вповноваження.

Програма з'їзду така:

1. Теперішнє політичне становище України і Росії і майбутні форми політичного устрою їх.
2. Доклади делегатів о становищі на місцях.
3. Питання організації на Україні.
4. Культурно-просвітня робота на Україні.
5. Земельне питання на Україні.
6. Харчове питання.

Известия Херсонского губернского комитета Спокойствия и Безопасности. – 1917. – 22 июня. – С. 308.

№3

Всем Уездным Комиссарам и Уездным Уpravам Херсонской губ.

М. В. Д.
ГУБЕРНСКИЙ КОМИССАР⁸
Херсонской губ.

16 июня 1917 г.
Херсон.

По предложению Депутатов Украинской Центральной Рады, поручаю немедленно оповестить население Херсонской губ. и все нижепоименованные учреждения и организации, что 28, 29, 30 июня 1917 г., по постановлению Центральной Рады, в Одессе созывается Украинский Херсонский Губернский Национальный Съезд.

Порядок выбора депутатов: каждая волость и посад, имеющие до 10 000 населения, посылают на Съезд 2 депутатов, выбранных на сходах; волости и посады, имеющие более 10 000 населения, посылают на каждые 5 000 еще по одному депутату сверх первых двух.

Кроме того по одному депутату посылают:

1) Волостные Комитеты безопасности, 2) Волостные продовольственные Комитеты, 3) Волостные Комитеты Крестьянского Союза, 4) Потребительские Общества, Кредитные Товарищества, 5) Союзы Кооперативов потребительских и кредитных, 6) Просвіти, 7) Другие украинские культурно-просветительные организации, 8) Комитеты местных украинских партийных организаций (с.-р., с.-д., р.-д.), 9) Военные украинские организации, 10) Городские Управы (посады), 11) Земские Уездные Управы, Губернская Управа, 12) Советы рабочих и солдатских депутатов, 13) Учительские Уездные Союзы, 14) Библиотечные общества.

Каждый делегат должен иметь при себе мандат.

ПРОГРАММА СЪЕЗДА СЛЕДУЮЩАЯ:

- 1) Современное политическое положение Украины и Россия и будущие формы политического устройства их,
 - 2) Доклады делегатов о положении на местах,
 - 3) Вопросы организации на Украине,
 - 4) Культурно-просветительная работа на Украине,
 - 5) Земельный вопрос на Украине.
 - 6) Продовольственный вопрос.
- Херсонский губ. Комиссар.

Держархів Одеської області, ф. Р-3829 (Одеська рада робітничих депутатів і представників армії і флоту), оп. 1, спр. 111 (Різноманітна переписка селянської секції), арк. 118.

№4

Украинский съезд

Вчера вечером в городском театре⁹ состоялось открытие украинского съезда Херсонской губернии. Съехалось около 300 представителей укр. организаций. Преобладают крестьяне и солдаты. У дверей театра и внутри часовые. Заседание открывается чтением «Универсала»¹⁰, что вызывает громадный энтузиазм присутствующих.

Затем были произведены выборы президиума. Избраны: г. Шелухин¹¹, д-р Луценко¹², Чеховский¹³, Высоцкий¹⁴, Гаврилук¹⁵, Романченко¹⁶ и Левитский¹⁷.

Известия Одесского совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 29 июня.

№5

Украинский съезд

После избрания президиума, выступают с приветствиями представители от украинск. обществ. организаций «Херсонщины», от украинских партий и от войск. Затем начинается деловая часть съезда. На очереди доклады о современном политич. отношении Украины и о будущих формах политического устройства ее.

Первым выступает г. Шелухин, проводящий ту мысль, что украинск. народ правильно поступил, начав сам, не дожидаясь Учред. Собрания¹⁸, осуществление автономии. Оратор указывает на то, что Франция, население которой почти однородно, три с половиной года от 1789 до середины 1793 года, вырабатывала свою конституцию. Украинцы, начавшие теперь украинизацию, только помогают будущему Учред. Собранию в ее задачах государственного устройства.

Поступает внеочередное заявление о том, что херсонское губернское земское собрание ассигновало пол миллиона рублей на просветительно-агитационную деятельность между крестьянами, и эти деньги будут разделены между всеми партиями и организациями. Съезд постановляет деньги принять и образовать особую комиссию для распреде-

ления этих денег, куда входят представители из президиума съезда, по представителю от украинских организаций от г. Николаева, и от Румчорода¹⁹.

На очереди доклад т. Гордиевского²⁰ о государственном устройстве.

Докладчик указывает, что в противоположность украинцам, которые все за федерацию и автономию, много русских демократов противники такого государственного устройства.

Съезд принимает следующую резолюцию:

Украина должна иметь территориальную автономию в Российской демократической федеративной республике с сохранением прав национальных меньшинств.

Т²¹. Чеховский рассказывает, что Украинская центральная рада, это национальный конгресс, который выражает волю организованной украинской демократии. Ни один представитель буржуазии не вошел в центр. раду. И вот, когда центр. рада обратилась к Временному Правительству с предложением издать акт об автономии Украины и назначить комиссара Украины²², Врем. Правительство отвергло эти предложения, признав в то же время автономию Финляндии²³ и независимость Польши²⁴. Министры социалисты ничем не отличались в этом случае от своих товарищей буржуев.

Известия Одесского совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 1 июля.

№6

Украинский съезд

2-й день

Съездом принимается резолюция, предложенная тов. Чеховским.

«Приветствуя «Универсал» центр. укр. рады, как проявление могучей революционной воли украинского народа, Херсонск. губ. съезд: 1) Считает государственным долгом каждого гражданина Украины полное творческое исполнение «Универсала» в строительстве демократической национально-территориальной автономии Украины с полным обеспечением прав национальных меньшинств. 2) Украинск. генеральн. секретариату съезд выражает полное доверие и будет единогласно его поддерживать. 3) Съезд надеется, что революционно демократ. часть

правительства освободится от централистского антидемократического влияния, которое служит целям буржуазии. 4) Признавая единственной основой российской демократ. республики – федерацию народов и областей, съезд признает необходимым поддержать центр. раду и генер. секретариат в созыве съезда всех национальностей России и, вообще, в деле по объединению всех народностей России на основе демократ. федерат. Республики».

Приняв резолюцию, съезд переходит к заслушанию докладов с мест.

3-й день

От имени молдавской военной организации выступает шт.-кап. Кателин²⁵.

«Молдавская од. военн. организация, объединяющая 3000 молдаван солдат и офицеров, приветствует укр. народ в его усилиях отвоевать себе свои старинные права и заявляет, что будет поддерживать его и бороться вместе с ним». Присутствующие устраивают г. Кателину настоящую овацию.

Д-р Луценко целуется с ним.

Съезд переходит к обсуждению земельного вопроса и принимает резолюцию: 1) Частная зем. собственность должна быть уничтожена, 2) Вся земля на Украине без выкупа поступает в укр. зем. фонд, которым распоряжается сам народ через украинский сейм (Всероссийск. Учред. Собрание должно это утвердить). 3) Из этого фонда снабжаются землей только те, кто ее обрабатывает своими руками. 4) Так как общинное пользование землей требует меньшего инвентаря, сберегает рабочую силу, давая возможность завести дорогие машины, и поднимает земельную культуру, – желательно большие хозяйства передать в руки кр. товариществ, как очагов возможного социального владения. 5) Леса, воды и шахты в пределах Украины признаются собственностью всего народа. 6) Расходы по земельной реформе принимает на себя государство. 7) Для справедливого решения зем. вопроса трудовой народ должен принять участие в земельн. к-те и основать центр. укр. зем. комитет.

Известия Одесского совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 2 июля.

№7

ПРОТОКОЛ

Українського Херсонського губерніяльного з'їзду 28-30 червня 1917 р.

ПЕРШИЙ ДЕНЬ. Засідання вечірнє.

З'їзд одбувається в Городському театрі. Присутніх понад 300 делегатів. Делегати повідомляють, що комісарі²⁶, які повинні були оголосити про з'їзд на селах, сього не зробили, а деякі зробили це дуже пізно. Наслідком сього таке відносно мале число учасників.

З'їзд відкриває Голова Одеського Українського Керовничого Комітету²⁷ Сергій Шелухин. Вітає з'їзд, зазначаючи, що Керовничий Комітет рішив скликати з'їзд тепер, хоча пора жнив цілковито на це не відповідна. Однак справи, які стоять на порядку деннім так пекучі, що голос Українського організованого народу в ту власне хвилю мусить загомоніти і по Херсонщині і піддержати авторитет Української Центральної Ради. Українська Ц. Р. видала Універсал, котрий бесідник читає. Всі встають з повагою слухають Універсалу. По скінчено довгу хвилю лунає «Слава Україні» «Слава Ц. Р.», «Слава Українському Народові».

Після цього обрано президію з'їзду в яку ввійшли: Шелухин, Луценко, Висоцький, Чеховський, Кравченко²⁸, Гаврилюк, Романченко, а від повітів: Приймак (Анан.), Бачинський (Алек.²⁹), Левицький (Слисавет.), Живодар (Хер.) Марченко (Тирасп.). В секретаріат ввійшли: Мурський³⁰, Буряченко³¹, Мацан³², Шаравський³³, Карабут і Брижницький³⁴.

Тов. Висоцький докладає з'їздові наказ веденя з'їзду, який приймається без змін.

Оголошуються привіти. Прочитано телеграми з привітаннями від «Просвіт» в Кривому Розі і Висуні, Херсон. п. і спілки поштово-телеграфних робітників в Єлисаветграді.

Далі вітають з'їзд:

Т. Висоцький від У. Ц. Р. каже, що пройшло свято волі і настали часи великої організаційної роботи. Перед усім громадянством України широкий і вільний шлях будування нового щасливого ладу на Україні. На стороні здобутої волі і неустанної організації Українського Народу стоїть вірний оборонець прав його – Українська Ц. Р., котра вірить, що демократія інших народів, котрі живуть на Україні, приєднається до спільної роботи і тоді об'єднаними силами усієї демократії України

збудується таке життя, в котрому Мати-Україна попрямує до соціалізму і тоді всі і друзі наші і вороги вкупі з нами скажуть: «Хай живе Вільна Автономна Україна».

Делегат Одеської Української спілки учителів³⁵ т. Брюховецький вітає перший Український з'їзд Херсонщини від учителів, які довгі літа були свідками великої драми: на їх очах калічено саме цінне в світі – дитячу душу. Закликає з'їзд до дружньої роботи і піддержування найвищої Української влади Ц. Р.

Від Одеської Ради робочих депутатів³⁶ і Української фракції Всерос. з'їзду ради Роб. і С. Д.³⁷ вітає з'їзд т. Романченко. О. Р. Р. Д. стоючи на позиції резолюцій по національному питанню вірить, що відносини між російською і українською революційною демократією стануть більш тісними і вкупі закріплять здобуту волю. Ук. Фракція Р. Р. і С. Д. зробили все щоб ознайомить російське громадянство з Укр. питанням. Український рух є революційний а Україн. нарід утворить нову велику революційну армію, котра здобуде Україні, а тим самим і Росії волю і щасте.

Голова Української Військової Ради³⁸ і член Україн. Військ. Ген. Комітету т. Луценко вітає з'їзд і каже, що вояки не тільки Одеської округи але й по всій Україні і по за межами України уже згуртувались, висловили свою волю і дали представників до Центр. Ради. Вояки українці йшли завжди з трудовим народом України в організаційній роботі. З'їзд має висловити волю Херсонщини і своїми постановами піддержати домагання вільної України.

Делегат т-ва ім. П. Дорошенка³⁹ 48 зап. п. полку т. Ратушний закликає до праці на полі політичним і економічним, щоби уникнути анархії і голоду.

Від Українських організацій міста Єлисаветграду виступає з привітанням «Артільний батько» М. Левитській. Перед з'їздом стоїть величезна робота творча і будівнича. У нас немало ворогів свідомих і несвідомих. Але всі заході їх до нічого не доведуть. Національна свідомість шириться по всій Україні, а зокрема і по Херсонщині і народ добуде волю собі і всім тим, які вкупі з ним стануть до боротьби.

Від т-ва «Наша Кооперація в Одесі»⁴⁰ вітає з'їзд т. Буряченко. Наша кооперація працювала увесь час над економічним піднесенням нашого народу. Економічна праця зможе вивести нас на шлях культурного і економічного розвитку.

Від Херсонського повітового Земського зібрання вітає з'їзд т. Живодар і читає резолюції, винесені повітовим зібранням: повітове зібрання ухвалило:

- 1) вислати делегата на Український з'їзд;
- 2) Визнати, що Україна має ввійти в Федеративну Російську Демократичну Республіку, як національно-територіяльна автономна одиниця;
- 3) Визнати, що Херсонський повіт, хоч і є найбільш зросійщеним серед повітів Херсон. губ. має 75% українського населення і не може бути виділений з загально українських областей;
- 4) визнати Універсал Укр. Ц. Р. справедливим і обіщати підтримувати її морально і матеріально.

Що торкається сучасного моменту, то зібрання визнає, що інтереси загально російського і українського народу спільні цілком.

Член Херсонської губернської Земської Управи т. Сінкевич вітає з'їзд від губернської Управи і зазначає, що свобода є добута всіма народами Росії і всі повинні нею користуватись. Херсонська губернська Управа бажає, щоб напругти всі сили до побіди над ворогом. Ідучи на зустріч ширенню освіти поміж народом Управа асигновала 50.000⁴¹ карб. на курси українознавства.

Від Одеського Комітету Укр. партії С.-Р. вітає з'їзд т. Гаврилюк. Тяжкий час, жнива, потреба робочих рук все таки не спинили з'їзду. Тепер, коли настав час волі віримо всі, що Український нарід піде за Україн. соціялистами і допоможе здобути волю і щасте собі і другим народам.

Від соціялистичних організацій м. Тирасполь вітає т. Гончар, який надіється, що Український нарід зможе обновили своє життя не відокремлюючися від других національностей.

Від Всеросійської Ради Сол. Деп. (Українська фракція) вітає з'їзд т. Семерячко. Вказує що просимо всяких погроз зі сторони демократичних кругів російськ. громадянства ми мусимо вести свою роботу вперед і тим здобути славу Україні.

т. Чеховській вітає з'їзд від Одеськ. Укр. П. С. Д.⁴² і с.-д. фракції Україн. революційного парламента і Укр. Ц. Р. Революція дала право українському народові будувати своє життя. Будування се буде сильне, коли воно буде на сильних підвалинах. Тепер на черзі будувати такий фундамент на Херсонщині. Для сеї роботи зібрались ми на з'їзд. Уні-

версал дав заповіт творити організації по селах, волостях, містах і сей заповіт ми мусимо виконати тут на Херсонщині. Ця робота дасть краший державний лад на Україні.

Крім того вітають з'їзд т. т.: Медвіденко від Українців поштово-телеграфних служачих міста Одеси, Приймак від міст. Богополя, Орліка і Голти⁴³, та Гордієвський від «Української Хати в Одесі.»⁴⁴.

По скінченню привітів приступлено до порядку денного.

Доклад про сучасний політичний момент і історію боротьби Українського народу проголошує т. С. Шелухин.

Для Держави потрібні три елементи: 1) Верховна власть, народ і територія. Після 2 марта⁴⁵ 1917 р. Держава як була так і осталась. Верховна власть перейшла в руки цілого народу, який виявить свою волю в Установчих Зборах. До цього часу власть сповняє Тимчасовий Уряд. Діяльність Уряду повинна виявлятися в напрямі законодавчим судовим і адміністративним. Судова діяльність виконується тепер майже без зміни. Адміністрація перемінилась цілковито, а замість неї є тимчасові організації. Законодавча діяльність припинена цілком. Тимчасовий Уряд видає закони, які мають силу лиш тимчасову. В такому стані Держава бути довго не може. Треба напружити всі сили щоб збудувати сильну організацію, щоб був в краю лад і спокій. Закид російського громадянства, що організація Українців є непотрібна і не на часі, бо Установчі Збори вирішать в коротці українську справу є незрозумінням справи. Такі складні питання, які є в нас будуть рішати в Установчих Зборах дуже довго. Примір Франції є тут найбільш наглядний. Французькі Установчі Збори⁴⁶ утворювали конституцію чотири з половиною літ. А там не було таких питань гострих, як у нас. Тому ми повинні до Установчих Зборів перевести організацію і утворити автономію і дати Установчим Зборам вже готовий проект для затвердження. Перейшовши історію Українського визвольного руху і реакційних загій Російського Уряду, який на кожному кроці старався знищити народ економічно, знищити його культуру і просвіту і повернути його в рабів, промовець вказує на то, що і тепер певна частина російських демократів, ся національна меншість старається всіми силами зіпхнути нас на другий план, щоб самому дальше вести політику старого уряду. У відповідь на се ми мусимо організуватися негайно, виявити своє становище до неукраїнських народів і поставити себе на урвень справжніх господарів краю.

По причині спізненої пори решту докладів перенесено на сліду-

ючий день 29 червня на 10 годин ранку. Збори закінчено відспіванем «Заповіту» і проголошенням «Слава» Україні.

(дальше буде.)

Українське слово. – 1917. – Ч. 8 (червень). – С. 9-11.

№8 ПРОТОКОЛ

Українського Херсонського Губерніяльного З'їзду, 29 червня 1917 р.

Засідання ранішнє.

Нараду веде з початку С. Шелухин, потім Приймак і Висоцький. т. Висоцький повідомляє, що Херсонське Губернське Земське Зібрання асігнувало 500000 карб. на роботу просвітну і агітаційну поміж селянством і гроші мають бути розділені між поодинокі партії і інституції. Склад комісії, яка має зайнятися поділом грошей, намічено представників од різних партій і організацій російських і як на глум одного українця. Позаяк гроші ці походять з податий Українського народу в величезний більшости, вони повинні перейти в його руки. Промовець ставить таку резолюцію:

Херсонський Губернський Український З'їзд вислухавши заяву т. Висоцького про асігновку Херсонським Губернським Зібранням 500000 карб. земських грошей на культурно-просвітню роботу і виборчу агітацію до Установчих Зборів, та обміркувавши це питання, постановив: культурно-просвітня і агітаційна робота серед Українського народу на зібранні Українською людністю кошти, повинна вестись Українськими інституціями та Українськими соціалістичними партіями, котрі найбільше стоять до народу та виявляють його волю. З'їзд рішуче вимагає, щоб з асігнованої Земським Зібранням суми було передано Українським інституціям на культурно-просвітню роботу серед Українського населення Херсонщини та повітовим управам на курси українознавства та потреби Української школи суму відповідну пропорціональній кількості Української людности Херсонщини».

Резолюція ухвалена одногосно.

На засіданні Комісії для розділу грошей делеговано президію З'їзду, намічено організаційним комітетом і по одному представникові від повітів та міста Миколаєва.

Від організації Румунського фронту, Чорноморського флоту Одеської воєнної округи (Румчерод) вітає З'їзд т. Максимчук⁴⁷.

З'їзд переходить до порядку денного.

т. Гордієвський виголошує доклад про федерацію і автономію. Всі українці без різниці партій бажають федерації і працюють для неї, розуміючи, що вона одна принесе і українському народові і цілій Росії кращу будучність. Серед російських демократів бачимо багато противників федерації; для них федерація виявляється чимсь страшним.

Партія к.-д.⁴⁸, с.-д.⁴⁹ ставляться до федерації вороже. Перейшовши історію боротьби за федерацію, оратор зупиняється на змаганнях Новосільцова⁵⁰, декабристів, Герцена⁵¹, Бакуніна⁵², партії «Великорос», «Черний передел»⁵³, Жирондистів⁵⁴ і Прудона⁵⁵ і констатує, що тепер серед російської демократії є багато прихильників централізму. Російське громадянство про федерацію знає дуже мало, а література цієї науки є надзвичайно мізерна.

Сполука державна може бути така: протекторат, сузеренітет, унія, конфедерація і федерація. Давши критичний огляд тих видів державного устрою, промовець ширше пояснює ідею федерації. Всі держави, які будуть входити в склад Російської федерації будуть тим самим підлягати Російській державі. Вони не будуть мати права сецесії, не будуть самостійними, бо це право буде належати лише Росії. Державність поодиноких країн буде полягати на конституціях, які вони сами собі вироблять. Справи кожної держави буде різати лиш вона сама. Конституцію для загальної держави вироблять Установчі Збори. Справи державні будуть підлягати компетенції центрального парламенту, справи краєві – компетенції соймів. Що до величини територій поодиноких держав, то тут певний критерій установити не можна. Можуть бути держави дуже малі і дуже великі. Україна повинна бути одна неподільна, бо немає великої різниці між поодинокими губерніями. При федерації відпадає потреба говорити про автономію України. При автономії центрального парламенту може протестувати проти законів, які ухвалюють краєві сойми, а при федерації цього немає. Коли якась країна не годиться на постанови центрального парламенту спір рішає федеративний суд.

Вислухавши докладу, з'їзд виніс таку резолюцію: «Україна повинна мати політично-територіальну автономію в російській демократичній федеративній республіці з забезпеченням прав національних меншостей».

Збори рішили також надрукувати доклад т. Гордієвського, а також вибрати його до Комісії при Центр. Раді, для установлення статуту української конституції.

Дальшим докладчиком виступає т. Чеховський. Повідомляє про історію повстання Української Центр. Ради. Національний Конгрес, який виявив волю зорганізованого Українського народу, вибрав свій Тимчасовий Сойм – У. Ц. Р. Її признали з'їзди: учительській⁵⁶, селянській⁵⁷ і обидва військові⁵⁸. В склад її увійшли також Рада Селянських депутатів і Рада військових депутатів. В недолзі буде скликаний в Києві Всеукраїнський робітничий з'їзд⁵⁹, де буде обібрано Раду робітничих депутатів, яка також увійде в Ц. Р. Більшість членів Ц. Р. с.-д. і с.-р., меншість трудовики⁶⁰, радикали і безпартійні. Крім цього є в Ц. Р. кількох самостійників⁶¹. Представників буржуазії немає. Ц. Р. поставив от же народ на сторожі своїх прав і на чолі організаційної роботи. Факт повстання У. Ц. Р. прийняли російські демократичні круги вороже. На вічах, пресі не тільки буржуазній але і партійній вони закидають нам, що ми творимо контр-революцію і хочемо встромити ніж в спину російській революції. А тим часом завдання У. Ц. Р. є організація українського народу і будівництва його життя. Ц. Р. звернулася також до Російського тимчасового уряду з домаганням видати акт про автономію України та назначити комісара на Україні і при міністерстві для Українських справ, але Уряд ці домагання одкинув тоді коли визнав автономію Фінляндії і самостійність Польщі. Міністри-соціалісти в українській справі нічим не відрізнялись від своїх товаришів буржуїв. Коли на такий крок дозволяє собі тимчасовий уряд то можна собі представити що виробляє російська буржуазна преса, а навіть і та соціалістична, яка соціалістичною стала після 2-го марта 1917 р. Старається вона всіма силами розбити наш народ, посіяти невзгоду, щоб самій потім, а також і російським буржуйним і демократичним елементам запевнити панування на Україні.

Становище тимчасового уряду викликало реакцію в Ц. Р. і вона проголосила Універсал, в яким зиває український нарід до праці і організації (Бурливі оплески, всі встають і проголошують «Слава Ц. Р.» та співають «Ще не вмерла Україна»). Універсал зівстав прийнятий Українським народом з радістю і от читаємо, що земства Київське, Полтавське, Подільське та повітове Херсонське визнавали Ц. Р. верховною властю. Народ на численних зібраннях, військо, робітники, рада Роб. Деп. признають Універсал і виявляють згоду працювати разом з Ц. Р. над будівництвом української автономії.

Як виконавча власть вибрала У. Ц. Р. спосіб себе Генеральний Секретаріат, який і буде виконувати свої постанови (бурливі оплески – «слава Генеральному Комітетові»). Для організації Українського Війська утворено Військовий Комітет⁶². З'організувавши український нарід Ц. Р. в коротці скличе з'їзд національностей, що замешкають Україну, на якому буде вироблено і обговорена справа національних меншостей. В дальшій буде скликано з'їзд федералістів усіх народів Росії на якому винесено буде домагання до Установчих зборів щоб вони визнали Росію федеративною республікою. Бачимо отже, що Ц. Р. ніяк не веде до анархії, нікого не насилує, а веде роботу творчу не словами, а ділом. Промовець взиває до організації і праці і кінчає доклад окликом «Хай живе Вільна Україна», «Хай живе Ц. Р.», «Хай живе Український нарід». (Довготривалі оплески).

По сьому докладі докладчик запропонував такі резолюції:

Перша: «Приймаючи на увагу, що Ц. У. Р. обрана від всього Українського народу найдемократичнішим шляхом в революційний час Херсонський Український Губерніяльний З'їзд визнає Ц. У. Р. правомочним у всій повноті революційним українським краєвим парламентом».

Друга: «Українському Генеральному Секретаріату З'їзд виявляє, як тимчасовому Урядові українського народу повне довіре буде одностайне підтримувати творчу роботу його; посилає йому привіт і бажання перемоги в будіванні Вільної України».

Третя: «Приймаючи на увагу, що тимчасовий російський уряд до сього часу затримував розвиток української демократії висловлюємо протест проти такого відношення і виявляємо надію, що революційна демократична частина Уряду визволиться з під централістичного антидемократичного впливу, який служить інтересам буржуазії і піде на зустріч революційній демократії українського народу в будіванні вільного автономного ладу на Україні».

Четверта: «Приймаючи на увагу необхідність одностайного будівання нового устрою України разом з революційною демократією інших неукраїнських народів з'їзд закликає всі Українські організації Херсонщини єднати до утворення вільного демократичного ладу на Україні всю революційну демократію народів України, ту демократію яка визволилась від шовіністичного централістичного українофобства, одмежовалась від буржуазії, яка іде проти розвитку українського народу; обороняючи свої панські інтереси».

Пята: «Визнаючи одинокою міцною підвалиною російської демократичної республіки федерацію народів і країн З'їзд ухвалює необхідність підтримати У. Ц. Р. і Генеральний Секретаріат в скликанню з'їзду автономістів-федералістів і взагалі в ділі об'єднання всіх народів в федеративно – демократичній республіці Росії».

Після ухвалення резолюцій докладчик т. Чеховський закінчуючи свою промову повідомляє, що тимчасовий російський Уряд іде на зустріч українській демократії⁶³. З'їзд Р. Р. і С. Д. ухвалив допомагати утворенню української автономії. Таким чином російський Уряд, щоб не йти проти волі є міністри Терещенко⁶⁴ і Церетелі⁶⁵ для полагодження відношень межі У. Ц. Р. і Р. Урядом. Будемо ж спільно будувати Вільну Україну.

--

Перед закриттям ранішого засідання переводяться вибори делегатів від повітів Херсонщини в Комісію по розділенню 500.000 карб. асігнованих на агітацію Херсонським Губерніяльним Земським Зібранем.

Від Олександрійського повіту обібраний – Бачинський, Елисавет. п.-Левитський Херсонського п. Григораш, Тираспольського п.-Волянський, Одеського п.-Дарієнко, Ананієвського п.-Щербенській і від м. Миколаєва-Шатоха⁶⁶.

В президію З'їзду замість Бачинського і Левитського увійшли: від Олекс. п. Губа, від Лисавет⁶⁷ Бульба.

Збори закрито в 3 години дня.

Українське слово. – 1917. – Ч. 9 (серпень). – С. 9-12.

№9 ПРОТОКОЛ Українського Херсонського Губерніяльного З'їзду 29 червня 1917 року.

Засідання вечірне

Збори відкриваються в 7 годин вечора. Голова т. Висоцький.

Від Молдуванського війська з'їзд вітає представник його Гамалія. Молдувани вітають українців тут, на землі Українській, полятій кровью героїв-козаків. Революція освободила дорогу до ідеалу для всіх народів. Українці самі прилучились до Росії, але всі їхні права були відняті від

них. Тепер зусиллями всіх народів треба здобути федерацію Росії в якій можна всім розвинути свої сили. Права які нам належать, мусять бути закріплені і тому всіма силами треба їх повернути (оплески) «Слава У. Ц. Р. і Генеральному Секретаріатові». Молдувани протягують українцям руку і будуть йти з ними разом доки не здобудеться вільна федерація Росії (бурливі оплески).

І Луценко, відповідаючи, каже, що за наші права молдувани перші підтримали Українців. Слава Вільній Молдавії! (оплески).

Від Миської Управи вітає З'їзд член Управи Поломаренко⁶⁸.

Товаришів Гамалія і Поломаренко З'їзд запрошує почесними членами президії.

Починаються доклади з міст.

Моргун докладає про українське життя в Херсонському повіті. Херсонський повіт, який має 75% української людности в дореволюційні часи нічим не проявляв свого українського життя. Такий стан речей являвся результатом загального становища українського руху в ті часи, але після волі картина змінилася. Херсонський повіт починає ворухатися в тому, що засновуються Українські «Просвіти».

Солуха-агітатор-організатор У. Ц. Р. переказує свої вражіння з двохмісячної поїздки по Херсонському повіті. На сходи, каже він, являються переважно старі та жінки. Грамотних мало, слухають радо, але до діла беруться не охотно. Найрадше беруться до організації жінки, які найбільш відчують свою неграмотність; старі ставляться байдуже. Херсонська губернія опізнилась і ініціативна робота попала в чужі руки. Приходиться з отсими боротись. Треба зазначити, що жидівська⁶⁹ людність ставиться вороже, а навіть були випадки, коли «Просвіти» через їх агітацію упадали. Так само стосуються і великороси, отсилаючи до Установчих Зборів. Інтелігенції на селах майже не має, а така яка є в більшості ворожа до українських домагань. Отсе відноситься передовсім до учителів. І тому треба, щоб всі Земські Управи предложило учитільству поїхати на курси. Потрібно утворити конче Українську Губерніяльну Раду, яка б орудувала роботою на Херсонщині. Закликає молодіж до поїздки на села для поширення організації.

Губа, представник Олександр. повіту: Організаційна справа стоїть тому зле, що народ заляканий і темний. Повинен в цьому Тимчасовий Уряд, повинні і ті люде, які нацьковують одну демократію на другу.

Півторак, з містечка Широкого Херсонського повіту: Повідомляє

про засновання «Просвіти», висловлює бажання, аби на курси приймали і охочих а не тільки вчителів.

Юзефович, Одеського повіту: повідомляє що був посланий протестувати проти З'їзду, але послушавши доклади, він бачить, що треба не протестувати, а підтримувати (оплески).

Представник Олександрійського повіту повідомляє про полегнення на Олександрійщині, де його мало не арештували за українську пропаганду. Закликає присутніх з'єднатися і йти організовано до праці середь народу.

Пелипович (делегат Т-ва «Українська Хата» в Херсоні): говорить про організацію та працю т-ва і пропонує для об'єднання діяльності культурно-просвітніх організацій Херсонщини заложити об'єднуючий орган.

Коваль⁷⁰, делегат м. Миколаїва: передає доручення к-тів С. Р. і С. Д. заложити об'єднуючий орган для Херсонщини.

Янковський, делегат Бірзули вітає з'їзд від залізно-дорожного гуртка служачих ст. Бірзула.

Максимчук, представник Укр. фракції Румчерода: Не всі загинуть на війні, а ті що повернуться спитають всіх ворогів українства-де-яких попів, дяків, учителів, Р. Р. і С. Д., що вони зробили для українства (оплески).

Усенко: Люде рвуться до просвіти.

Даценко: Село потребує інтелегентних сил і просвіти.

Козловський, Олександр. повіт.: розкаже, що по селах велика темнота і прохає прислати агітаторів. Комісар погрожував нагаями за українську агітацію. Р. Р. і С. Д. винесла резолюцію о федерації.

Приймак з м. Голти, Орлика і Ольвіополя: є багато інтелегенції яка вороже ставиться до Українського руху. Були спектаклі, але ніхто з інтелегенції не приходив. Р. Р. і С. Д. теж ворожа до Українського руху. 22-23 квітня була маніфестація. З округи були до 50000 чоловік, з хлібом-сіллю вітали маніфестантів. Винесені резолюції про федерацію і широку автономію України, а також щоб було повернено Українських єпископів, які на заслани. В Ананьєвській Земській Управі люде ворожі і через це Українська справа стоїть кепсько. 11-12 червня були селянські окружні з'їзди і справа пішла краще. Принято резолюцію про підтримання У. Ц. Р., визнати її за свій Уряд і прийнято Універсала.

Делегат Одеської Р. Р. І. С. Д. на Всеросійський з'їзд цих рад в Пе-

трограді тов. Романченко розповідає про діяльність Української фракції з'їзду і про відношення Російської демократії до Українського питання і до останніх подій у Києві.

Відношення це було досить вороже особливо після того, як у часописях появилися перебреханий Універсал У. Ц. Р. і виявилось в тому, що на протязі 15 днів голову Української фракції не допускали в президію, пропадали стенограми з промовами членів Української фракції. Наслідком такого відношення з'їзду до Українських вимог, з'їзду якій висловлював голос всієї Російської демократії, явилось те, що фракція голосувала проти довіря Тимчасовому Урядові. Дякуючи тому, що в її національних вимогах фракція була підтримана представниками національних меншостей відношення з'їзду змінилося й винисено було з рештою признання права України і других менших націй на широку автономію.

Здориченко, Лимарь⁷¹ і Лохацький, позаяк попередніми промовцями було зроблено кілька закидів і докорів народнім учителям за їх байдуже і почасти вороже відношення до Українського руху, виступають в оборонну вчительства: вони з'ясовують положення вчительства і їх гірке життя при старому режиму й доводять, що при старій системі гнету й утисків учителству трудно було зберегти свою національну фізіономію і свідомість. Тепер же учителство відроджується і ми бачим багато прикладів і фактів активної діяльності їх для блага і щастя свого народу.

Гончар, представник від Тирасполя повідомляє про байдуже відношення повітової Управи до місцевого Українського життя і що отся Управа до сеї пори в цьому напрямку нічого не зробила. Докладчик закликає до організації своїх сил, щоб здемократизувати земства й викинути тих, які стоять на перешкоді рідній справі.

Брюховецький і Красіцький докладають про подібне відношення і в їхній місцевості.

В 10 годин збори закриваються.

Українське слово. – 1917. – Ч. 10 (серпень). – С. 11-12.

№10

ПРОТОКОЛ

Українського Херсонського Губерніального З'їзду
30 червня 1917 р.

Засідання ранішнє.

Головою в призидії Приймак. Збори відкриваються в 10 годин ранку. Висоцький, подавши коротеньку справку історичну про організацію селян взагалі зазначає особливу потребу організації селянства в сучасний момент і подає свій проект організації Української Херсонської Губерніальної Ради згідний з постановами першого Всеукраїнського селянського з'їзду. Що торкається майбутніх функцій губерніальної Ради, то вона повинна, на думку докладчика, дбати про економічне життя, про харчову справу, земельну, просвітню і т. и. Тимчасова Рада, вибрана З'їздом, мусить підбати про скликання також з'їзду робітників і війська. Що до самого пляну організації губерніальної ради докладчик вносить таку пропозицію, яка односторонньо приймається з'їздом: «Херсонський Губерніальний з'їзд в справі організації селянства приєднується до постанов Всеукраїнського селянського з'їзду в Києві 28 травня, 2 червня 1917 р.; для керування справою організації серед трудової Української людности повинно бути заснована Губерніальна Рада селянських, робітничих і військових депутатів і обібраний тимчасовий комітет ради». Поданий докладчиком «Наказ по організації Херсонської Губерніальної Української Ради селянських, робітничих і військових депутатів» з'їзд односторонньо ухвалює після де-якої дискусії.

Голубович⁷² (с. р.) дає доклад про земельне питання, від такого чи иншого вирішення якого залежить справа революції і добробуту народу.

Подавши основні принципи аграрної програми партії к.-д., с.-д. і с.-р. докладчик зазначає головне завдання соціалістичних партій – перевести в життя працю земельних комітетів-волосных, повітових і губерніальних, Земельні комітети мусять подбати, щоб землі, як поміщицькі, так і селянські були оброблені, щоб був переведений правильний перепис землі. Далі оратор близче розглядає розв'язання земельного питання по програмі соціалістів-революціонерів. Головні тези його доклада такі: земля не повинна належати нікому вона власність тих, хто її обробляє. Справу распорядження землею держава [...] селянам. Земля кабінетська, [...]ка, казенна, удільна і ви[...] приватних власників мусить [...] безплатно на власність народу. Землі виликих власників ма[...] собі

біля 47000.000.000 карб. [...] Цей борг мусить бути по[...]ний у народню казну через [...]ний податок на капіталістів. Повинно бути встановлено спожив[...] предільну норми. Повинно скасувати працю наймитів. Повинно бути заведено «Уравнильное землепользованіє». Ліси, води, шахти й [...]і земельні нідра мусять стати власністю всього народу. Взагалі в земельну справу з'їзд одноголосно приєднується до одинадцяти пунктів аграрної програми ухваленної на Першому Всеукраїнському селянському з'їзді в Києві з 28 травня по 2 червня 1917 року. На прикінці докладчик заявляє, що він виловив основні принципи аграрної програми С.-Р. подробиці ж виробить сам народ.

У три години з'їзд закривається до вечірнього засідання.

Вечірнє засідання.

В президії головою т Романченко. Збори одкриваються в 6 годин.

Чеховський виступає з докладом-промовою про Українську школу і просвіту на Україні. Докладчик зазначає, що за часів старого уряду на Україні нелегально велась культурно-просвітня робота, Так Борис Грінченко⁷³ й Драгоманов⁷⁴ відкривають у Києві воскресну школу з Українською мовою. Уряд бореться з проявою Українського руху. Але все-таки в 1914 р. в Петрограді Український клуб відкриває Українські-школи-курси. Робота йде, але по умовам часу в невеликому масштабі. Тепер же наш нарід потребує надзвичайної праці й утворення рідних шкіл. Ми повинні вимагати від уряду, щоб він задовольнив потреби народу в школі. Потреба народу в рідній школі не є шовіністична, а суто – демократична. Промовець пропонує резолюції, які поставили б на чергу шкільне Українське питання.

1, «приймаючи на увагу, що до останнього часу освіта шкільна Українського народу була занедбана Російським урядом і пануючими колами, що Українська школа була заборонена і через те Українська шкільна справа лише почина розвиватися, З'їзд визнає необхідність найінтенсивнішої праці державних, місцевих і центральних органів над задоволенням потреби Українського народу в школах низчих, середних і вищих ріжних типів і заведення освіти в цих школах з осени цього року на українській мові, а також щоб освіта в них була безплатною».

2. «З'їзд на першу чергу ставить необхідність організації кур-

сів українознавства⁷⁵ для учителів і організації видання підручників, і Українських бібліотек».

3. Вважаючи, що кожний місяць затримування розвитку Української шкільної просвіти тяжко отбивається на житті народу, З'їзд вимагає, щоб шкільним урядом поставлено було за обов'язок прослухати курси українознавства всім тим учителям, що навчають дітей Українського народу.

4. «Зважаючи на те, що дітям села трудно досягнути середньої і висшої освіти З'їзд зазначає необхідність організації товариств школярських куренів (бурс) за допомогою державної казни і муніципалітетів».

Всі отсі резолюції З'їздом приймаються одноголосно.

У справі народньої освіти З'їзд одноголосно ухвалює резолюцію одного з членів З'їзду: Херсонський Губерніяльний Український З'їзд звертається до Генерального Секретаріату з проханням ужити всіх заходів, щоб попечителем Одеської шкільної округи був призначений українець»⁷⁶.

В тій же справі З'їзд одноголосно приймає резолюції т. Мурського:

1.) Домагаємось, щоб всі українські приходи були обсажені духовенством, яке знає українську мову і зможе зараз же ввести богослужіння на українській мові; щоб були поверненні на Україну ті українські єпископи та інше духовенство, яких царський уряд заслал в великоруські єпархії».

2). «Домагаємось, щоб в українських школах учителями були люди які знають добре українську мову. Для цього необхідно вернути на Україну тих учителів-українців, які працюють по великоруських школах».

3). «Херсонський Губерніяльний Український З'їзд постановив домагатись через У. Ц. Р. від Тимчасового Уряду повернення з Сібіру всіх бранців-галичан, котрих вислано туди з наказу старого Російського Уряду та знищення черти осідлости для братів-галичан, як наприклад в Іркутській губ. яку, по одержанних З'їздом відомостям, утворив і твердо проводить в життя Іркутський Губерніяльний комисар Тимчасового Уряду.

№11

ПРОТОКОЛ

Українського Херсонського Губерніального З'їзду
30 червня 1917 р.

Вечірнє засідання

(далі)

Гаврілюк докладає про систему податків, яка була до цього часу та яка, на його думку, повинна бути. Російським Урядом збиралися податки з всієї Росії біля 2.000.000.000 карб. На Україні той же Уряд збирав по-над 500.000.000 карб., а витрачав на Україну 260.000.000 карб. Теперь трудове селянство домагається більш справедливої організації податків. Воно хоче щоб отсей тягар було перекладено з бідних на багаті, з працюючих на дармоїдів. Для цього повинен бути заведений прогресивний по доходний налог. Повинен бути налог на наслідство, на багатство. Необхідно знести званий косвенний налог, скасувати мито на необхідний для життя крам, а на товари розкоші справедливо накласти більш високе мито.

По докладі З'їзд одноголосно ухвалює таку резолюцію в редакції докладчика: «Херсонський Губерніальний З'їзд постановив: домагатися скасування всіх тяжких несправедливих податків і заміни їх податками – «подоходним» і «прогресивним». З'їзд заявляє, що податок на «рідну справу», установлений У. Ц. Р. визнає необхідним. Усі інші постанови У. Ц. Р. і Г. У. Секретаріату що до податків буде підтримувати.

Доклад про військову організацію читає Луценко. Він зазначає, що Українське військо організується не для того, щоб ужити силу проти кого-небудь, а для того, щоб оберігати права народу Українського проти всяких випадків як, наприклад проти можливої анархії. Крім того організовану масу легше просвітити й розвинути культурно й політично. В організації розвивається дух єдності, товариства й узагалі громадського чуття. Нам потрібно організувати військо і для того, що як почнеться демобілізація це військо свідоме національно з розвиненим громадським інстинктом не допустить й само не робило в своєму краї ріжних ексцесів і грабіжів. У цій, цілі на мою думку, потрібна взагалі організація української молоді в військові товариства, котрі б розвивали й поширювали той дух громадянства. Укр. Ген. К-т, якій керує всіма

військовими організаціями висловлюється також у такому смислі. У справі військової організації докладчик пропонує З'їздові свою резолюцію, яку З'їзд одноголосно ухвалює: «В інтересах охорони прав народу, розвитку фізичного й духовної єдності поміж народом Херсонський Губерніальний З'їзд визнає потрібним організацію «січій»⁷⁷ і інших військових товариств так по селах як і по містах, а також українізацію всього існуючого на Україні війська й Черноморського флоту».

Т. Вербецький⁷⁸ зазначає ту роллю і те значіння, яке мала організація Українського війська в сучасному житті України. Опираючися на військо та організоване селянство У. Ц. Р. могла так послідовно й твердо проводити свою роботу. Потрохи, маючи за собою організовану силу, з якою рахуються інші, може й ворожі до нас елементи, вона, У. Ц. Р., обновлює українське життя й обкраденному й обібранному народові Українському повертає його колишні права. Таким чином наше військо служить тіки народові й демократії; воно не роз'єднує, а з'єднує.

Після короткої перерви З'їзд приступає до виборів членів Виконавчого Комітету Херсонської Української Губерніальної Ради.

Вібрано від повітів Херсонщини таких особ: Мовчан (Олександр. пов.) Григораш (Херсонськ. пов.), Приймак (Ананьєвск. п.), Павлов (Тирасп. пов.) Олексієнко (Одеськ. пов.), Шаптала (Елисавет. п.), від повітових міст: Юзефович (Олександрія), Пилипович (Херсон), Щербінський (Ананів), Гончар (Тирашпіль), Шушара (Одеса), Левитський (Елисавет) і Шатоха (Миколаїв). Від робітників: Янковській, Красицькій, Коваль, Бульба, Кравченко, Доценко.

Від війська: Шевченко⁷⁹, Липченко, Куш⁸⁰ і Недоруба. Кандідатами: Дудник і Гаврілець.

Від З'їзду (від пленума): Лимарь (с. р.), Голубович (с. р.), Бржицкий (с. р.), Чеховський (с. д.), Паляничка⁸¹ (с. д.), Бурдин⁸² (с. д.) і Максимчук (безп.).

Вибори переведено було згідно з «Наказом по організації Херсонської Губерніальної Української Ради селянських, робітничих і військових депутатів».

Приймається більшістю пропозиція голови зборів Романченка побільшити кількість членів Комітету (Виконавчого) на такій основі: від місцевих комітетів соц.-демократичної і соціал.-революційної партій по два представники та по одному представникові від фракцій місцевих організацій і професійних спілок.

Т. Луценко читає привітання Польського Виконавчого К-ту в м. Одесі⁸³ до Українського Губерніяльного З'їзду.

Після вислухання привітання т. Романченко пропонує проголосити Польському братньому народові «Славу» (Грім оплесків і крики «Слава Вільній Польщі».

Т. Шолухин⁸⁴ пропонує резолюцію до свого першого доповіді: «З'їзд уважає необхідним приступити негайно до українізації церкви, судів, адміністративних, земських і взагалі всіх інституцій на Україні, щоб зараз же скрізь завести українську мову й діловодство на ній».

Резолюція одногосно приймається.

З'їзд закривається до другого дня.

Українське слово. – 1917. – Ч. 12 (вересень). – С. 9-11.

№12

Засідання раніше 1-го липня⁸⁵ 1917 р.

Головою в президії т. Губа. Збори відкриваються в год. 10.

Тов. Луценко вносить позачергову заяву що до виборів Виконавчого Комітету Української Губерніяльної Ради. Зазначає, що він у свій час протестував проти пляну виборів тіки від с. р. і с. д., що на Україні є теж соціалістична партія радикалів-демократів. Прочитавши де які пункти з програми рад.-демократичної партії 1905 р., Луценко підносить питання про неправдиві вибори в склад Виконавчого Комітету й про несправедливе усунення кандидатури т. Шелухина, як відомого українця й заслуженого громадського діяча. Промовець пропонує поповнити Виконавчий К-т Х. Г. Р. і вибрати Шелухина членом К-ту. Пропозиція приймається більшістю при трьох утримавшихся. Тов. Приймак з тих же самих мотивів виставляє кандидатуру т. Луценко в Виконавчий К-т і просить голосувати. Кандидатура т. Луценка приймається всіма зборами при чотирьох утримавшихся.

Шушара дає доклад про продовольчу справу. На думку докладчика причина розрухи в продовольчій справі, полягає в тому, що Росію було поділено на окремі губернії округи на чолі яких стояла сила уповноважених і особовповноважених, котрих праця була цілком не координована. На далі в цьому відношенні нам загрожує ще більша небезпека. Тому потрібно як-небудь реорганізувати продовольчу спра-

ву. Потрібно, щоб тверді ціни були встановлені не тіки на хліб, а також і на вироби фабричної продукції. В отсій справі потрібна координація і навіть контролізація. Для того потрібно утворити продовольчі комітети, які б у напрямку своєї діяльності цілком підлягали У. Ц. Р.

У продовольчій справі З'їздом приймаються дві резолюції: перша т. Луценка і друга т. Приймака.

1) «Маючи на ввазі сучасну економічну розруху й ту продовольчу розруху, яка насувається все більше й більше на наш край, З'їзд постановив звернутися до Української Ц. Р., щоб вона взяла до своїх рук всю продовольчу справу на Україні і щоб в інтересах нашої економічної справи було заложено в Києві Центральний Український Народний Банк.

2) «Для того, щоб армія мала все необхідне, а найбільше хліба й фуража, і звертаючи увагу на те, що хліб та фураж головним чином іде з України, і що доставка харчів для армії найбільше залежить від залізних доріг, З'їзд признає необхідним, щоб ті залізниці, які надходять в межах України, було передано до влади У. Ц. Р. З'їзд певен, що тіки тоді армія буде мати все для неї необхідне.

Т. Левітський зазначає, що за браком часу не може дати доклада про кооперацію на Україні, але ж висловить загальні думки і запропонує З'їздову резолюції. У житті народа, каже докладчик, економічна справа відиграє дуже важну ролю. Через форми економічної організації відроджується і міцніє самодіяльність народа. Вона виявляється більш всього в організації ріжних кооперативів і споживчих товариств. Тому нам треба гуртуватися, розвивати кооперацію, бо кооперація має велику силу в житті народа, у житті цілої держави. У справі Української кооперації прийнято такі резолюції:

Перша: «Визнаючи кооперацію як найкраще виявлення народньої самодіяльності і яко велику організаційну справу, яка витворює велику не тільки економічно, але і національну і взагалі культурну силу, З'їзд визнає обовязком кожного свідомого українця всіма засобами допомагати розвою і зміцненню на Україні кооперативної справи, яка в свою чергу допомагає витворенню певного міцного ґрунту для національного відродження Українського народу».

Друга: «Вислухавши відомости про відношення Херсонського Губерніяльного і повітового земств і земств інших Українських губерній до Універсалу У. Ц. Р. і до Української справи взагалі, З'їзд витає

рідні губернiальне й повітове Херсонські земства й усі інші земства на Україні, які ідуть спільно з У. Ц. Р. в справі витворення нового автономного ладу на вільній Україні в федеративній Республiці Росiї. Крім того З'їзд висловлює побажання, щоб усі земства на Херсонщині стали на дорогу спільної роботи з У. Ц. Р. відбудування нового життя на Україні).

З'їзд висловлює бажання, щоб в Одесі було засновано щоденну Українську газету⁸⁶. Шелухин закриває збори й бажає присутнім успіху в роботі на користь рідної справи й України.

З'їзд закривається співом «Ще не вмерла Україна» і «Заповіт».

Українське слово. – 1917. – Ч. 12 (вересень). – С. 9-11.

**№13
УКРАИНСКИЙ СЪЕЗД.**

Гор. управой получено приглашение командировать своего делегата на устраиваемой «Радою» украинский съезд в Одессе 28, 29 и 30 июня.

Одесские новости. – 1917. – 25 июня.

**№14
В согласительной комиссии.
Об украинском съезде в Одессе.**

Дума. Кабинет гор. головы. За большим столом, поставленным посредине комнаты сидят человек двенадцать: это, если так можно выразиться, «соль революции». Тут представители советов рабочих, солдатских и офицерских и крестьянских депутатов, «Румчерода», главнейших социалистических партий, общественного комитета, гор. управы.

Председательствует представитель гор. общественного комитета⁸⁷ В. М. Богуцкий⁸⁸.

Член исполн. к-та совета с. о. д. Шварцман⁸⁹ делает внеочередное заявление:

– Сегодня, – говорит он, – в Одессе открывается украинский съезд, а на завтра назначена в городе манифестация украинских войск.

Сообщение это является для многих полной неожиданностью. Выясняется, что приглашений на съезд никому из неукраинцев не рассылали. Манифестация же украинских войск вызывает оживленный обмен мнений участников собрания.

В. М. Богуцкий предлагает немедленно переговорить с «головой» украинской войсковой рады, д-ром Луценко, и указать ему, что импровизированные манифестации, без соглашения с общественными учреждениями города, крайне нежелательны, так как могут быть эксцессы, совершенно недопустимые.

Шварцман говорит, что отменить парад украинских войск уже невозможно, а, так как организации в украинских войсках нет, то парад может принять беспорядочный характер.

Подполк. Прединский предлагает, в противовес украинской манифестации, одновременно организовать манифестацию войск не украинских.

Предложение это, однако, во избежание возможных возникнуть столкновений, отклоняется.

В. М. Богуцкий докладывает о поступившей в гор. управу от одес. керовничаго украинского комитета записке, в которой управе предлагают оповестить об украинском съезде целый ряд учреждений и организаций, притом, не одной только Одессы, но и целыя губернии. Предложение это вызывает полное недоумение.

В. М. Богуцкий, прочитав эту «бумагу», замечает:

– Выходит, по мнению гг. украинцев, что не они сами, а гор. управа должна приглашать на их съезд представителей учреждений и организаций? Для меня это непонятно.

Г. Шварцман разъясняет г. Богуцкому его недоумение:

– С точки зрения украинцев, – говорит он, – Одесса это Украина. Здесь всем распоряжается украинский «голова»⁹⁰, а вы и все мы должны лишь исполнять его приказы.

Г. Богуцкий ставит на разрешение собрания категорический вопрос: пойти ли на Украинский съезд или нет.

Г. Шварцман поясняет, что это обычный прием украинцев: приглашении на съезд они не рассылают, если же в результате никто не явится их приветствовать, то на съезде будут говорить, что это оппозиция.

Подпол. Прединский предлагает опубликовать в газетах оповещение от всех местных общественных организаций и партий о причи-

нах их отсутствия на украинском съезде и передать затем этот вопрос на суд самого съезда.

Секретарь исполн. бюро гор. обществ. комитета г. Соловьянский⁹¹ докладывает, что он только что говорил по телефону с представителями украинцев, которые сообщили ему что назначенная на сегодня манифестация украинских войск на некоторое время отложена.

Одесские новости. – 1917. – 29 июня.

№15

**Украинский съезд.
(Открытие).**

Они собрались сюда из самых темных, из самых глухих уголков Херсонской губернии. И заполнили почти весь партер и ложи Гор. театра. Запахло Малороссией.

И когда С. П. Шелухин приветствует собравшихся, то по напряженному вниманию зала чувствуется, какую огромную роль для них играть сейчас злободневный вопрос:

– Украинизация.

– Теперь, – говорит г. Шелухин, нужно работать и работать. Мы должны создать автономию Украины, не нарушая интересов других народов и не разрывая связи с державной Россией.

Особенный интерес вызывает читаемый оратором наказ об отношении временного правительства к украинскому вопросу.

– Временное правительство даже не приняло нашу делегацию и не хотело признать комиссара, который создал бы на Украине порядок.

Что же остается делать украинцам?

Оратор отвечает:

– Отныне сами будем творить свою долю. Перед нами стоит великая стена, но ее надо сломить и тогда русский народ заговорит с нами, как равный с равным.

Заключительныя слова вызывают восторженную овацию.

Такая же награда ждет делегата киевск. центральной рады, который в своем приветственном слове сказал:

– Праздник воли, праздник свободы, минул. Настали серыя будни. И своей работой мы сумеем сказать: существуем мы, как нация, или нет.

Если существуем, так пусть же будет жива автономия Украины.

Представитель учительского союза, приветствуя съезд, вспоминает старую русскую пословицу: «Сытый голодного не разумеет» – и говорит:

– Многие поражаются тому, что мы, украинцы, хотим автономию. Но поражаться этому может только тот, кто не знает национального гнета, только тот не поймет стремлений Украины.

Горячий отклик находит приветствие «головой» войсковой организации д-ра Луценко, уверяющего, что украинская армия думает одинаковым образом со всем украинским народом.

Оборачиваясь назад, он указывает на двух солдат, в глубине сцены почетным караулом охраняющих самостійное знамя, и говорит :

– Украинская армия готова защищать нашу автономию вместе с нами так же как эти товарищи-солдаты защищают наше знамя.

Замер зал когда председатель объявляет, что съезд желает приветствовать представитель нашумевшего п-го полка.

Делегат говорит :

Мы все поклялись исполнить завет наших дедов и прадедов, положивших голову свою за волю. Мы хотим сорганизоваться для того, чтобы завести у нас самих. И мой полк сказал мне: иди и проси наших сородичей, когда они приедут домой, пусть приложат все свои силы для того, чтобы был собран хлеб. Без него мы ничего не сможем сделать. Если хлеба не будет, наступит анархия, так как голодный пойдет на все.

На смену делегату полка выступает представитель украинского общества «Просвіть» и направляет внимание слушателей в другую сторону :

– 35 миллионный народ сказал, что он будет жить. Когда говорят от нас, то имеют в виду только Малороссию. А между тем и Новороссия, и Западный край—это все наши родные места. Но царские слуги назвали их так, чтобы втереть нам очки относительно нашего права на землю, которую сотни лет обороняли наши деды в надежде, что она когда-нибудь достанется внукам или правнукам. Будем же помнить, что на нас лежит большая организационная работа. Пусть относятся к нам отрицательно, но мы будем вести свою линию для того, чтобы и украинцы и все другие народы на Украине, имели волю.

Сильное впечатление производит приветствие представителя украинской социал-революционной партии :

– Нас было не мало борющихся с самодержавным игом. И кто

станет отрицать, что среди людей, создавших революцию, было много украинцев. А сколько жертв с нашей стороны, сколько братьев наших, сынов украинского народа, лежит на Марсовом поле⁹². И это даст нам право сказать : мы сами хотим устроить порядок на Украине, мы сами хотим создать ее счастье. Так помогите же вы, сельчане-украинцы, нам в нашей трудной задаче. Помогите нам провести те высокие идеалы, которые будут радостны не только для украинцев, но и для всех народов нашей родины.

После еще целого ряда приветственных речей, собрание закрывается с тем, чтобы сегодня вновь открыться для прений, по волнующим сейчас украинцев вопросам.

Б. М.

Одесские новости. – 1917. – 29 июня.

№16

**Украинский съезд
(Второй день)**

Председательствует С. Шелухин, потом гг. Приймак и Высоцкий.

Т. Высоцкий сообщает, что херсонское земское собрание ассигновало 500 тыс. руб. на культурно-просветительную работу и агитацию среди крестьян, и что деньги эти будут распределены между политическими партиями и культурно-просветительными учреждениями.

В виду того, что земские налоги платило, главным образом, украинское население, то оратор предлагает чтобы назначенные деньги были ассигнованы на удовлетворение нужд украинского народа.

На заседание комиссии по распределению [сей] суммы делегирован президиум съезда и по одному представителю от уездов и от г. Николаева.

От украинской фракции Румчерода приветствует съезд г. Максимчук.

После этого съезд приступает к слушанию докладов.

Прив. доц. Гордиевский читает доклад об автономии и федерации. Все украинцы без различия партии, говорит он – [...] федеративного устройства России, [...] в этом направлении, считая, что только

федеративный строй является [надежным] условием для обеспечения процветания как Украины, так и всей России. [Штаты], которые будут входить в [состав] Российской федерации, тем самым [...] подчиняться российской республике. Они не будут иметь права секцес[...], не будут самостоятельными, это право будет принадлежать только одной России. Общегосударственные дела будет решать центральный парламент.

Выслушав доклад Гордиевского съезд вносит следующую резолюцию: «Украина должна иметь национально-территориальную автономию в российской демократической федеративной республике с обеспечением прав меньшинства национальностей».

[Съезд един]огласно постановил издать [...] Гордиевского и выбрал его в [...] украинской центральной раде [...]тута автономии Украины.

[Следующим] докладчиком выступает Т. Чеховский. Он говорит об украинской центральной Раде.

Центральн. Раду поставил народ на страже своих прав и во главе организационной работы (Аплодисменты). Российские демократические круги встретили Раду враждебно. На митингах, в прессе (не только буржуазной, но и демократической), нам бросают упрек, что мы создаем почву для контрреволюции и пытаемся всадить нож в спину русской [...]. (Голоса с мест: «Неправда»). Временное правительство отклонило все требования об автономии Украины, хотя оно же признало автономию Финляндии и независимость Польши. Министры-социалисты в украинском вопросе идут вместе со своими товарищами буржуями. Если таково временное правительство, то что уж говорить о российской буржуазной и социалистической прессе! Голоса с мест: «Позор!»).

Решение временного правительства принудило центральную Раду издать универсал, в котором она призывает украинский народ [...]. (Бурные аплодисменты, все [...] «Слава центральн. Раде»). [...] украинским народом [...] работу не на словах, а на деле. Оратор призывает к организации и кончает доклад возгласом: «Хай живе Вільна Україна!». «Хай живе центральна Рада», «Хай живе український народ». (Продолжительные и бурные аплодисменты).

Постановлено отпечатать доклад т. Чеховского по единодушно выраженному желанию участников съезда.

Докладчик предлагает резолюции, принятые съездом, единогласно:

– Член Госуд. Думы Ржавский⁹³, бывший прогрессист, примкнул к партии соц.-рев.

1) Принимая во внимание, что центральная рада избрана всем украинским народом самым демократическим порядком в революционное время, херсонский украинский губернский съезд признает ее правомочным украинским краевым парламентом.

2) Украинскому генеральному секретариату съезд выражает, как временному правительству украинского народа, полное доверие, будет единодушно поддерживать творческую работу его и посылает ему привет и пожелания полной победы в деле строительства свободной Украины.

3) Принимая во внимание, что временное российское правительство до сего времени задерживало развитие украинской демократии, выражает свой протест против такого отношения и высказывает надежду, что революционно-демократическая часть правительства отречется от централистического антидемократического влияния, которое служит интересам буржуазии, и пойдет на встречу революционной демократии украинского народа в деле строительства свободного автономного строя на Украине.

4) Принимая во внимание необходимость единодушного строительства нового порядка Украины вместе с революционной демократией других не украинских народов, съезд призывает все украинские организации Херсонской губ. объединиться для устройства свободного демократического порядка на Украине с революционной демократией народов, живущих на Украине, с той демократией, которая освободится из под влияния буржуазии, идущей против развития украинского народа и защищающей свои классовые интересы.

5) Признавая единым прочным фундаментом российской республики федерацию народов и областей, съезд считает необходимым поддержать центральную раду и центральный секретариат в деле созыва съезда автономистов-демократов и вообще в деле объединения всех народностей в федеративно-демократической республике России.

(3-й день).

В зале небольшое число делегатов. Обсуждается земельный вопрос. Собрание принимает без прений следующую резолюцию:

1) Частная земельная собственность должна быть уничтожена.

2) Вся земля на Украине без выкупа поступает в украинский земельный фонд, которым распоряжается сам народ через украинский сейм. Всероссийское учредительное собрание должно это утвердить.

3) Из этого фонда снабжаются землей только те, кто ее обрабатывает своими руками.

4) Так как общинное пользование землей требует меньшего инвентаря, сберегает рабочую силу, дает возможность завести дорогие машины и поднимает земельную культуру – желательно большие хозяйства передать в руки крестьянских товариществ, как очагов возможного социального владения.

5) Леса, воды, шахты и все недра земли в пределах Украины признаются собственностью всего народа.

6) Расходы по земельной реформе принимает на себя государство.

7) Для справедливого решения земельного [вопроса украинский] народ должен принять участие в [...] комитете и основать цент[...] [...] комитет.

Одесские новости. – 1917. – 1 июля.

№17

УКРАИНСКИЙ СЪЕЗД

По постановлению центральной украинской рады [28, 29] и 30 июня в Одессе созывается украинский херсонск. губернк. национальный съезд по следующ. программе: Современное политическое положение Украины и России и будущие формы их политического устройства, положение на местах; вопросы организации на Украине; культурно-просветительная работа; земельный вопрос; продовольственный вопрос.

Одесский листок. – 1917. – 25 июня.

№18

К українському съезду

Завтра в Одессе открывается украинский съезд.

В какую форму выльются его работы предугадать невозможно.

Но есть некоторые основания полагать, что съезд этот будет проходить при обстановке более спокойной, чем киевский съезд и явиться, таким образом, показателем оздоровления украинского движения.

Украинский вопрос с каждым днем все более и более обостряется.

Украинские максималисты – самостійники продолжают энергично лить воду на колесо контр-революции и, вместе с тем, подрубают тот сук, на котором сами сидят со своей автономией, радой, универсалом и т. д.

Мы не будем в данный момент говорить по существу относительно выставляемых украинцами требований, но нельзя оставить без протеста те посягательства на дело русской революции, которые допускаются украинскими большевиками.

Центральная рада объявила себя временным украинским правительством и стоит нашему временному правительству ответить на какое-либо требование украинской рады не так, как хочется ей, как украинские самостійники «приступят» к «утверждению автономии Украины захватным правом».

Так, по крайней мере, «запугивает».

Не знаем, по вкусу ли ей придется наше мнение, которое разделяет не только все русское общество, но и довольно значительная группа самих украинцев, – но мы его еще раз выскажем открыто и прямо.

Понятие простой справедливости требует признать, что русское общество никогда не посягало и не посягает теперь на справедливые права украинского народа.

Автономия Украины – это старый демократический лозунг, который теперь, в дни революции, еще более окреп в России, и вряд-ли найдутся в среде русской демократии люди, которые бы враждебно относились к этому лозунгу.

Революция сорвала путы, устранила груз, приживавшийся клапан, и могучим фонтаном, целым столбом бьет теперь кверху долго сдерживавшаяся украинская стихия.

Самодержавный режим, одним из устоев своего господства всег-

да полагал политику национальных «разделений» принцип «divide et empire»⁹⁴ – натравливания одних народностей на другую.

И можно ли отрицать, что украинский народ претерпел от старого правительства много тяжелых обид и национальных оскорблений.

Но, вырвавшись в дни революционной свободы на вольный свет, украинцы не должны были забывать, что враждебное к ним отношение было со стороны русского правительства, а не общества.

Ясно должно быть для них, что с низвержением старой власти, уничтожалось и недоброжелательство к украинскому народу.

Украинцы-же, вдохнув свободный воздух революции, забыли отношение русской демократии к ним, и, только помня вражду старого русского правительства, со страстью и угрозами, в националистическом ослеплении объявили своими врагами все русское общество.

Но, делая эту непростительную ошибку и незаслуженно не доверяя русской демократии, украинцы делают и вторую ошибку, которая выражается в непонятном «нетерпении».

Все свои чаяния и требования украинские максималисты хотят осуществить немедленно.

В. Дорошевич⁹⁵ удачно критикует эти «немедленные» требования украинцев, вспоминая, как Лев Толстой выразился однажды о покойном А. А. Стаховиче⁹⁶ – человеке пылком, нетерпеливом, стремительном.

– «Нашему милому Александру Александровичу конституция необходима сегодня-же. Непременно до завтрака!»

Украинская рада требует от временного правительства, чтобы оно заранее признало автономию Украины, не считаясь с тем, что оно не смеет этого сделать, что у него нет на это полномочий.

Нужно-ли говорить, что такое требование является абсолютно недопустимым.

Не говоря уже о том, что временное правительство не вправе разрешать украинского вопроса, но сами украинцы не имеют права самостоятельно разрешать его, потому что невозможно допустить одностороннее решение вопроса, невозможно допустить, чтобы какая-нибудь часть государства решала вопрос о своих отношениях к целому, не считаясь с мнениями и интересами всего государства. Без опроса всего населения России, без согласия полноправного хозяина земли русской – Учредительного собрания – украинский вопрос решаться не может.

Происходящий сейчас в Петрограде съезд советов рабочих и сол-

датских депутатов, как мы узнали из телеграмм, вынес резолюцию по украинскому вопросу с обращением полной поддержки в осуществлении демократической автономии Украины.

Но, признавая, что автономия может быть осуществлена лишь Учредительным Собранием, съезд признал необходимым создание временного органа из представителей демократии всех наций, живущих в Украине, для подготовки проекта автономии до Учредительного Собрания.

Отрадным явлением на печальном фоне украинского сепаратистского движения является и резолюция, вынесенная на днях воинами украинцами в Луцке, в которой, между прочим, говорится:

«Выражая полное доверие временному правительству и совету рабочих и солдатских депутатов, протестует против действий центральной рады, самозванно взявшейся говорить и действовать от имени целой Украины. Мы, войсковые украинцы, доверяем правительству довести нас до Учредительного Собрания, которое решит форму управления великой, неделимой Российской Республики. Зная из примеров истории, к чему ведет разделение на мелкие национальности, — а к этому ведет центральная рада, — мы заявляем, что не желаем отделиться от Великой Российской Республики и призываем украинский народ выразить доверие российской революционной демократии и не идти на призыв центральной рады».

Украинские максималисты должны раз навсегда понять, что революционная и демократическая Россия протестует не против справедливых их национальных стремлений к свободному развитию, а единственно против преступной для дела революции их сепаратистской тактики, которая дезорганизует революционные силы страны.

И поскольку эта «точка зрения» грозит революции, мы всегда будем говорить: нельзя!

С. Газиев⁹⁷.

Одесский листок. — 1917. — 27 июня.

№19

Украинский съезд в Одессе

Сегодня, в 11 час. утра, в Город. театре открывается украинский херсонский национальный съезд, созываемый по постановлению центральной рады. В течение последних дней в Одессу съехалось несколько сот депутатов от украинского населения Херсонской губ. Каждая волость и посад, имеющие до 10 тысяч населения, послали по два делегата, имеющие более 10 тысяч — еще по одному депутату на каждые 5 тысяч. По одному депутату прислали, сверх того, волостные комитеты, волостные продовольственные комитеты, волостные комитеты крестьянского союза, потребительские общества, кредитные товарищества, отделения «Просвіти», комитеты украинских партийных организаций, военные украинские организации, городские и земские управы, советы рабочих депутатов, библиотечные общества и учительские союзы.

В программу работы съезда входят обсуждения современного политического положения Украины и будущие формы политического устройства их, доклады с мест, культурно-просветительная работа на Украине, земельный и продовольственный вопросы.

Одесский листок. — 1917. — 28 июня.

№20

Украинский съезд Открытие

Вчера вечером в Гор. театре открылся украинский национальный херсонский губернский съезд, созданный по постановлению центральной рады. К открытию съезда съехалось около двухсот делегатов от сел, деревень и посадов Херсонской губ., кооперативов, союзов, отделений «Просвіти» и т. д.

Съезд открывает С. П. Шелухин, от имени центральной украинской рады приносящей ему приветствие. Оратор считает, что созыв настоящего съезда явился необходимостью, несмотря на страдное время и недостаток в деревне рабочих рук. Переживаемые нами дни определяют судьбы украинского народа на сотни, а может быть и более лет. Народ

должен знать что делать и как делать. Съезду предстоит организовать украинцев херсонщины и поставить перед ними определенные цели. Цели эти должны находиться в соответствии с интересами России и народов, живущих на Украине. Они определяются манифестом украинской рады – «универсалом», который С. П. Шелухин и оглашает. Члены съезда выслушивают его стоя и покрывают громом аплодисментов и криками «слава».

Президиум

По предложению С. П. Шелухина производятся выборы президиума. Съезд единогласно избирает предложенных организационной комиссией Луценко, Шелухина, Высоцкого, Чеховского, Кравченко, Гаврилюка и Романченко. Кроме того, съезд посылает в президиум по одному делегату от каждого уезда. Избранными оказываются: от Александровского у. – Бачинский, от Херсонского – Жебодарь, от Елисаветградского – Левицкий, от Ананьевского – Приймак, от Тираспольского – Марченко и от Одесского – Романченко. Оглашается наказ съезду, основные положения которого – времени мало, дела много; нужно сократить разговоры и увеличить работоспособность съезда.

Перед началом приветственных речей некоторые члены съезда задают президиуму вопрос – почему здание театра окружено вооруженными солдатами (Пале-Рояль⁹⁸, действительно, смахивал на военный лагерь). Президиум разъясняет, что гор. управа согласилась отдать театр для заседаний съезда только в том случае, если устроители его сами возьмут на себя охрану здания и не будут допускать наплыва безбилетной публики. В виду этого для охраны порядка вокруг театра были наряжены украинцы-солдаты.

Приветствие

От имени украинской центр. рады приветствует съезд Высоцкий. Он напоминает собранию слова проф. Грушевского⁹⁹, сказанные им на киевском войсковом съезде – «праздник воли миновал, наступила будни». До сих пор много было говорено, много вынесено резолюций. Пришла пора и для творческой работы. Простора для нея много. Когда пали оковы царизма, явилось сомнение – существуют ли украинцы, как

нация, или-же этой нации больше нет. Опасение ныне отпало. Мы видим как украинский народ пробуждается, как на многочисленных съездах выявляется его самосознание и воля. Украинская центральная рада зовет крестьян на работу; она верит, что украинская демократия пойдет на ее призыв, и рука об руку с демократиями меньшинств, живущих на Украине, пойдет у тому счастливому будущему, когда «не буде краще жить як на Україні».

От союза украинских учителей приветствует съезд Проховецкий, который вспоминает, какой гнет несли на себе украинцы-учителя при царском правительстве. Ныне, свободные, они приветствует съезд и центральную раду, обещая ей полную поддержку.

Романченко приветствует съезд от с. р. д. и от украинской фракции всероссийского съезда советов раб. и солд. депутатов. Они надеются, что украинская демократия, тесно объединившись с революционной демократией России, закрепит завоевания революции и волю Украины.

От «войскового коша» и от генерального комитета говорит д-р Луценко, встреченный съездом восторженно. Он заявляет, что одесский гарнизон организовался на страже интересов всей украинской земли. Теперь слово за представителями херсонщины, которые должны сказать – куда они пойдут. Их поддержит украинское войско, представители которого присутствуют на съезде.

При этом д-р Луценко широким жестом указывает на желто-голубое знамя, находящейся в глубине сцены и охраняемое почетным караулом солдат-украинцев. На знамени надпись: «Українське вільне військо имени гетмана Дорошенка».

От «товарищества имени гетмана Дорошенка» приветствует съезд поручик Н пех. полка. Он желает членам его успешно разрешить поставленные вопросы, ибо если теперь это не будет сделано, то не будет сделано никогда. Миллионы украинцев-бойцов сложивших свои головы на далеких фронтах, оставили завет – не забывать их детей, отцов и матерей, не забывать Украины. Их завет нужно исполнить. Украинцы создают силу не для того, чтобы против кого то наступать. Есть люди, которые неправильно понимают свободу. Действия этих людей надо парализовать; порядок будет только тогда, когда мы его сами создадим. Обращаясь к членам съезда-крестьянам, оратор от имени армии просит их посылать хлеб тем, кто идет в окопы. Без хлеба будет анархия в тылу, будет голод и разруха на фронте; горе будет селу, голодная армия хлы-

нет в Россию кормиться. Она съест все на своем пути, и прежде всего обеднеет от этого Украина.

Громом аплодисментов встречает съезд «батько» Левицкого, приносящего приветствие от «Просвиты» и от украинцев-юристов. Много у Украины врагов которым свобода Украины «поперек горла стала». Одни из них – враги по неразумению, другие – по темноте, третьи – по особым причинам. Если, однако, 35-миллионный народ сказал, что хочет жить, то он будет жить. Особенно нужно поддерживать эту волю к жизни на Херсонщине, ибо враги Украины, исконные украинские земли – Волынь, Подолию и Херсонщину – западным краем, думают замазать этим глаза украинскому народу. Между тем, Херсонщина полита украинской кровью; жившие здесь запорожцы, по оговорам с Москвою имели даже право принимать иностранных послов. 260 лет правительство России душило украинский народ, но не задушило его. Ныне он будет равным между всеми народами Европы. Старое правительство сделало из России тюрьму для народов, украинцы на своей земле предоставляют всем народам полную свободу.

– Пусть враги говорят и поступают как хотят, заканчивает оратор под гул одобрений, – а мы будем вести свою линию.

Представитель украинских с.-р-в Гаврилюк вспоминает, что до революции монархический строй хотел сделать из украинцев Иванов не помнящих родства. Уже тогда украинские с.-р. боролись за то, чтобы спасти украинскую культуру и нацию. Их была, однако горсть, и они работали, слившись с русскими социалистами. Ныне, после революции, они стали на твердом социалистическом грунте, чувствуя за собой право на самостоятельную работу. Разве революция была сделана в Петрограде одними русскими? Разве мало среди революционеров было украинцев? Разве на Марсовом поле не погребены украинцы-жертвы революции? Довольно украинцы были гостями в чужих партиях. Они разбудят ныне свой народ и поведут его к свободе, равенству и братству.

Представитель херсонского уездного земства Живодарь, приветствуя съезд, читает постановление земства о том, что оно признает правильными требования универсала, будет поддерживать всеми силами центральную раду и требует автономии Украины.

Новые ноты прозвучали в приветствии делегата херсонской губернской земской управы Сенькевича, впервые на съезде заговорившем о войне и о ее целях. Оратор напомнил, что немцы заключили союз с

турками – злейшими врагами Украины и всего христианства. Украина, которая уже спасала Европу от нашествия Оттомании, должна и теперь наперечь все силы, чтобы опрокинуть Вильгельма¹⁰⁰ и его союзников.

Выступают далее с приветствиями делегаты почтово-телеграфных учреждений Одессы, одесского округа и Елисаветграда, представители украинского кооперативного т-ва, тираспольских социалистов-украинцев и др.

Впечатление от первого дня съезда – спокойное. Очевидно, работы съезда будут преимущественно деловыми. Преобладающий состав его – крестьяне-хлеборобы, настроенные мирно. Брошенные некоторыми ораторами боевые лозунги украинцев не производят особенного впечатления. Насколько это настроение продержится сегодня и завтра когда предстоит обсуждение острых «важных» вопросов – покажет будущее.

Ъ

Одесский листок. – 1917. – 29 июня.

№21

**В «президиуме 10»
Украинский съезд**

Довольно «пикантные» прения происходят по поводу открывшегося вчера съезда украинцев.

– Съезд открывается в 11 час., говорит один из участников собрания, теперь почти 11 час., но насколько мне известно, ни один из заседающих здесь представителей 10 организаций официально не знает ничего о съезде. Организации не получили уведомления о съезде.

– Мне, – говорит г. Шварцман, – частным образом известно, что сегодня или завтра назначен парад украинским войскам и манифестация.

Как член сов. солд. деп. я заявляю, что «украинских» войск в Одессе нет, что украинские части в отдельные единицы не организованы.

– Это обычный украинский «прием», – говорит тот-же оратор, – они нас не известили о съезде, а потом, сами-же будут «кричать», что мы отказались приветствовать съезд.

Оказывается, однако, что оратор несколько ошибся: в гор. управе, за подписью «головой» г. Шелухина уведомление о съезде было получено.

Возникает удивление, почему прочие организации не уведомлены, наконец, что это за парад и т. д.

Вносится предложение о принесении съезду приветствия, но предложение отвергается в силу того соображения, что каждая организация должна приветствовать по «своему» и одно общее приветствие неудобно.

Кто-то подает мысль пока еще не поздно, побеседовать по телефону с г. Шелухиным, или с г. Луценко и выяснить возникшие недоумения.

Так и поступают. К телефону командирован г. Солостянский, который через несколько минут сообщает, что ему удалось побеседовать с д-ром Луценко, который «настроен» довольно миролюбиво и утверждает, что кроме гор. управы о съезде извещен также и совет раб. деп. Парад и манифестация отложены... недели на полторы – две.

Одесский листок. – 1917. – 29 июня.

№22

Украинский съезд ВТОРОЙ ДЕНЬ

Доклад Шелухина

С. П. Шелухин в обстоятельном докладе дает юридическое обоснование тактике украинцев в революционные дни и в частности за последнее время.

Государство определяется тремя признаками: верховной властью, народом и территорией. Февральская революция не нарушила этой триединой формулы. Верховная власть перешла лишь из рук одного человека к народу. Временно она передана временному правительству. Деятельность власти выявляется в области законодательной, административной и судебной. И если судебная деятельность верховной

власти после революции почти не изменилась, если в области административной произошли коренные изменения, то надо признать, что законодательные функции власти совершенно не осуществляются, ибо не существует законодательного органа. В этом величайшая опасность для революции, ибо длительный перерыв законодательной деятельности ведет к анархии. Украинский народ стремится «навести» на своей земле порядок. Он организуется. Ему шлют упреки – почему он не ожидает Учредительного Собрания, которое даст украинцам все. Но любопытно, что эти упреки шлют те, кто больше всех организуется. Украинцы не могут ждать решений Учредит. Собрания, ибо неизвестно, когда Собрание соберется и когда вынесет эти решения. Правда выборы в Учредит. Собрание назначены через два месяца¹⁰¹. Это, однако, вряд ли осуществимо. В России есть глухие места, куда за два месяца и весть о выборах не дойдет. Когда же Собрание и будет созвано – пройдет не мало времени, пока оно покончит со своей огромной и сложной работой государственного строительства. Если мы обратимся к историческим примерам, то увидим, что французское учредительное собрание 1789 года работало непрерывно два с половиною года, а учредит. собрание 1875 года¹⁰² – даже четыре года. Российское Учредит. Собрание, отягченное еще такими острыми вопросами, как национальный и земельный, будет работать не меньше. Что же делать украинцам – ждать все это время? На пожарище не ждут искусного мастера, который когда еще приедет и соорудит палатку, а строят немедленно так как могут.

Полмиллиона на культурные цели

Представитель херс. губ. земства Высоцкий сообщает, что земство ассигновало 500 тыс. рублей на просветительно агитационную работу среди крестьянства, и предлагает обратить эти деньги на культурную деятельность на Украине. Съезд единогласно принимает след. резолюцию:

«Херс. губ. украинский съезд, выслушав заявление об ассигновании херс. губ. земством 500 тыс. руб. на просветительно-агитационную работу перед Учредительным Собранием постановил: культурно-просветительная и агитационная деятельность на Украине на собранные среди украинского населения деньги должны вестись исключительно украинскими партиями и учреждениями. Поэтому, ассигнованные пол-

миллиона руб. должны быть переданы украинским организациям Херсонщины для устройства курсов украиноведения и развития украинской школы».

Съезд тут же избирает комиссию для распределения денег.

Государственное устройство Украины

В общедоступной форме приват-доц. Гордиевский излагает правовое учение о федерации и автономии. Идея федерации для многих страшна: партия каде и с.-д. относятся к ней враждебно. Остановившись на историческом обзоре борьбы за федерацию, коснувшись учений декабристов, Герцена, Бакунина, «Черного Передела», жирондистов и Прудона, оратор констатирует, что и теперь среди российской демократии насчитывается не мало сторонников централизма. О федерации русское общество знает мало.

Государственное устройство самостоятельных частей одной державы может иметь форму протектората, унии, суверенитета, конфедерации и федерации. Анализируя каждую из этих форм в отдельности, оратор останавливается на идее федерации. Все государства, которые будут входить в состав российской федерации, будут этим самым подданными Российского государства. Они не будут «самостийными» – это право будет принадлежать только целой России. Устройство отдельных государств определяется конституциями, которые они сами для себя вырабатывают. Конституция целой державы устанавливается Учредительным Собранием. Дела общегосударственные решаются центральным парламентом, дела краевые – компетенцией сеймов.

Съезд единогласно принимает следующую резолюцию:

«Украина должна иметь политически территориальную автономию в Российской демократической федеративной республике с обеспечением прав меньшинств».

Центральная рада, универсал, времен. правительство Украины

Центральным местом съезда явилась речь представителя центр. украинской рады Чеховского, посвященная вопросу об учреждении рады, универсале и об отношении украинского народа к врем. правительству. Произнесенная с большой силой и подъемом она наэлектризовала съезд и прерывалась овациями, переходившими иногда в шум-

ные манифестации по адресу «врем. правительства Украины».

– Силою революционного народа – начал Чеховский, – сброшена власть царизма. С того момента вольные народы России творят свою жизнь. К этой творческой работе присоединились и украинцы. В Киеве был созван украинский конгресс который выбрал представителей в центральную украинскую раду. Туда же послали своих делегатов и съезды учительский, крестьянский и войсковой. Таким образом, теперь рада есть орган парламентарный, построенный на демократических началах и созданный революционным путем.

Этот украинский парламент призван творить волю украинского народа, ибо революция в том и выражается, что народ сам строит свою жизнь. Украинский народ взялся за созидательную работу, не ожидая циркуляра или бумаги за номером таким-то. В этом его упрекают люди, не желающие вникнуть в сущность вещей.

– Украинский народ нельзя упрекать в сепаратизме. Он сразу пошел по пути сближения. Центральная рада снеслась с врем. правительством, чтобы сообщить ему, что воля украинцев – не выходить из государства российского, а в тесном единении с русским народом вести революцию к ее завершению. Украинцы протянули русским братскую руку. И что-же? Нам ответили – мы не можем соединиться с вами, ждите Учредительного Собрания. Кто-же разрушает единение? Кто разбивает силы революции – украинский народ или временное правительство?

– Ответ, который мы получили, есть ответ реакции, он продиктован боязнью революции. Правительство, состоящее наполовину из представителей буржуазии, думает, что наступило уже время наводить в России порядок, а не вести революцию по пути ее дальнейшего развития. Может-ли, однако, канцелярская отповедь, чиновничья отписка остановить рост проснувшегося к жизни народа? (Аплодисменты. Крики: «не может»).

– Ответ, который мы получили от правительства, является ярким примером того, как глубоко вкоренились в России старые привычки отписываться в ответ на народные требования. Этот ответ принадлежит истории, как доказательство того, что правительство пошло не по линии революции, а по иному пути. Сотни лет царская школа – поколения профессоров и ученых долбили нам, что счастье России – в идеале Ивана Калиты¹⁰³, в идеале Карамзина¹⁰⁴, и это всосалось в плоть и кровь русского народа.

Российская интеллигенция интересовалась всем, кроме жизни малых народностей. Она кичилась своим космополитизмом, забывая, что тот, кто говорит – я люблю весь свет, и не уважает меньшего брата – тот лжец (Овации).

– Буря негодования, которую изливает русское общество на украинцев, частью основана на незнании, большей частью, однако, творится сознательно. «Караул», кричит русская буржуазия ибо она захватила в свои руки власть, должности, капиталы, земли, прессу – и боится всего этого лишиться. «Караул», кричит пресса, творя волю буржуазии. Прочтите «Биржевые Ведомости»¹⁰⁵ – они требуют применения к нам насилия (крики: «геть», «долой», «а Русское Слово?»¹⁰⁶, «а Одесский Листок?»).

– С сожалением приходится констатировать, что часть молодой демократической прессы идет в этом отношении за буржуазными газетами. Говорят – это незнание. Такого незнания, однако, оправдать нельзя. В нынешний роковой час надо все знать. Надо знать, что тот, кто идет против революционной демократии Украины – тот вставляет нож в спину революции. Правительство, загипнотизированное русской прессой, отсылает нас, украинцев, к Учредительн. собранию. Оно лицемерит! Творя автономию Финляндии, независимость Польши – оно почему-то в украинском вопросе немощно, нерешительно и слабо (В зале смех иронические возгласы).

– Вот поэтому-то центральная рада и отозвала из Петрограда свою делегацию. Она не совершила этим анархического акта. Рада протянула правительству руку – ее оттолкнули. Тогда она обратилась к своему народу, издав «Универсал» (Аплодисменты. Все встают и поют «Ще не вмерла Украина»).

– «Универсал», встречен Украиной радостно. Земства одно за другим принимают его (Возгласы «слава земствам»). Русская пресса старается выловить хотя-бы один случай непринятия – без этого, ведь, невозможно, бывают и такие. Пресса, однако, подчеркивает исключение и замалчивает правило. Нам предстоит теперь сложная работа – распространить Универсал среди широких кругов Украины, привести все села, волости, деревни к единой демократической организации. К этой работе вы призваны, для этого вы созваны на съезд.

– Наш парламент – центральная рада – некоторое время соединил в себе и функции законодательные, и административные. История

знает такие примеры – французский конвент. Ныне, однако, для успешности работы, центральная рада выделила из своей среды людей доверия, людей, перенесших гнет царизма, – и создала из них центральный орган управления Украиной – генеральный секретариат (Овации. Все встают).

– Генеральный секретариат ведет все дела Украины. Это – украинское временное правительство, ибо Украина есть страна автономная. Фактически мы творим нашу автономию (Буря аплодисментов).

– Одна из главных задач, осуществления которых мы будем добиваться, это – организация народной милиции взамен регулярного войска. Милиция будет собираться по селам, деревням, волостям в отдельные единицы. Нам не нужно милитаристической системы, набирающей чуждых друг другу людей и делающей из них машину, которая может как обух бить по народной свободе. Мы помним историю коммунистов, расстрелянных войсками республиканской Франции¹⁰⁷. Наше войско будет народным. Уже теперь, когда стали расти слухи о диктатуре и нас спросили – поддержат-ли украинские войска диктатуру, мы ответили – нет, не поддержат!

– Украинская демократия идя революционным путем, стремится объединить всю территорию Украины. В ближайшем будущем состоится съезд представителей всех национальных меньшинств, живущих на Украине. Им будут предоставлены и обеспечены все права людей и граждан, какие только знает наука и разум человеческий. Мало того: центральная рада, следуя заветам Шевченко¹⁰⁸ и Костомарова¹⁰⁹, созовет съезд всех народов России¹¹⁰, чтобы призвать их к свободной федерации.

– Скажу еще об отношении центральной рады к Учредительному Собранию. Рада не словами, а делом поддерживает Учред. Собрание. Последнее может быть сильным только тогда, если оно опирается на организованный народ. Если нет организации – всякие постановления, как-бы прекрасны они были будут иметь только теоретическое значение. Организуя украинскую демократию, центр. рада строит фундамент новой России.

– Считаюсь с фактом возникновения автономной Украины, правительство послало на Украину посольство – министров Церетели и Терещенко. К нам прибыли министр-социалист и министр-украинец. Но Терещенко не наш – он перешел давно и безвозвратно в стан рус-

ской буржуазии. А Церетели находится под сильным влиянием той же буржуазии. Какие-бы посольства к нам не прибыли, украинский народ добудет себе свободу путем самодеятельности. Скажу словами интернационала – «нас не спасет ни Бог, ни царь, ни герой», даже если этот герой будет Керенский¹¹¹. Мы спасем себя сами! (Бурные аплодисменты).

Речь Чеховского, представлявшая своего рода «декларацию прав украинского гражданина», произвела сильное впечатление на участников съезда. В президиум поступили просьбы отпечатать ее для распространения в деревне.

По окончании речи Чеховского, съездом принята была следующая резолюция:

1) Приветствуя «Универсал» центральной украинской рады, как проявление могучей революционной воли украинского народа, херс. губ. съезд признает государственным долгом каждого гражданина Украины – полное творческое исполнение «Универсала» в строительстве демократической национально-территориальной автономии Украины с полным обеспечением прав национальных меньшинств.

2) Украинскому генеральному секретариату съезд выражает, как временному правительству украинского народа, полное доверие, будет единогласно поддерживать его творческую работу и посылать ему приветствия и пожелания успеха в строительстве вольной Украины.

3) Принимая во внимание, что русское вр. правительство до сего времени задерживало развитие украинской демократии, съезд протестует против такого отношения и выражает надежду, что революционно-демократическая часть правительства освободится от централистского анти-демократического влияния, которое служит интересам буржуазии, и пойдет на встречу интересам революционной демократии украинского народа – в строительстве свободного, автономного строя на Украине.

4) Принимая во внимание необходимость единодушного строительства нового строя Украины вместе с революционными демократиями не-украинских народностей, съезд призывает все украинские организации Херс. губ. – объединиться с той демократией, которая освободилась от шовинистического, централистического украинофобства и отделилась от буржуазии, которая идет против развития украинского народа, защищая свои классовые интересы.

5) Признавая единственной основой Российской демократической республики – федерацию народов и областей, съезд признает необходимым поддержать центральную раду и генеральный секретариат в созыве съезда всех национальностей России и вообще в деле объединения всех народностей России на основе демократической федеративной республики.

Вечером съезд слушал доклады с мест. Ораторы рисовали картину роста украинского движения «на Херсонщине». Любопытное объяснение факту задержки этого развития в некоторых местах Херсонщины дает один оратор: по его мнению, виноваты в этом... евреи. Это талантливое объяснение встречено съездом сочувственно.

Одесский листок. – 1917. – 1 июля.

№23

ТРЕТИЙ ДЕНЬ Земельный вопрос

На третий день съезда обнаруживается любопытное явление: количество участников его не увеличилось, как ожидала организационная комиссия, а уменьшилось. Это объясняется, вероятно, страшной порой в деревне и недостатком рабочих рук. Как-бы то ни было, последние заседания съезда были малолюдны и обсуждение земельного вопроса прошло спокойно. Все пункты резолюции принимались единогласно, без прений. Резолюция гласит:

1) Частная земельная собственность должна быть уничтожена.

2) Вся земля на Украине без выкупа поступает в украинский земельный фонд, которым распоряжается сам народ через украинский сейм. Всероссийское Учредительное Собрание должно это утвердить.

3) Из этого фонда снабжаются землей только те, кто ее обрабатывает своими руками.

4) Для справедливого пользования землей устанавливается земельная норма.

5) Так как общинное пользование землей требует меньше инвентаря, сберегает рабочую силу, дает возможность завести дорогие машины и поднимает земельную культуру – желательно большие

хозяйства передать в руки товариществ, как очагов возможного социального владения.

6) Леса, воды, шахты и все недра земли в пределах Украины признаются собственностью всего народа. Украинский сейм удовлетворяет все потребности трудового народа.

7) Расходы по земельной реформе принимает на себя государство.

8) Для справедливого решения земельного вопроса, трудовой народ должен принять участие в земельных комитетах и основать центральный украинский комитет.

Одесский листок. – 1917. – 1 июля.

II-Й ХЕРСОНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ З'ЇЗД

№24

УКРАЇНСЬКА ГУБЕРНІЯЛЬНА РАДА ХЕРСОНЩИНИ

**II-й Український Губерніяльний Херсонський З'їзд у Одесі.
Одеській Городській Управі**

*Комітет Ради сповіщає, що на 24–26 жовтня (октябрю) у Одесі
призначений Радою Губерніяльний Український з'їзд Херсонщини.*

Порядок вибора делегатів:

I. Кожна волость, що має до 10,000 населення, шле двох делегатів, а та волость що налічує більш 10,000 нас., шле трьох делегатів: II.—Кожна «Просвіта» і усякі інші українські просвітні та політичні організації—по одному делегату III.—Кооперативи—по одному делегату; IV Комітети українських соціалістичних партій по два делегата від кожного комітету; V—Українські військові частини і організації ті що мають в своєму складі до 100 чол. посилають по 1 делегату; а ті що налічують більш 100 д. посилають на кожні 100 чол. ще одного делегата.

Програм З'їзду:

I—Сучасний момент: а) питання війни та миру, в) внутрішня та зовнішня політика влади; с) вирішення земельної справи; д) питання о владі на Україні і в Росії.

II.— Установчі Збори: а) Українські Установчі Збори¹¹²; в) Російські Установчі Збори.

III.—Харчова справа: а) Хлібна монополія; в) догляд за фабриками та заводами і розподіленням їх виробів; с) задоволення потреб селян фабричними продуктами

IV—Народня освіта: а) шкільна освіта; в) позашкільна культурно-освітня робота на селах.

Сповіщаючи Вас про це, Комітет Ради прохає неодмінно прислати на З'їзда своїх представників в указаній вище кількості на 24–26 октябрю. Крім цього сповістить і сусідні села та Українські організації про з'їзд. Помешкання для делегатів буде Радою приготовлене.

За ріжними справами в справах з'їзду звертатись по адресі: Оде-

са, Херсонська вул. № 52 Одеська Українська Військова Рада.

Делегатів Комітет прохає привозити з собою на з'їзд, коли можливо буде, всякі відомости (постанови з'їздів, сходів волостних, сільських і інші) про український рух на Херсонщині, а також доклади в писаній формі.

З привітом Комітет Української Губерніяльної Ради Херсонщини

Держархів Одеської області, ф. 16 (Одеська міська управа), оп. 124 частина 1, спр. 10023 (Розпорядче відділення з листування з різними закладами і особами), арк. 118.

№25

Окружный украинский съезд в Одессе.

Мы уже отмечали в ряде статей и заметок о наблюдаемом в мире одесских украинцев небывалом оживлении деятельности. Вслед за мерами по организации боевой украинской силы в округе приходится отметить новое начинание, которому суждено будет сыграть весьма важную роль в укреплении украинства, как организованной силы, в округе.

Мы говорим о созываемом на 24 октября губернском съезде войсковых организаций рады и украинских политических партий нашего округа. На повестке среди других вопросов обращают внимание вопросы о мире, об отношении Украины к России и продовольственной политике края.

Одесские новости. – 1917. – 24 октября.

№26

Украинский съезд.

Херсонская губ. украинская рада решила созвать с 24 по 26 октября в Одессе 2-й украинский херсонский губ. съезд и для этой цели разослала по всей губернии повестки с приглашением явиться на заседание съезда.

Повестка, между прочим, была прислана и в херсонский губ. со-

вет крестьянских депутатов, который созвал собрание, обсудив приглашение и вынес след. резолюцию:

«Принимая во внимание, что съезд, созывается радой на основании смещения двух принципов, национального и территориального, что национальные группы будут представлены на этом съезде не пропорционально, что решения его могут быть приняты населением, как решения губ. крестьянского съезда, что они могут внести путаницу и разлад, возбудить национальную рознь, совет крестьянских депутатов Херсонской губ. категорически высказывается против созыва такого съезда и предлагает отложить его до окончания выборов в учред. собрание».

Резолюция губ. совета крестьянских депутатов была отправлена во все уездные советы и в сельские управления и повлияла на уменьшение количества делегатов.

Это обстоятельство, конечно, не могло быть обойдено украинским съездом и открывший его вчера украинский голова Луценко в первом своем приветственном слове коснулся роли херсонского губ. совета крестьянских депутатов в истории и созыва съезда. Г. Луценко заявил, что украинцы постоянно были поработаны панами, которые мешали осуществлению «самостійности» Украины. Под дудочки панов плясали их прихвостни, которые ныне именуют себя демократами. Вот эти-то прихвостни и заседают теперь в советах, которые выносят подобные странные резолюции. Я, – говорит т. Луценко, – думаю, что если бы в херсонском совете крест. депутатов заседали истые демократы, то они не призывали бы крестьян не ездить на наш съезд, а наоборот сами звали бы к нам людей.

В деятельности совета кр. депутатов Луценко видит преследование корыстной цели, ибо совет не может допустить сплочения украинцев, которые могли бы провалить кандидатуру членов совета кр. депутатов в учредит. собрание.

Во время речи г. Луценко среди присутствующих раздавались крики «позор», «стыд».

После избрания президиума в составы которого вошли: Чеховский, Высоцкий, Шелухин, Губа, Кованный, Иванисенко и д-р Луценко, собрание постановило отправить приветственную телеграмму киевскому украинскому съезду¹¹³ и отложить дальнейшую работу съезда на сегодня.

Собранию предстоит еще обсудить следующие вопросы: о текущем моменте; вопросы войны и мира, внутренняя и внешняя политика, земельный вопрос; об Учредительном собрании; продовольственный вопрос; хлебная монополия; контроль над промышленностью и самый интересный вопрос об украинском учредительном собрании.

На съезд съехалось свыше 200 делегатов.

Ив. Г.

Одесские новости. – 1917. – 25 октября.

№27

**Украинский съезд.
Утреннее заседание.**

Текущий момент в России и роль в нем Украины, поставленный в повестку сегодняшнего заседания, служит предметом живейшего обсуждения на съезде.

Открывая съезд, председатель херсонской губ. рады украинский с.-д. Чеховский, заявляет, что партия, к которой он принадлежит, борется не за «самостійность», а за самоопределение Украины. Слово предоставляется члену центральной рады социалисту-федералисту¹¹⁴ Шелухину.

Рисуя тяжелое положение украинского движения во всех странах, а в частности в России, где буржуазия всякими мерами старается потушить это движение, оратор призывает украинцев к объединению для борьбы за самоопределение и за присоединение Херсонской губ. к Украине¹¹⁵.

Следующий оратор, украинский с.-д. Максименко¹¹⁶, касается роли дипломатии в управлении страной до переворота¹¹⁷ и говорит, что и теперь после переворота, когда в управление страной вступила демократия, положение страны не изменилось. До сих пор остаются неопубликованными тайные договоры, а Милюков¹¹⁸ и теперь еще говорит языком Сазонова¹¹⁹. Получается, – говорит оратор, – такое впечатление, будто бы демократия поменялась ролями с дипломатией. Этой демократии нужен козел отпущения. Вот таким козлом – по мнению оратора – и является Украина, которая в одной только России насчитывает свыше 30

миллионов населения. Украина борется за самоопределение. Казалось бы, что демократия должна была бы придти на помощь, а между тем, замечается совершенно обратное явление. Короли положения – петроградские демократы, вошли в контакт с буржуазией и всячески мешают осуществлению наших идей. Эта демократия чисто демократический лозунг «самовизначенне», самоопределение поняло или постаралось понять не как определение самого народа, а как определение народа буржуазно-социалистами. Заканчивая свою речь оратор восклицает: «Хай живе и процвітає вільна Україна», «хай живе федеративна російська республіка». Долгие и продолжительные аплодисменты всего собрания.

После речи Максименко председатель съезда оглашает телеграмму «батька кооперації» Миколи Левицкого.

Выражая свое глубокое сожаление по поводу невозможности прибыть на съезд г. Левицкий приветствует съезд и воздает славу свободной нераздельной Украине и свободному украинскому народу.

От имени одесского военного округа съезд приветствует главный начальник одес. военного округа ген. Маркс¹²⁰.

Шановна громада! начинает свою речь маститый генерал. Вся русская демократия с начала революции выдвинула принцип, признающий за всеми народами право самоопределения. Я лично нахожу необходимым установление в России федеративной демократической республики (громкие аплодисменты, переходящие в овацию). Среди общего беспорядка, – продолжает оратор, – украинское движение является воодушевленным взмахом национального подъема, живой реальной и творческой силой. На вашем съезде эта сила окрепнет и приобретет еще большее значение и я верю, что эта сила облегчит задачи русской демократии. От имени одесского военного округа приветствую херсонский украинский губ. съезд. Хай живе вільна Україна среди народов российской демократической республики. Слава!

Крики «слава и ура» покрывают последние слова оратора. Ген. Марксу устраивают бурную овацию.

Инструктор центральной рады Высоцкий говорит о необходимости создания единой власти в Украине, власти центральной рады и секретариата, при федеративной российской республике и подчинения этой власти других неукраинских народностей, живущих в украинских землях. Оратор категорически протестует против вмешательства центральной, петроградской власти в управление Украиной.

Председатель собрания Чеховский касается роли буржуазии и партии народной свободы или, как он говорит, «партии народной неволи» в борьбе с украинским объединением. Оратор оглашает сообщение вр. правительства о том, что если земство за присоединение Херсонской г. к Украине, то она будет присоединена и призывает участников съезда настаивать в своих земск. органах на присоединении Херсонщины к Украине. Оратор делает, между прочим, сенсационное заявление о том, что в секретных договорах, заключенных министерством Николая¹²¹ с Румынией имеется пункт, обещающий предоставление Румынии части Украины и предлагает не только не согласиться с этим пунктом, но на мирном конгрессе требовать присоединения к Украине части Галиции и Буковины.

После еще целого ряда речей собрание по вопросу о текущем моменте принимает следующую резолюцию:

«Великая российская революция, созданная в большой степени народом украинским, поставила перед всеми народами России задачу осуществления великих безпримерных в истории задач: политических, социально-экономических и национальных. Поэтому украинский губернский съезд херсонщины требует немедленного окончания губительной для страны и революции войны; удовлетворения потребностей трудящихся слоев населения, как в России, так и на Украине; достижения неограниченной воли народа к самоопределению и самоустройству. На пути к осуществлению указанных задач громадным препятствием служит анти-демократическая политика нынешней центральной власти, которая находится под влиянием русской и союзной буржуазии и не принимает и по существу не может принимать никаких демократических мер для немедленного окончания войны. Нынешняя российская власть ведет гибельную для Украины политику, разбивает его революционные силы, разделяет Украину на части, сводит на ничто революционную работу украинской центральной рады и генерального секретариата и под давлением всей русской буржуазии и некоторой части неукраинской демократии, ведет постоянную борьбу с революционным порывом народа украинского, ведущего к самоосвобождению. Съезд поэтому твердо и решительно заявляет, что для спасения и углубления завоеваний революции должна быть немедленно революционным порывом – крестьянства, рабочих и солдат создана однородная революционно-демократическая власть, как в Петрограде, так и в других областях России, на усло-

виях федеративной связи. На Украине же единой, наивысшей властью является только революционный парламент Украины – украинская центральная рада и генеральный секретариат, которые должны быть организованы согласно требованиям демократии украинского народа. Генеральный секретариат, выполняя волю украинского народа и верховного органа его, украинской центральной рады, должен немедленно распространить свою организованную работу на всю Украину, не отдельными частями которой является Херсонская, Екатеринославская, Харьковская и украинская часть¹²² Таврической губернии и вообще все те земли, на которых украинский народ представляет большинство. Съезд категорически настаивает, что украинская центральная рада и генеральный секретариат начали решительную борьбу за немедленный демократический мир и за удовлетворение потребностей народа Украины в делах земельных, продовольственных и просветительных, а также настояли бы на том, чтобы на грядущем конгрессе мира были полномочные и полноправные представители украинского народа.

С докладом по вопросу об украинизации воинских частей выступает д-р Луценко. Оратор передает, что на румынском фронте не только части, но и их главари в большинстве стоят за украинизацию войск. Д-р Луценко настаивает на необходимости для Украины иметь свое национальное войско, которое могло бы защищать интересы Украины и предлагает всем украинцам мужчинам и женщинам записаться в вольное казачество и учредить украинскую сечь.

Представитель первого гайдамацкого куреня¹²³ офицер Колесников категорически опровергает слухи о том, что гайдамаки состоят преимущественно из дезертиров. «Для нас, говорит г. Колесников, безразличны евреи, турки, татары и друг. Мы будем бороться только с теми, кто против самоопределения Украины. Порядки – продолжает оратор у нас такие, как были в старину в украинском войске: офицер говорит солдату «ты» и наоборот. Оратор заканчивает свою речь следующими словами:

– Маю шаблю у руці, ще не вмерла Україна (Имея саблю в руках, не умрет Украина).

По предложению некоторых ораторов, съезд постановил отправить приветственные телеграммы Черноморскому флоту и 12-ой армии.

Ив. Г.

Одесские новости. – 1917. – 26 октября.

№28

Вечернее заседание.

Происходящие в Петрограде печальные события не могли, естественно, не найти отклика и на украинском съезде. Затронут был вопрос о большевистском выступлении два раза: в начале и в конце заседания. Открывший заседание В. М. Чеховский, сообщив о происходящем в Петрограде призвал украинцев к объединению, чтобы анархия не захватила и Украину. Оратор подчеркнул, что на Украине разлада между радой и народом быть не может, так как рада составлена из действительных представителей селян, рабочих и солдат.

Затем съезд приступил к рассмотрению вопроса об украинском войске. После доклада принята следующая резолюция:

Для установления порядка и для борьбы с анархией съезд считает необходимым: 1) основать товарищества вольных казаков под контролем демократии и 2) для обороны народов Украины и России приложить все усилия к созданию украинского народного войска.

После перерыва съезд занялся докладом о земельном вопросе.

В. М. Чеховский указал, что причина неурядиц в земельном вопросе заключается прежде всего в том, что социалисты в правительстве посватались с кадетами, отчего пошла «плутаница».

Другие ораторы высказывали свое отношение к земельным комитетам.

Резолюция по земельному вопросу принята следующего содержания:

Распорядок по земельным вопросам должен быть немедленно передан земельным комитетам. Обратиться к генеральному секретариату центральной рады с просьбой упорядочить работу земельных комитетов и дать им временную инструкцию до созыва Учредительного собрания. Российское Учредительное собрание должно издать только основные законы о земельном вопросе, что же касается деталей распределения украинской земель, то вопрос этот разрешается украинским учр. собранием с соблюдением принципа передачи земли народу без выкупа, с живым и мертвым инвентарем.

Снова возвращается собрание к петроградским событиям. На этот раз вопрос трактуется уже в более определенных выражениях, позволяющих хоть несколько уловить настроение собрания и разобраться

о вспыхнувшей борьбе между врем. правительством и большевиками. Выступает д-р Луценко. Он делится с собранием имеющимися у него сведениями о событиях.

Сегодня, – говорит он, – в Петрограде возстание. Всю власть захватили большевики. Часть правительства арестована, часть «утікла».

– А Керенский? – интересуется кто-то.

– Керенский утік. (В собрании смех). Ген. Черемисов¹²⁴ идет на Петроград, но войска его не пустят. Панове, большевики не страшиле, как нам их изображают, можем с ними соглашаться или не соглашаться, но пугаться их не следует. Но на всяком случае, пока там идут бои, может начаться в стране анархия, или явится новый генерал, который посадит нам царя. Этого надо беречься. Надо принять меры к тому, чтобы не допустить безвластия. Об этом должна заботиться украинская рада. Нам надо добиться чтобы центральная рада распространила свою власть не только на 5 губерний, а на всю Украину, в том числе и на Херсонщину, где до сих пор земля и наша и не наша.

Собрание определяет свое отношение к словам д-ра Луценко громом аплодисментов.

В. М. Чеховский считает своим долгом точнее охарактеризовать позицию, которую должны занять украинцы. Им, в конце концов, нельзя надеяться ни на большевиков, ни на меньшевиков, ни на кого иного. Никто украинцев не спасет, кроме их самих. Украинцы должны стремиться только к тому, чтобы власть на Украине была в руках украинского правительства.

Один из членов собрания делает заявление: – Товарищи. Я должен здесь заявить, что если Керенский надеется на помощь украинского ... корпуса¹²⁵, то он глубоко ошибается... Корпус ему никакой поддержки не окажет!

В собрании раздаются возгласы: «Слава ... корпусу!»

Все присутствующие поднимаются с мест и хором поют «Заповіт» Тараса Шевченко, первого поднявшего вопрос об украинской земле.

І. Ф.

Одесские новости. – 1917. – 26 октября.

№29

Український съезд.

Гвоздем вчерашнего дня на съезде украинцев Херсонской губ. служил вопрос об общегосударственном и украинском учредительных собраниях. С докладом по этому вопросу выступил проф. Гордиевский¹²⁶. Основные положения этого доклада сводятся к следующему: В федерации каждый отдельный штат является несuverенным государством, а автономной провинцией, вследствие чего конституция его должна быть делом самого штата, а не всей федерации. Исходя из этого, нужно сказать, что в федерациях, наряду с общефедеративным учредительным собранием, задачей которого является выработка общефедеративной конституции, должны быть и местные учредительные собрания, для выработки конституций отдельных штатов. По вопросу же о том, когда должны быть созданы местные учредительные собрания, проф. Гордиевский заявляет, что это зависит от того, каким способом создается федерация. Если последняя возникает путем соединения нескольких суверенных государств, как это было, например, в Северной Америке то выработка конституции отдельных штатов предшествует созданию конституции всей федерации, вследствие чего и местные учредительные собрания предшествуют учредительному собранию общефедеративному. Если же федерация возникает путем превращения унитарного государства в федеративное, то местное учредительные собрания не могут предшествовать собранию общефедеративному. Переходя к России, оратор заявляет: «Мы должны сказать, что поскольку российская федерация может быть создана лишь путем перехода унитаризма в федерализм, созыву российского учредительного собрания не должен предшествовать созыв местных учредительных собраний. Таким образом, и украинское учредительное собрание не должно предшествовать собранию всероссийскому.

– Но отсюда не следует – продолжает оратор, что украинское учредительное собрание может быть созвано лишь после того, как учредительное собрание всероссийское закончит свою работу. В виду того, что каждый штат федераций представляет собой автономное государство, что дает ему право самосконструирования, мы должны признать, что федерация лишь тогда в полной мере будет удовлетворять своему назначению и послужит фактором для объединения государств,

а не провинций, когда державная воля отдельных штатов будет наиболее полно выяснена, и когда именно эта воля будет положена в основу местных конституций. Заканчивая свою речь, оратор заявляет: «Исходя из всего изложенного, мы должны сказать, что украинское учредительное собранию необходимо и должно быть созвано одновременно с всероссийским учредительным собранием, которое, вырабатывая общефедеративную конституцию, должно считаться с волей украинского учредительного собрания. Только тогда Украина, как член российской федерации, не снизойдет на положение провинции, только тогда ее державная воля найдет для себя полное выражение в конституции, которая положит основу для политического и социального строя Украины.

Следующий оратор Шелухин также высказывается за необходимость созыва украинского учредительного собрания, на котором должна быть выражена воля Украины. Кроме того, оратор находит необходимым посылку представителей в российское учредительное собрание, где эти представители должны настаивать на удовлетворении их справедливых требований.

Председатель съезда украинский с.-д. Чеховский разъясняет, что на всероссийском учредительном собрании, где все вопросы будут решаться большинством, украинский вопрос может быть провален. И поэтому оратор настаивает на необходимости устройства украинского учредительного собрания, результат съезд принимает резолюцию, сущность которой сводится к необходимости устройства украинского учредительного собрания, а также и посылки представителей в российское Учредительное собрание.

После окончания дневного заседания, к помещению съезда явились находящиеся в Одессе украинские войсковые части. На встречу им вышли представители съезда, которые приветствовали воинские части от имени съезда.

Ив. Г.

Одесские новости. – 1917. – 27 октября.

№30
УКРАИНСКИЙ СЪЕЗД

Последний день съезда украинцев протекал при очень напряженном состоянии.

С одной стороны получаемые из Петрограда разнородные сведения о событиях, а с другой – подлежавшие обсуждению вопросы крайне нервировали украинцев и вызывали бурю страстей.

На очереди земельный вопрос. Вынесенная по этому поводу резолюция гласит, что земля до Учредит. собрания должна быть передана в ведение земельных комитетов, при чем генеральный секретариат должен конструировать эти комитеты.

Другой, школьный вопрос также служит предметом живейшего обсуждения. Съезд в результате решает насадить в Украине ряд украинских школ.

Наказом будущей мирной конференции закончился съезд украинцев, при чем в наказе этом говорится, что если в конференции не примут участие представители Украины, то мирные условия для Украины могут быть не обязательны.

Под звуки украинских гимнов «Ще не вмерла Украина» и «Як умру, то поховайте мене в Україні» участники съезда покинули помещене съезда.

Ив. Г.

Одесские новости. – 1917. – 28 октября.

№31

Другий українській З'їзд селян, робітників на Херсонщини. І салдат м. Одеси

Вечірнє засідання 24 жовтня (октябрю), 1917 року. (Театр Болгарової¹²⁷)

З'їзд одчиняє о 5-ій годині вечора голова Херсонської Губерніальної Ради тов. Чеховський промову про заборони й утиски з боку Херсонського «Совета Солдатских и Рабочих депутатов», який вжив досить недемократичних, навіть контр-революційних, засобів, аби селя-

не не змогли своєчасно одержати оповістки про З'їзд. В своїй промові тов. Чеховський зазначив вороже відношення до Українського руху всієї буржуазії й великої частини російської демократії. Делегати протестують проти вчинків «Совета» й поводження російської демократії вигуками: «ганьба, сором!» Беручи на увагу таке становище української справи тов. Чеховський, закликає до пильної праці й об'єднання селян робітників та салдат. «Ми повинні працювати також і за тих, котрі не по своїй волі, але через перешкоди «Совета» не прибули на З'їзд» – кінчає промовець під гучні оплески присутних. Вноситься пропозиція до негайного вибору президії. В склад президії обрані тов. тов. З. Висоцький, І. Губа, Іванисенко, Ковший, І. Луценко, Чеховський, С. Шелухин, в секретарі; т. Головатюк, П. Калашников, С. Локрієнко, В. Пономаренко та Січинський Ю.

Після сього делегатами ухвалюється такий програм З'їзду.

I – Сучасний момент. а) питання війни та миру в) внутрішня та зовнішня політика влади с) вирішення земельної справи д) питання о владі на Україні і в Росії.

II – Установчі Збори (Учредительное Собрание), а) Українські Установчі Збори, в) Російські Установчі Збори.

III – Харчова Справа а) Хлібна монополія в) догляд за фабриками та заводами і розподіленням їх виробів с) задоволення потреб селянських фабричними продуктами.

IV – Народня освіта а) шкільна освіта в) позашкільна культурно освітня робота на селах.

Часи засідань з 9 ранку до 2 год. з 5 ½ до 10 год. веч. Ухвалюється пропозиція вітати телеграмою Всеукраїнський Військовий З'їзд¹²⁸. О 7-ій год. вечора засідання зачинається.

Рідний курінь. – 1917. – 26 жовтня.

№32

2-й Українській Губерніальний з'їзд Херсонщини.

27 жовтня (октябрю) з'їзд скінчився. На з'їзді ухвалено:

1) негайне припинення війни; влада, як всеросійська, так і по окремих її країнах, зв'язаних на умовах федерації, повинна бути однородною демократичною. На Україні найвищою владою – Укр. Центр. Рада і її Генеральний Секретариат, які повинні расповсюдити свою владу на всю

Україну, якою є і Херсонщина, і Катеринославщина, і Харківщина і взагалі всі ті землі, де більшість українців.

2) Для заведення ладу і спокою на Україні – організувати «Вільне Козацтво».

3) До затвердження основного земельного закону вся земля повинна бути передана Земельним Комітетам. Генеральний Секретаріат повинен видати інструкцію Земельн. Комит. України. Всерос. уст. Збори повинні дати закон про перехід землі з інвентарем до рук працюючого люду без викупу. Українські установ. збори повинні виробити закон про користування землею з Українського Земельного фонду.

4) Україн. Уст. Збори повинні виявити волю всіх народів, що живуть на Україні; Всерос. Уст. Зб. повинні виробити закон для спілки (федерації) народів всієї Росії. Центр. Укр. Рада і Генеральний Секретаріат повинні негайно приступити до скликання Українських Установчих Зборів.

5) Школа для Українського народу повинна бути на його рідній мові. Генеральний Секретаріат по всій Херсонщині повинен взяти владу по народній освіті в свої руки.

6) Харчову справу на Україні, а значить і Херсонщині, Генеральний Секретаріат повинен взяти до своїх рук.

7) На Мирнім Конгресі повинні взяти участь і представники українського народу. Все-ж що буде зроблено без їх участі вважати для українського народу необов'язковим.

8) Україн. Губ. Рада повинна скликати з'їзд всієї людности Херсонщини, щоб в склад Ради увійшли представники всіх національностей Херсонщини.

9) Позаяк на Херсонщині **список № 8¹²⁹** є єдиний чисто українських соціалістів, які будуть захищати інтереси працюючого люду і всієї України – з'їзд висловлює побажання **голосувати за список № 8.**

Рідний курінь. – 1917. – 4 листопада.

№33

На 2 му Херсонському Українському Губерніяльному З'їзді зібрано по підписному листі № 7 НА ВИБОРЧИЙ ФОНД до УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ:

Від Глодської «Просвіти» 17 р., від глодск. комітету с.-р. 5 р., від

Янівського споживч. Т-ва 5 р., від Слепецьк. «Просвіти» і с.-р. 3 р., від Споживч. Т-ва 5 р., від Бандурівської «Просвіти» 20 р., від Михайла Колісниченка 5 р., від Н.-Алекс. Споживч. Т-ва 6 р., від Водянської «Просвіти» 3 р., від Водянського Спож. Т-ва 4 р., від Порфф. Нестеренка 3 р., від Гаврила Горонського 1 р. 15 к., від Бандурівського коміт. с.-р. 25 р., від Онофрієвського Т-ва «Просвіта» 10 р., від Куконовського О-ва 5 р., від Токаревського Спож. Т-ва 5 р., від «Просвіти» м. Миколаїва 5 р., від Т-ва «Просвіта» у Ново-Лутківці 29 р. 95 к., від Нукінівської «Просвіти» 3 р.

Разом 155 карб. 10 к.

Рідний курінь. – 1917. – 16 листопада.

№34

Загально-федеративні й місцеві установчі збори.

Кожна федерація складається з окремих держав (штатів), які утворюють з себе загальну державу, не перестаючи бути державами. Звідси видно, що в федерації повинні бути як місцеві конституції, т. е. конституції для окремих штатів, так і загальна конституція, т. е. конституція для всієї федерації.

Що до конституції загально-федеративній, то немає ніякого сумніву в тім, що її повинно утворити населення всієї спілки; що ж до конституцій місцевих, то також немає сумніву в тім, що їх повинна утворити людність окремих штатів федерації. Бо справді різниця між державою та автономною провінцією полягає головним чином в тім, що тоді як держава має своє власне право, автономна провінція свого власного права не має, а не маючи такого права, не може сама собі давати конституцію. Отже як би конституції окремих штатів вироблялися центральною спілковою владою, то цим самим штати були б позбавлені державности, – вони не були б штатами, а лише автономними провінціями, і держава, складена з таких провінцій, не була б федерацією.

Звідси виникає те, що в федераціях, опріч загальних установчих зборів, які виробляють загально-федеративну конституцію, повинні бути місцеві установчі збори, які виробляють конституції для окремих штатів.

Тепер виникає питання: які збори повинні бути скликані раніш, і які пізніш, – чи збори загально-федеративні мають попередити місцеві,

чи ці останні мають попередити загально-федеративні збори. – Це залежить від того, яким шляхом йде утворення федерації. Коли федерація утворюється через об'єднання окремих самостійних держав, то, розуміється, загально-федеративні установчі збори можуть бути попереджені зборами місцевими, як це й було, наприклад, в Північній Америці.

Коли ж в федерацію перетворюється унітарна держава (т. е. держава, окремі частини якої суть провінції, а не держави), то місцеві установчі збори не можуть бути скликані раніш загально-федеративних установчих зборів, позаяк до скликання цих останніх зборів і до проголошення на них федеративного устрою, держава існує як унітарна і ще не містить в собі окремих штатів.

В тих випадках, коли загально-федеративні установчі збори бувають попереджені місцевими зборами, загально-федеративна конституція виробляється під впливом конституцій місцевих, як це ми й бачимо на прикладі Північної Америки.

В тих же випадках, коли місцеві установчі збори бувають попереджені загально-федеративними зборами, місцеві конституції виробляються на підставі конституції загально-федеративної.

Що ж більш відповідає принципу федеративного сполучення: чи те, щоб місцеві конституції ґрунтувалися на загально-федеративній, чи те, щоб загально-федеративна конституція ґрунтувалася на конституціях місцевих? – Ми повинні висловитися на користь цього другого припущення. Справді, найбільш характерним для федерації, як ми казали, є те, що вона об'єднує не провінції, а держави, головною ж ознакою державности є пановання на підставі власного права, що потребує самоконструювання. Звідси виникає те, що широке проведення принципу федеративного вимагає широкого проведення принципу державного, з тою тільки умовою, щоб наслідком цього не було розпаду спілки, або перетворення федерації в конфедерацію. Чим більш повним буде самоконструювання держави, чим більш вільно населення буде виробляти для себе конституцію, чим менш воно буде відчувати тут якісь межі, якісь перешкоди, тим більш тут буде виявлений принцип державности і тим більш спілка буде відповідати вимогам федералізму.

(Далі буде).

Мих. Гордієвський.

Рідний курінь. – 1917. – 16 листопада.

№35

Загально-федеративні й місцеві установчі Збори.

Переходячи до Росії, ми, на підставі сказаного, повинні визнати, що установчі збори окремих штатів майбутньої Російської Федерації, взагалі кажучи не можуть бути скликані раніш установчих зборів загально-російських, позаяк Росія є державою унітарною. Але звідси ще не виникає те, що установчі збори окремих штатів повинні бути скликані тільки після того, як установчі збори російські закінчать свою роботу над утворенням конституції. Хоча й Росія є державою унітарною, але вже й тепер можна подекуди змалювати картину майбутнього поділу Росії на окремі штати; так що, рахуючись з федералізмом як з найголовнішим завданням часу, вже тепер можна оголосити скликання місцевих установчих зборів в де яких країнах, пристосовуючи це скликання до скликання зборів загально-російських.

В тих же місцевостях, про яких ще не можна сказати, що вони в майбутній російській федерації будуть окремими штатами, але які потім, на загальних зборах російських, будуть визнані такими (штатами), установчі збори повинні бути скликані зараз же після того, як загально-російські установчі збори принципово висловляться за федералізм і в загальних рисах визнають поділ держави на штати. Для того, щоб скликати такі місцеві збори, досить буде одного місяця, загально ж російські установчі збори на протязі цього місяця можуть утриматися від остаточного вирішення питання про компетенцію окремих штатів згідно з компетенцією всієї федерації. Це тимчасове утримання не загальмує діяльності зборів, користь же від нього буде дуже велика, позаяк воно дасть змогу тим місцевим установчим зборам, які після цього будуть скликані, працювати в повному контакті з загально-федеративними зборами і виявити свою волю при встановленню меж компетенції місцевої влади.

Визнаючи шкідливою всяку зайву відволочку з скликаннями місцевих установчих зборів, ми між иншим маємо на увазі те, що російські установчі збори не зможуть швидко закінчити свою роботу, їх завдання будуть остільки складні, що, гадаємо, для здійснення цих завдань не досить буде й двох років. Уявімо ж собі, що російські установчі збори проголосили федеративність політичного устрою Росії і що ціла низка питань, в тім числі і земельне питання, надійшли до компетенції окре-

мих штатів. Цілком зрозуміло, що коли місцеві установчі збори будуть скликані тільки після скінчення праці загально-федеративними зборами, то ні одно з тих питань, які увійдуть в компетенцію окремих штатів, не буде розв'язано до тієї пори, поки загально-федеративні збори не закінчать своєї роботи. Таким чином, як їх-небудь два роки не будуть розв'язані ті питання, які тепер так хвилюють життя, а втім числі і земельне питання, яке загальними установчими зборами може бути вирішено тільки в самих основних рисах.

Цілком ясна ненормальність такого становища. А для того щоб не було такої ненормальности, треба, щоб місцеві установчі збори були скликані, як ми казали, без зайвої відволочи.

Далі, до того часу, поки російські установчі збори закінчать свою роботу, революція, можна гадати, вже скінчиця, революційна енергія, у всякім разі, піде на зменшення, так що місцевим установчим зборам, як що вони будуть скликані тільки після загально-федеративних, прийдеться працювати в понижчиній атмосфері. Це останнє може невидгідно відбитися на місцевих конституціях, вони тоді навряд чи будуть такими демократичними, якими були б, як би вироблялися під час напруження демократичних сил країни.

Головним же доказом необхідности негайного скликання місцевих установчих зборів є те, що федерація, як ми казали, тільки тоді буде справжньою федерацією, коли вона найбільш повно виявить принцип місцевої державности, коли населення кожного окремого штата, буде по своїй волі виробляти не тільки конкретні форми конституції штата, а й самі підвалини цієї конституції, коли йому, цьому населенню, не накинуть на шию політичних рогаток, не заборонять робити самостійні кроки на шляху вільного розвитку.

(Кінець).

Мих. Гордієвський.

Рідний курінь. – 1917. – 19 листопада.

№36

Українські Установчі Збори

Центральна Рада зробила постанову скликати Українські установчі збори, які вирішили б питання про майбутнє України.

Ця постанова Ради викликала обурення серед не українського суспільства, - наші вороги відразу загомоніти й закричали: «Україна відділяється від Росії!».

Але, чи є яка нібудь рація вороже ставитися до Українських установчих зборів, чи є яка-небудь рація лякатися їх?

Ні, нема, і ми це зараз доведемо.

Кожний українець добре знає, що Росія повинна бути федеративною демократичною республікою, в якій Україна була б окремою державою. Коли ж так, то очевидно, що в майбутній Росії, опріч загально російської конституції для кожного окремого штата. Висновком з цього буде те, що і Україна повинна мати свою конституцію, яка б встановила політичний устрій України.

Хто же має право дати Україні конституцію?

Чи можуть зробити це ті загально-російські установчі збори, які незабаром буде скликано? - Ні, не можуть, бо ні в одній з тих федерацій, які є тепер на світі, немає того, щоб центральні установчі збори виробляли конституцію для держав-членів; скрізь місцеві конституції виробляються на місцях, скрізь для їх утворення скликаються спеціальні установчі збори окремих штатів.

Такий лад ми знаходимо і в Америці, і в Швейцарії, і по другим країнам. Про це ми говорили вже в попередній своїй статті, під назвою: «Загально федеративні й місцеві установчі збори».

Коли б Україна зріклася свого права на вироблення конституції їх чекала б та конституція, яку дадуть їй Російські установчі збори, то цим вона показала б тільки те, що вона не хоче бути державою, окремим штатом федерації, а хоче бути лише автономною провінцією.

Всім же відомо, що Україна прагне до федерації, бореться за федерацію, голубить думку про федерацію; а позаяк так, то вона повинна прагнути і до своїх власних установчих зборів, які виявлять волю всього населення України і дадуть Україні міцний і непохитний політичний лад.

Ще раз кажемо, Українські установчі збори повинні відбутися, як повинні відбутися установчі збори Фінляндії, Литви, Білорусі, Кавказа, Сібіру, і взагалі всіх країв, які мають бути вільними частинами великої російської федерації. Всі більш-менш значні місцевости Росії, як що тільки вони хочуть і можуть стати вільними, мають право на свої власні установчі збори, щоб виявити на них свою народню волю.

Чи не буде ж наслідком цього всього відділення України від Росії? - Ніскільки. Бо справді, Українські установчі збори буде скликано на підставі суто демократичного виборчого закону, завдяки якому ці збори дійсно будуть дзеркалом людної. Таким чином, воля більшості населення України буде й волею установчих зборів. Отже тільки тоді можна було б сподіватися, що Українські установчі збори проголосять відділення України від Росії, як би можна було сказати, що більшість населення України бажає відділення. Однак, цього ніяк не можна сказати, а значить немає рації лякатися й того, що ніби то Українські установчі збори розшматують Росію й одірвуть від неї великий кусень - Україну.

Відділятися від Росії не хоче не тільки само населення України, а й Центральна Рада, наша найвища інституція. Як би було інакше, то два місяці тому назад не був би скликаний Центральною Радою З'їзд Народів.

Хіба цей З'їзд не свідчить про об'єднання народів Росії, про їх спільне життя, про братерську згоду між ними, яко членами великої російської федерації.

Перший раз в Росії було скликано такий з'їзд, а взагалі в Європі такий з'їзд був тільки двічі скликаний: другий раз оце тепер, у Києві, а перший раз ще 1848 року, у Празі чеський¹³⁰. Тоді скликали з'їзд чехи, тепер - українці, тоді містом з'їзду була Чехія, тепер - Україна. Треба признати, що цей другий з'їзд народів був скликаний по більш широкому і більш демократичному принципі, ніж той перший з'їзд: тоді збиралися тільки славяне (чехи, поляки, русини, морави, словаки, хорвати, серби), тепер же були запрошені, як дорогі гості, всі нації Росії, - не тільки славяне, а й грузини, євреї, латиші, естонці, татари, і т. д.

Це свідчить про те, що український нарід, представником якого є Центральна Рада, не хоче відділятися ні від одного народу Росії, - зо всіма народами, які населяють Росію, він хоче мати спільні інтереси, зо всіма народами він хоче жити спільним життям.

Тепер виникає питання: як що Україна буде мати свої установчі збори, то чи слід нам, українцям брати участь в загально-російських установчих зборах, чи потрібно нам посилати туди своїх представників.

Ми на це відповідаємо: безумовно потрібно! Бо справді, кожний штат федерації зацікавлений в тім, як упорядкована центральна спілкова влада, для кожного штату має значіння те, чи центральний парламент складається з одної палати, чи двох палат, чи на чолі виконавчої влади

стоїть президент, чи ціла колегія (як напр. в Швейцарії), чи міністри відвічальні перед парламентом, чи ні, чи виборчий закон суто демократичний, чи він містить в собі різні обмеження. І як що ми дійсно хочемо, щоб Росія стала федерацією, а Україна окремим штатом цієї федерації, то ми не можемо бути байдужими до того, що собою будуть уявляти центральні установи російської федерації.

Звідси виникає те, що представники України повинні брати участь в утворенні загально - федеративної конституції, т. е. повинні брати участь в загально-російських установчих зборах, які мають виробити цю конституцію.

Далі, завданням нашого часу є, між иншим, утворення національно-персональної (або екстериторіальної) автономії.

Ця автономія потрібна для української нації, позаяк українці живуть не тільки в межах України, а й по цими межами (Сібір, Кавказ, Середня Азія, Поволж'є і т. д.). Утворити ж національно-персональну автономію на території всієї Росії не зможуть ні одні місцеві збори, це може бути ділом тільки тих зборів, які об'єднують в собі всі народи Росії, а такими зборами будуть установчі збори загально-російські.

Отже український нарід повинен брати участь в російських установчих зборах, хочай би для того, щоб обговорити і вирішити на цих зборах становище тих українців, які живуть за межами України.

Ще далі, всі нації Росії повинні допомагати одна другій в боротьбі за волю, і українська нація повинна допомагати не тільки тим націям, які живуть на Україні, а й тим, які живуть в інших частях Росії: і грузинам, і вірменам, і татарам, і естонцям, і иншим. Ця поміч стане дійсністю, коли українські депутати підуть в загально-російські установчі збори, де вони вкупі з представниками інших націй проведуть боротьбу за національне визволення.

Мих. Гордієвський.

Рідний курінь. – 1917. – 23 листопада.

№37

УКРАИНСКИЙ СЪЕЗД

Вчера под председательством т. Чеховского состоялось второе заседание украинского съезда. Обсуждается вопрос о текущем моменте.

Отдельные ораторы высказались в том смысле, что от нынешнего правительства нечего ожидать, и что вся поддержка в центральной раде. В этом смысле и была принята резолюция. Решено отправить телеграмму киев. украин. съезду и Черноморскому флоту, что херсонский губернский украинский съезд видит в единой раде оплот и надежду.

Сегодня и завтра будут сделаны доклады по вопросу об украинском учред. собрании.

Одесский листок. – 1917. – 26 октября.

№38

Украинский съезд

Проф. Гордиевский прочел третьего дня, доклад по вопросу об общегосударственном и украинском учредительных собраниях. Мысль, проводимая докладчиком состояла в том, что в федерации отдельный штат является не суверенным государством, а автономной провинцией, а потому конституция его должна быть делом штата, а не всей федерации. Развивая на этой основе свою мысль докладчик доказывал необходимость не только общегосударственного Учредительного Собрания, которой вырабатывает законы по общему управлению страной, но имеются учредительные собрания, вырабатывающие управление для отдельных штатов.

Естественно, по типу федерации, по ее конструированию, с местными областными оттенками и особенностями и созываются местные учредительные собрания. Приведа примером Северную Америку, как соединение нескольких суверенных государств, где отдельные штаты сначала создали свои управления, а потом уже было роздано управление для всей федерации, докладчик и полагает, что сначала необходим созыв местных учредительных собраний до созыва общефедеративного.

Другое положение возникает если унитарное государство превращается в федеративное – там необходимо, прежде всего, общефедеративное учредительное собрание, а затем уже созыв этих собраний на местах. По отношению России докладчик считает применимым, безусловно, второе положение и ни в коем случае местные учредительные собрания не должны предшествовать обще-государственному Учредительному Собранию.

Таким образом, до созыва общеимперского Учредительного Собрания не должно быть созвано украинское учредительное собрание.

Докладчик, однако, оговаривается и говорит, что из его изложения не вытекает того, чтобы украинское учредительное собрание должно быть созвано после окончания работ всероссийского Учредительного Собрания, ибо каждый штат представляет самостоятельное автономное государство, имеющее право самокристаллизования и что федерация только тогда удовлетворяет своему назначению и служит объединяющим фактором для государств, а не провинций, когда державная воля отдельных штатов будет полностью выяснена и когда эта воля будет основой местных управлений.

Докладчик считает, что исходя из этого, должен быть признан необходимым созыв украинского учредительного собрания одновременно с всероссийским Учредительным Собранием, которое, вырабатывая обще федеративную конституцию должно считаться с волей украинского учредительного собрания.

Только при таком положении, Украина не будет считаться провинцией и только при этом ее державная воля выльется в конституцию, которая положит основу для политического и социального строя Украины.

Г. Шелухин, вполне разделяя точку зрения проф. Гордиевского о созыве украинского учредительного собрания, считает необходимым чтобы представители украинцев были посланы в Российское Учредительное Собрание, где должны поддерживать требования украинцев.

Председатель съезда Чеховский полагает, что так как все вопросы в Учредительном Собрании будут решаться большинством, украинский вопрос может не пройти во всей широте, а потому оратор настаивает на скорейшем созыве украинского учредительного собрания.

Съезд примет резолюцию о скорейшей выработке устава учредительного собрания, его созыве и посылке в Российское Учредительное собрание своих представителей.

По окончании заседания местные украинские части выстроились перед помещением съезда и были приветствованы представителями съезда.

Одесский листок. – 1917. – 28 октября.

№39**Украинский съезд.**

Закончившийся съезд украинцев вынес постановление по земельному вопросу в том смысле, что вся земля до Учредительного Собрания должна быть передана земельным комитетам, конструирование которых находится в ведении генерального секретариата.

По школьному вопросу съезд постановил основать ряд украинских школ.

Съездом был утвержден наказ делегату на мирную конференцию, при этом в наказе указывается, что если в конференции не примут участие представители Украины то мирные условия для Украины могут быть обязательны.

Пропев гимны свободной самостийной Украины, съезд закрылся.

Одесский листок. – 1917. – 29 октября.

№40**Резолюция**

Мы, группа украинцев завода Анатра¹³¹, на соб. 2-го ноября, заслушав доклад о губернском украин. съезде и о текущем моменте Тов. Лещина

1) Приветствуем резолюцию губернского съезда, а также вновь избранную губерн. раду.

2) Приветствуем выступление Петроградск. пролетар. Признаём власть советов как в центре, так и на местах. Готовы поддержать всеми имеющимися в нашем распоряжении средствами. Требуем от революционного комитета гор. Одессы¹³² и исполн. комит. сов. раб., солд., мат. и крест. деп. решительных действий по осуществлению власти советов на платформе центр. укр. рады.

3) Мы требуем от революционного ком. контроля над буржуазной прессой, пристрастно освещающей факты что может вызвать ненужные выступления.

4) Мы требуем немедленно перемирия на всех фронтах и опубликования тайных договоров, заключенных царским правительством и созыва Учредительного Собрания.

Известия Одесского совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 3 ноября.

ПРИМІТКИ

1 Всеукраїнський національний конгрес проходив у Києві 19-21 (6-8) квітня 1917 р. Делегати від українських громад, товариств, партій тощо висловили підтримку Центральній Раді, визнали її загальноукраїнською представницькою національною організацією з поширенням діяльності на ті губернії, де більшість населення становили українці. Присутні на конгресі схвалили концепцію домагатися встановлення широкої національно-територіальної автономії України в складі демократичної федеративної Російської республіки із збереженням прав національних меншин.

2 Херсонська українська губернська рада – регіональна представницька організація Центральної Ради, яка виникла на основі рішень Всеукраїнського національного конгресу. Формувалася за принципом делегування від соціалістичних партій, національних товариств, військових організацій, робітників, селян тощо. Головну роль у ній відігравали УСДРП, УПСР, окремі представники самостійницьких груп. Голова В. Чехівський.

3 Товариство «Українська хата» в Херсоні створено 7 квітня (25 березня) 1917 р., займалося видавничою діяльністю, влаштуванням вистав, лекцій, літературних вечорів. Очоловав організацію М. Чернявський, його заступником став актор П. Саксаганський, активними учасниками були Н. Малеча, І. Челюк, А. Грабенко-Коношенко та інші.

4 У Херсоні такий з'їзд не був проведений.

5 Колишні «Херсонские губернские ведомости».

6 Йдеться про УСДРП.

7 Українська демократично-радикальна партія постала у 1905 р. шляхом злиття Української демократичної партії та Української радикальної партії. Об'єднувала здебільшого помірковану інтелігенцію. Відновила свою діяльність у квітні 1917 р. У червні 1917 р. стала основою для утворення УПСФ. Лідерами партії були Б. Грінченко, В. Біднов, М. Левитський, А. Ніковський, С. Єфремов, Є. Чикаленко та інші.

8 Губернським комісаром Херсонщини з травня 1917 р. був Сергій Петрович Юріцин (1873 – після 1919), член партії російських соціалістів-революціонерів, редактор, журналіст, гласний Херсонської міської думи у 1917 р. Висувався кандидатом у депутати на Всеросійські Установчі збори за списком губернської ради селянських депутатів, партій російських та українських есерів, об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії.

9 Міський театр – тепер Одеський Національний Академічний театр опери і балету.

10 І Універсал Центральної Ради, прийнятий 23 (10) червня 1917 р.

11 Шелухин Сергій Павлович (1864-1938) – правник, відомий громадсько-політичний діяч, один з лідерів одеської «Просвіти» та низки інших організацій, зокрема, Українського керівничого комітету. У квітні 1917 р. обраний до другого складу Центральної Ради від Херсонської губернії. Належав до УПСФ. З січня 1918 р. генеральний суддя УНР, з лютого міністр судових справ в уряді В. Голубовича. Сенатор Української гетьманської Держави. Взяв діяльну участь в утворенні Української автокефальної православної церкви.

12 Луценко Іван Митрофанович (1863-1919) – лікар-гомеопат, есперантист, один з лідерів української громади Одеси на початку ХХ ст., член «Просвіти» та Українського клубу. Навесні 1917 р. належав до УРДП, палкий прихильник українізації російського війська, організатор Одеської української військової ради та її перший керівник. Увійшов до першого складу Центральної Ради від Одеси. У грудні 1917 р. став одним з керівників УПСС, навесні 1918 р. розглядався німецькою та австрійською розвідками як один з можливих претендентів на диктатора України.

13 Чехівський Володимир Мусійович (1876-1937) – випускник Київської духовної семінарії, педагог, викладач мови, літератури, логіки, психології, богослов'я та історії в навчальних закладах Черкас та Одеси. Член УСДРП, одеських товариств «Просвіта», Український клуб, «Українська хата». Увійшов до першого складу Центральної Ради від Одеси. Голова Херсонської української губернської ради, Українського комітету з охорони революції при Центральній Раді (в Одесі), комісар уряду УНР з листопада 1917 р. по квітень 1918 р. Кандидат на виборах до Всеросійських Установчих зборів за списками УСДРП. Прем'єр-міністр УНР з грудня 1918 р. по лютий 1919 р.

14 Висоцький Зиновій Тарасович (1894-1937) – педагог, службовець, член УСДРП, УКП(б), КП(б)У. З початку революції 1917 р. входив до Українського керівничого комітету Одеси, Одеської ради робітничих депутатів, Херсонської ради селянських депутатів та третього складу Центральної Ради. Висувався як кандидат у делегати на Всеросійські та Українські Установчі збори за списками УСДРП. У 1920-х роках працював у народному комісаріаті юстиції УСРР, був близьким до троцькістських груп.

15 Гаврилук Ілько Іванович (1888-1960-ті) – журналіст, член одеського товариства «Українська хата» та УПСР, учасник перших віче української громади Одеси в ході революції 1917 р. Навесні 1917 р. обраний до складу Одеської української військової ради, учасник II-го Всеукраїнського військового з'їзду. Висувався кандидатом у депутати на Всеросійські Установчі збори за списком губернської ради селянських депутатів, партій російських та українських есерів, об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії. 30 (17) листопада 1917 р. став Херсонським повітовим комісаром, а навесні 1918

р. помічником губернського комісара Херсонщини від уряду УНР Г. Нячюра. Під час революції мігрує до Румунії, де й прожив другу половину життя.

16 Романченко Іван Степанович (1885-1940-і) – член УСДРП, Одеської ради робітничих депутатів, другого складу Центральної Ради. Висувався делегатом на вибори до Всеросійських Установчих зборів за списком УСДРП. Працював в урядових структурах другої УНР. По закінченні революції опинився на еміграції.

17 Левитський Микола Васильович (1859-1936) – організатор артільного та кооперативного руху серед українського селянства.

18 Всеросійські Установчі збори – загальнодержавне зібрання делегатів, котрі мали визначити подальшу форму організації влади в Російській державі, затвердити Основний закон (Конституцію). Виборче законодавство розроблялося службовцями під керівництвом Тимчасового уряду, самі вибори відбулися 25-27 (12-14) листопада 1917 р. у понад 80 цивільних і військових округах. Робота зборів блокувалася більшовицьким урядом, а 19 (6) січня 1918 р. вони офіційно були розігнані.

19 Румчерод (Центральний виконавчий комітет рад Румунського фронту, Чорноморського флоту та Одеської області) обраний на 1-у фронтівому та обласному з'їзді рад 23 травня – 9 червня (10-27 травня) 1917 р. в Одесі. Спочатку перебував під впливом меншовиків та російських есерів, підтримував Тимчасовий уряд, негативно оцінював українізацію російського війська. Наприкінці 1917 р. опинився під впливом більшовиків.

20 Гордієвський Михайло Іванович (1885-1938) – випускник та викладач історико-філологічного факультету Імператорського Новоросійського (Одеського) університету, член українського студентського гуртка, «Просвіти», Українського клубу, «Української хати». Навесні 1917 р. вступив до Українського керівничого комітету Одеси, член УПСР. Серед одеських діячів найбільше долучився до теоретичного обґрунтування відновлення Української автономії. Висувався кандидатом у депутати на Всеросійські Установчі збори за списком губернської ради селянських депутатів, партій російських та українських есерів, об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії та делегатом на вибори до Українських Установчих зборів. Після революції продовжив науково-педагогічну діяльність в Одесі.

21 Тут і далі великі літери Т й Г означають не ініціали, а «товариш» або «господин».

22 Переговори делегації Центральної Ради з міністрами Тимчасового уряду тривали у Петрограді з 28 (15) травня 1917 р. протягом тижня. Українську делегацію, яка складалася з 10 осіб, очолював В. Винниченко. Також до неї входили М. Ковалевський, Г. Одинець, С. Єфремов, Д. Ровинський та інші.

23 Після падіння царату Тимчасовий уряд скасував усі обмеження

фінської автономії, влітку 1917 р. сейм Фінляндії в односторонньому порядку ухвалив «Закон про верховну владу», себто суверенні права країни.

24 29 (16) березня 1917 р. Тимчасовий уряд видав відозву, у якій говорилося про «відновлення незалежності Польської держави, утвореної з усіх земель, заселених переважно польським народом».

25 Молдавський військовий комітет виник навесні 1917 р. з метою самоорганізації солдат-молдаван, згодом ставив вимоги утворення національних підрозділів у складі російського війська. Нерідко виступав як головний союзник Одеської української військової ради в межах Одеської військової округи.

26 Йдеться насамперед про губернського та повітових комісарів.

27 Український керівничий комітет в Одесі був створений 17 (4) березня 1917 р. за участі національних товариств, зокрема, «Української хати», «Нашої кооперації», студентської громади, УРДП та інших. Керівником УКК став С. Шелухин. З ініціативи комітету в Одесі протягом березня – квітня 1917 р. були скликані українські віче, члени УКК делегувалися до місцевих органів самоврядування, взяли участь у підготовці виборів до міської думи, долучилися до українізації російського війська, захисту прав митрополита А. Шептицького тощо.

28 Можливо Кравченко Михайло Аристархович – гласний Одеської міської думи від Українського соціалістичного блоку з серпня 1917 р., один з керівників місцевого осередку УПСР, кандидат на виборах до Українських Установчих зборів від Херсонської повітової ради селянських депутатів і УПСР.

29 Олександрійський повіт.

30 Мурський Володимир (1888-1935) – педагог, дописувач альманаху «Українське слово», член Українського керівничого комітету в Одесі та УПСР. Один з головних ініціаторів створення «Комітету допомоги виселенцям Галичини, Буковини й Угорщини» та його писар. Пропагандист національної освіти й відновлення Української держави. Ще під час революції виїхав на еміграцію, мешкав у Відні та Стамбулі, де й помер. У Туреччині працював радником посольства екзильного уряду УНР.

31 Буряченко (Буряк) Володимир Філімонович (1888-1930) – філолог, журналіст, бібліограф, есперантист, випускник Імператорського Новоросійського (Одеського) університету. Член «Просвіти», Українського клубу Одеси, «Нашої кооперації» та УСДРП. Навесні 1918 р. очолював довідковий відділ у Головному крайовому комісаріаті Херсонської, Таврійської і Катеринославської губерній.

32 Найімовірніше тут помилка, Мацак Юхим (Яким) – на початку революції штабс-капітан російської армії, член Одеської української

військової ради, командир українізованої навчальної кулеметної команди штабу Одеської військової округи. У листопаді 1917 р. розглядався Києвом як один з кандидатів на нового голову ОУВР. Під час збройного виступу більшовиків проти влади УНР в Одесі у січні 1918 р. оголосив, що курінь кулеметників займає нейтральну позицію.

33 Вірогідно йдеться або про Шаравського Мелетія Аркадійовича – члена «Просвіти», відомого в Одесі священика, який вперше в місті 10 березня 1907 р. під час панахиди в пам'ять Т. Шевченка у Покровській церкві публічно прочитав проповідь українською мовою. Згодом викладав у місцевій україномовній школі імені І. Франка. У ході революції еволюціонував у бік розриву з національними ідеалами. Або про Шаравського Вячеслава Костянтиновича – члена «Української хати» в Одесі у дореволюційний період, ймовірно він у 1917 р. став одним з керівників місцевого осередку УПСР.

34 Бржицький – один з лідерів одеського осередку УПСР.

35 Одеська Українська спілка вчителів виникла найімовірніше 12 червня (30 травня) 1917 р. зусиллями насамперед В. Чехівського (голова), П. Базилевича (заступник голови), В. Мурського (писаря), М. Захаржевського (скарбника) та інших. З 12 червня (30 травня) по 18 (5) червня 1917 р. провела Одеський обласний вчительський з'їзд на який прибуло близько 200 педагогів, котрі вимагали українізації системи освіти. Стала організатором курсів українознавства для вчителів, початкових україномовних шкіл.

36 Одеська рада робітничих депутатів та представників армії й флоту сформована 19 (6) березня 1917 р. під головуванням І. Гніденка. Перебувала під впливом меншовиків та російських есерів. У межах ради до літа 1917 р. існувала «українська фракція».

37 Перший Всеросійський з'їзд рад робітничих і солдатських депутатів проходив у Петрограді 16 червня – 7 липня (3-24 червня) 1917 р. На нього прибуло понад 1000 делегатів, серед яких переважали симпатичні меншовиків і російських есерів. Вони розглядали проблеми організації центральної та місцевої влади, Першої світової війни, підготовки до скликання Всеросійських Установчих зборів, національне, земельне, фінансове і продовольче питання.

38 Одеська українська військова рада створена 17 (4) квітня 1917 р. прихильниками українізації російського війська. Першочергово мала виконувати функції центрального виконавчого органу Одеського українського військового коша районом діяльності якого визначалися Одеська військова округа, Чорноморський флот і Румунський фронт. Але надалі в джерелах згадувалася лише ОУВР, першим головою якої став І. Луценко. У листопаді 1917 р. його заступили М. Іванівський, П. Вербицький і М. Шевченко.

39 Скоріше за все йдеться про Сімферопольський український військовий клуб ім. гетьмана П. Дорошенка, який виник навесні 1917 р. з

метою згуртування українців-військових російської армії та її українізації. З цієї метою звернулися до Центральної Ради з проханням втілити в життя усі постанови й резолюції I-го Всеукраїнського військового з'їзду про українізацію військових частин. Також організували культурницькі заходи, зокрема, велелюдне Шевченківське свято у Сімферополі.

40 Товариство «Наша кооперація» в Одесі стала активним учасником суспільно-політичних подій на початку революції 1917 р. Була одним з колективних співзасновників Українського керівничого комітету, розгорнула діяльність по підтримці національних товариств, видавництва україномовної літератури.

41 Так у цій частині тексту, далі називалася цифра 500000 карбованців.

42 Так у тексті, мова йде про УСДРП.

43 У 1919 р. три міста об'єдналися у Первомайськ Миколаївської області.

44 Музично-драматична спілка «Українська хата» в Одесі постала у 1910 р. зусиллями колишніх «просвітян». Фундаторами товариства стали акторки О. Бродницька (Німченко), В. Фоменко та М. Пілецька-Урбанович. Станом на 1912 р. до нього входило 209 членів, наприклад, історик П. Клепацький, літератори М. Комаров, А. Ніковський, лікарі І. Липа та І. Луценко. На початку 1917 р. спілчани стали одними з головних учасників різноманітних публічних акцій та організаційних заходів.

45 Дата падіння Російської імперії.

46 Французький конвент існував з 21 вересня 1792 р. по 26 жовтня 1795 р.

47 Максимчук Спиридон Пимонович – народний вчитель, член виконавчого комітету Одеської української військової ради, кандидат у делегати на виборах до Українських Установчих зборів від УСДРП.

48 Конституційно-демократична партія виникла у жовтні 1905 р., на II-у з'їзді партії до назви було додано приставку Партія народної свободи (ПНС), а VII-й з'їзд, котрий пройшов навесні 1917 р. перейменував організацію в ПНС. Діяла на принципах парламентаризму і конституціоналізму, виступала послідовним прихильником збереження єдиної і неподільної Російської республіки, обстоювала ідею надкласовості партії. Одна з правлячих політичних сил в Росії у ході революції 1917 р., у вирішенні «українського питання» погоджувалися лише на вільне культурне самовизначення народу. Керівне ядро партії уособлювали П. Мілюков, Г. Львов, П. Струве та інші.

49 Російська соціал-демократична робітничка партія (РСДРП) виникла у березні 1898 р. в Мінську, у 1903 р. на II-у з'їзді розколотася на меншовиків і більшовиків. У тексті найімовірніше йдеться про об'єднані осередки РСДРП, які в Україні становили близько 2/3 організації. З початком революції партія виявилася не готовою сприйняти тезу про автономну Україну, відтак підтримували теорію австрійських соціал-демократів К. Ренера і О. Бауера про

культурно-національну автономію усіх народів, хоча здебільшого така підтримка мала винятково гіпотетичний характер.

50 Можливо мав на увазі Новосілець Миколу Миколайовича (1761-1838) – російського державного діяча, президента Імператорської Академії наук, голову Державної ради, сенатора, масона. Брав участь у придушенні польського повстання 1794 р. на чолі з Т. Костюшко, надалі управляв Варшавським герцогством, відзначився жорсткими методами керівництва.

51 Герцен Олександр Іванович (1812-1870) – російський письменник, публіцист, літературний критик, філософ. Був ідейним прихильником західників у полеміці проти слов'янофілів. Під впливом революцій 1848-1849 рр. в Європі створив концепцію «російського соціалізму», заклав основи народництва. Прихильно ставився до українського національного руху, прагнення інших народів боротися за свою свободу й незалежність.

52 Бакунін Михайло Олександрович (1814-1876) – російський політичний діяч, революціонер, один з головних теоретиків і практиків анархізму, його ідеї були покладені в основу народницького руху Російської імперії. Спочатку був палким прихильником польської та загальнослов'янської революції, далі еволюціонував у бік космополітизму, не визнавав жодних історичних, географічних, побутових умов для визначення долі й діяльності народів. Вважав, що необхідно знищити усі раси, класи і держави, щоб на їхніх руїнах створити загальнолюдський взірць суспільного життя.

53 «Чорний переділ» – таємна революційна народницька організація, виникла у 1879 р. внаслідок розколу «Землі і волі». Засновниками інституції стали Г. Плеханов, П. Аксельрод, В. Засулич та інші. Осередки «Чорного переділу» діяли в Наддніпрянській Україні, критично ставилися до легальних форм політичної боротьби, визнаючи індивідуальний терор більш ефективним методом вирішення завдань суспільного розвитку.

54 Жирондисти – політичне угруповання (партія) періоду Великої Французької революції, що представляло передусім торгівельно-промислову та земельну буржуазію, головним чином провінційну. Назву отримала за департаментом Жиронда на південному заході Франції. Відособлення жирондистів від Якобінського клубу розпочалося у 1791 р.

55 Прудон П'єр Жозеф (1809-1865) – французький публіцист, економіст і соціолог, родоначальник анархізму. У низці творів на основі діалектики Г. Гегеля розглядає такі економічні категорії як прибуток, товар, гроші, обґрунтовував тезу, що приватна «власність вбиває життя», тому необхідно залишити лише ті володіння, які базуються на особистій праці.

56 Всеукраїнський учительський з'їзд був проведений 18-19 (5-6) квітня 1917 р. На ньому розглядалося питання українізації системи шкільної освіти, прийняли рішення заснувати Всеукраїнську учительську спілку. З'їзд

звернувся до Центральної Ради з проханням створити єдиний державний орган для керівництва будівництва національної школи.

57 Перший Всеукраїнський селянський з'їзд скликаний 11-15 червня (28 травня – 2 червня) 1917 р. у Києві за організаційної підтримки Української Селянської спілки. На форум прибуло близько 2500 делегатів від 9-ти українських губерній, Кубані та Дону. Обговорювалися питання політичного, військового та економічного характеру. Критиці були піддані дії Тимчасового уряду, ухвалили доручити Центральній Раді розробити статут Української автономії, скликати конференцію недержавних націй, український територіальний з'їзд. На заході обрали Всеукраїнську раду селянських депутатів.

58 Всеукраїнські військові з'їзди пройшли у Києві протягом 18-21 (5-8) травня і 18-23 (5-10) червня 1917 р. I-й з'їзд був скликаний з ініціативи Українського військового організаційного комітету для координації дій українського військового руху. Понад 700 делегатів вимагали, щоб Тимчасовий уряд негайно оголосив окремим актом принцип національно-територіальної автономії України і призначили міністра у справах України. На II-й з'їзд зібралося майже 2000 делегатів, котрі проголосували за ряд резолюцій політичного і військового характеру, зокрема, запропонував Центральній Раді негайно приступити до організації окремих державних і військових структур.

59 Перший Всеукраїнський робітничий з'їзд відбувся 24-27 (11-14) липня 1917 р. у Києві з метою організації українського робітництва і включення його представників до Центральної Ради. На форум з'їхалося декілька сотень делегатів, котрі обговорювали питання політичного та економічного характеру. З'їзд засудив угоду Центральної Ради з Тимчасовим урядом, була обрана Всеукраїнська рада робітничих депутатів.

60 Група «трудовиків» близька до ТУП у жовтні 1917 р. згуртувалася в лавах Української трудової партії, яка поділяла ідеї соціал-демократії, хоча партійні осередки УТП у губернських центрах закладалися протягом весни – літа 1917 р. Головою УТП став Ф. Крижанівський, який представляв організацію в Центральній Раді.

61 «Самостійники» в Центральній Раді гуртувалися навколо М. Міхновського, який залишався лідером Української народної партії, котра з падінням царату вийшла з підпілля. З перших днів революції 1917 р. вони закликали до радикальніших методів вирішення державотворчих процесів, стали засновниками процесу українізації російського війська з метою утворення національних збройних сил. Заклики М. Міхновського до проголошення незалежної України викликали відверте незадоволення з боку керівників УПСР та УСДРП. До цієї групи належав І. Луценко, який у Центральній Раді представляв Одесу.

62 Український Генеральний військовий комітет був створений на I-у

Всеукраїнському військовому з'їзді для керівництва українського військового руху. До його першого складу увійшли С. Петлюра, В. Винниченко, М. Міхновський, І. Луценко та інші. Головою УГВК обраний С. Петлюра. Після проголошення УНР перетворений у Генеральний секретаріат військових справ, з січня 1918 р. Міністерство військових справ.

63 Переговори між делегаціями Центральної Ради і Тимчасового уряду (І. Церетелі, М. Терещенко, О. Керенський) тривали у Києві протягом 12-15 липня (29 червня – 2 липня) 1917 р. Предметом домовленостей стали політико-правові наслідки оприлюднення І Універсалу. Укладена угода підтверджувала повноваження Генерального секретаріату як найвищого крайового органу управління в Україні. Його склад мав затверджуватися Тимчасовим урядом, Центральна Рада мала розширитися за рахунок включення представників національних меншин і відмовитися від самочинних дій на шляху утвердження автономії України.

64 Терещенко Михайло Іванович (1886-1956) – російський підприємець, землевласник, меценат і державний діяч українського походження. Народився у Києві, закінчив місцеву гімназію та Ляйпцигський університет. Депутат ІV Державної Думи Російської імперії, його статки у той час оцінювалися в 60 млн. крб. У першому складі Тимчасового уряду працював міністром фінансів, з травня 1917 р. – одночасно міністр закордонних справ, ставився прихильно до ідеї автономії України. Після більшовицького державного перевороту виїхав за кордон.

65 Церетелі Іраклій Георгійович (1881-1959) – російський та грузинський політик та державний діяч. Депутат ІІ Державної Думи, один з лідерів РСДРП(м), увійшов до складу Тимчасового уряду як міністр пошти і телеграфів, з липня 1917 р. міністр внутрішніх справ. У 1918 р. став членом уряду Грузинської республіки, в 1921 р. опинився на еміграції.

66 Шатоха Павло Омелянович – у 1917 р. член Ради об'єднаних українських організацій Миколаєва, гласний міської думи, кандидат на виборах до Українських Установчих зборів від Херсонської повітової ради селянських депутатів і УПСР.

67 Так у тексті, йшлося про Єлисаветград.

68 Пономаренко Яків М. – кадет, у дореволюційний період активний учасник українських національних товариств, зокрема, був членом драматичної секції «Просвіти», у квітні 1910 р. на першому засіданні Українського клубу обраний заступником голови організації І. Луценка. Репресований більшовицькою владою, заарештований в 1927 р. за звинуваченням у «поширенні чуток».

69 Слово «жид» не мало у тогочасній українській мові образливої конотації.

70 Коваль Марк Васильович – кандидат у делегати на виборах до Всеросійських Установчих зборів від УСДРП.

71 Лимар Семен Михайлович – член правління «Української хати» в Одесі з 18 (5) березня 1917 р., один з лідерів одеського осередку УПСР, учасник II-го Всеукраїнського з'їзду УПСР від Одеси, який проходив у 28 (15) липня – 1 серпня (19 липня) 1917 р., обраний на ньому до складу ЦК партії, кандидат на виборах до Українських Установчих зборів від Херсонської повітової ради селянських депутатів і УПСР.

72 Голубович Всеволод Олександрович (1885-1939) – інженер, член РУП з 1903 р., далі вступив до київської групи УПСР, у 1916 – вересні 1917 рр. працював в Одеському управлінні залізниці, виконував обов'язки начальника відділення водних, шосейних та ґрунтових шляхів Румунського фронту. Під час революції 1917 р. один з найактивніших учасників публічних акцій, керівник одеського осередку УПСР. Генеральний секретар шляхів сполучення та генеральний секретар торгівлі й промисловості в урядах В. Винниченка. Висувався кандидатом у депутати на Всеросійські Установчі збори за списком губернської ради селянських депутатів, партій російських та українських есерів, об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії. З січня 1918 р. прем'єр-міністр УНР.

73 Грінченко Борис Дмитрович (1863-1910) – український громадсько-політичний діяч й вчений, письменник, літературознавець, етнограф, автор перших фундаментальних праць і підручників з української мови і літератури, укладач тлумачного «Словаря української мови».

74 Драгоманов Михайло Іванович (1841-1895) – відомий український вчений і громадсько-політичний діяч, історик, публіцист, економіст, літературний критик, «громадivecь», один з теоретиків українського соціалізму.

75 Курси українознавства відкрились в Одесі за одними даними 14 (1) липня, за іншими 16 (3) липня 1917 р. зусиллями місцевої Української спілки вчителів. Бюро курсів знаходилося у приміщенні гімназії Л. Ковальчука (вул. Софіївська, 22). Лекції з історії й географії України, української мови та літератури, права, історії освіти в Україні, політичного життя, соціально-економічних відносин, організаційної справи та інших дисциплін читалися в анатомічній аудиторії університету (вул. Ольгіївська, 4) для близько 140 слухачів. Метою курсів стала підготовка до шкільної та позашкільної просвітницької роботи серед українського населення.

76 На цю посаду претендували С. Шелухин і В. Чехівський, останнього згодом призначили Херсонським губернським комісаром освіти.

77 Січова організація в Одесі виникла у квітні 1917 р. на базі молодіжної військово-культурницької організації пластунського типу «Союз української молоді» і мала назву «Одеська січ». До неї входило близько 200 юнаків,

наприклад, Ю. Липа, Р. Боровик, К. Арсеній та інші. Відзнакою «січовиків» став картуз із жовто-блакитними стрічками й знаком архистратига Михаїла.

78 Вербицький Петро – прапорщик російського війська, вірогідно на початку 1917 р. активіст товариства «Українська хата» в Одесі, з квітня 1917 р. один з керівників Одеської української військової ради, з листопада 1917 р. входив до чільної «трійки» ОУВР на посаді заступника голови М. Іванівського. Старшина 1-го Гайдамацького запасного куреня в Одесі. З листопада 1917 р. помічник військового комісара уряду УНР в Одесі підполковника В. Поплавка. Після вуличних боїв в Одесі у грудні 1917 р. брав активну участь в переговорах з більшовиками щодо формування коаліційних органів влади у місті. Перекопаний самостійник, належав до УПСР.

79 Шевченко Мефодій – прапорщик російського війська, вірогідно на початку 1917 р. активіст товариства «Українська хата» в Одесі, з квітня 1917 р. один з керівників Одеської української військової ради, з листопада 1917 р. входив до чільної «трійки» ОУВР на посаді заступника голови М. Іванівського. З листопада 1917 р. помічник військового комісара уряду УНР в Одесі підполковника В. Поплавка.

80 Куц Олександр – прапорщик російського війська, входив до другого складу Центральної Ради від одеського гарнізону, з квітня 1917 р. один з керівників Одеської української військової ради, у листопаді протягом короткого проміжку часу очолював ОУВР, а 28 (15) листопада затверджений писарем цієї організації. Старшина 1-го Гайдамацького запасного куреня в Одесі. Після вуличних боїв в Одесі у грудні 1917 р. брав активну участь в переговорах з більшовиками щодо формування коаліційних органів влади у місті.

81 Паляничка Феодосій Ларіонович – студент медичного факультету Імператорського Новоросійського (Одеського) університету, навесні 1917 р. брав участь в українізації російського війська, член виконавчого комітету Херсонської української губернської ради, кандидат на виборах до Всеросійських і Українських Установчих зборів за списками УСДРП. У серпні 1918 р. пропонувався на посаду заступника голови громадської організації Одеська українська міська рада.

82 Бурдин Леонтій Тимофійович – журналіст, член правління «Української хати» в Одесі з 18 (5) березня 1917 р. і Центральної Ради, належав до УСДРП. Кандидат на виборах до Всеросійських Установчих зборів за списком УСДРП. У 1917 р. увійшов до «української фракції» Одеської ради робітничих депутатів, з липня був головою фракції, а 23 лютого 1918 р. знову рекомендований до цієї ради від власної партії.

83 Польський виконавчий комітет (ПВК), який президія Одеської ради робітничих депутатів відносила до організацій буржуазного спрямування,

протягом весни – початку літа 1917 р. тісно співпрацював з Українським керівничим комітетом, вийшов з пропозицією утворити спільну українсько-польську комісію для «тіснішого єднання обох народів і спільної акції в публічних справах». Протягом травня – серпня 1917 р. ПВК видавав офіційний часопис «Wyzwolenie».

84 Так у тексті, правильно Шелухин.

85 Першочерговою робота з'їзду планувалася до 13 липня (30 червня), але через велику кількість доповідей, виступів та заяв, довелося провести додаткове засідання 14 (1) липня.

86 В 1917 р. у місті виходили друком альманах «Українське слово» (офіційний часопис Керівничого комітету) і газета «Рідний курінь» (друкований орган Одеської української військової ради). Щоденна україномовна газета «Вільне життя» (видання «Просвіти») була заснована лише у березні 1918 р. після повернення до Одеси влади УНР.

87 Одеський міський громадський комітет був створений 16 (3) березня 1917 р. До нього увійшли делегати від громадських, політичних, економічних, професійних та освітніх організацій міста, частина гласних міської думи, представники партій. Протягом березня – вересня 1917 р. комітет виконував функції міського самоврядування, оголосивши про саморозпуск на своєму засіданні від 8 вересня (26 серпня) після обрання демократичної міської думи, хоча продовжував існувати до листопада 1917 р. Головою ОМГК став колишній «просвітянин», кадет М. Брайкевич.

88 Богуцький Вікентій Мечиславович (1871-1929) – випускник медичного факультету Київського університету, працював санітарним лікарем, досліджував захворювання на легеневу чуму. Член РСДРП(м), з 24 (11) березня 1917 р. заступник голови Одеського міського громадського комітету, протягом 14 (1) квітня – 7 вересня (25 серпня) заступник виконувача обов'язки міського голови, з 7 лютого по 1 червня 1918 р. міський голова Одеси. Маючи польське походження у 1920 р. виїхав до Варшави, де згодом став віце-президентом міста.

89 Шварцман – член Одеської ради солдатських і офіцерських депутатів та Одеського міського громадського комітету, у червні 1917 р. за підсумками домовленостей між радою солдатських і офіцерських депутатів та української військової ради про взаємне кооптування двох своїх представників увійшов до української військової організації.

90 Такої посади тоді в Одесі не існувало.

91 Солостянський Носон Давидович – член Одеського міського громадського комітету, гласний міської думи Одеси від «Бунду».

92 Марсові поля, названі на честь бога війни Марса існували в різних містах Європи. Тут малися на увазі загиблі під час вуличних боїв у Петрограді на початку революції 1917 р., а 5 квітня (23 березня) в Одесі відбулася демонстрація

з приводу похорону жертв збройного протистояння на Марсовому полі у столиці Росії.

93 Ржевський Володимир Олексійович (1865 – після 1923) – російський політик, державний діяч, член IV Державної Думи та Тимчасового комітету Державної Думи, навесні 1917 р. комісар тимчасового комітету Москви.

94 divide et impera (лат.) – розділяй і володарюй.

95 Дорошевич Влас Михайлович (1865-1922) – російський журналіст, публіцист, прозаїк, театральний критик, мав неофіційний титул «короля фейлетонів». У 1890-х рр. співпрацював з газетою «Одесский листок», в 1917 р. редагував часопис «Русское слово».

96 Стахович Олександр Олександрович (1830-1913) – російський дворянин, театрал, мемуарист, особисто знав М. Щепкіна, багато років товаришував з Л. Толстим, один з перших російських кіннозаводчиків.

97 Газієв С. М. – журналіст «Одесского листка», з початку революції член Одеського міського громадського комітету та комітету допомоги вірменам-біженцям.

98 Пале Рояль – сквер в Одесі поблизу Одеського Національного Академічного театру опери і балету.

99 Грушевський Михайло Сергійович (1866-1934) – видатний український історик, громадсько-політичний та державний діяч.

100 Вільгельм II Гогенцоллерн (1859-1941) – німецький імператор і пруський король з 1888 р. по 1918 р. 28 листопада 1918 р. у зв'язку з початком революції в Німеччині зрікся влади.

101 Першочерговою вибори до Всеросійських Установчих зборів були призначені на 30 (17) вересня 1917 р., але через нереальність їх проведення у визначені терміни Тимчасовий уряд 22 (9) серпня змінив дату на 25-27 (12-14) листопада 1917 р.

102 Національні збори Франції, обрані 1871 р. під час франко-прусської війни, виробили Конституцію Франції 1875 р.

103 Іван I Данилович Калита (1288-1340) – московський князь з роду Мономаховичів, княжив у Московському князівстві протягом 1325-1340 рр.

104 Карамзін Микола Михайлович (1766-1826) – відомий російський історик, письменник, публіцист, автор 12-ти томної «Історії держави Російської», почесний член Петербурзької Академії наук.

105 Газета комерційного характеру, яка видавалася у Санкт-Петербурзі з 1880 р. Утворилася шляхом злиття «Биржевого вестника» і «Русского мира», з 1893 р. мала ранковий та вечірній випуски, заборонена більшовицьким урядом у 1917 р.

106 Щоденна газета, яка видавалася у Москві з 1895 р. Після падіння царату підтримувала Тимчасовий уряд, виступала проти більшовиків, тому

була закрита постановою Московського ревкому.

107 Тут йдеться про Паризьку комуни 1871 р.

108 Шевченко Тарас Григорович (1814-1861) – видатний український поет, письменник, художник, громадсько-політичний діяч.

109 Костомаров Микола Іванович (1817-1885) – громадський і політичний діяч, історик, археограф, архівознавець, етнограф, фольклорист, член-кореспондент Петербурзької Академії наук. Автор «Книги буття українського народу» («Закону Божого»).

110 З'їзд поневолених народів Росії відбувся 21-28 (8-15) вересня 1917 р. в Києві. У ньому взяли участь делегати від тих народів колишньої Російської імперії, які прагнули до федеративної перебудови держави. На з'їзд прибули представники татар, євреїв, білорусів, естонців, молдован, донських козаків, бурятів. Тимчасовий уряд представляв кадет М. Славинський. З'їзд ухвалив постанову про національно-персональну автономію, Установчі збори та інші.

111 Керенський Олександр Федорович (1881-1970) – російський політичний та державний діяч, депутат IV Державної Думи, глава фракції трудовиків, міністр юстиції, військовий і морський міністр у перших складах Тимчасового уряду, його керівник з липня 1917 р. Верховний головнокомандувач російського війська. Член партії есерів.

112 Ідея скликання Українських Установчих зборів почала формуватися навесні 1917 р., першочергово дата виборів визначалася III Універсалом, згідно якого вони мали пройти 9 січня 1918 р. (27 грудня 1917 р.). 29 (16) листопада Центральна Рада остаточно ухвалила «Закон про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки», а 8 грудня (25 листопада) окремою постановою розтлумачила терміни підготовки та проведення виборів, у якій уся процедура розтягувалася від 14 (1) грудня, коли розпочиналося складання виборчих списків, до 9-11 січня (27-29 грудня), себто безпосереднього голосування.

113 З 11 по 13 листопада (28-30 жовтня) 1917 р. у Києві проходив III-й губернський український з'їзд, скликаний Київською українською губернською радою на чолі з І. Феценко-Чопівським.

114 Українська партія соціалістів-федералістів виникла у червні 1917 р. шляхом об'єднання ТУПу з колишніми членами УДРП. Складалася переважно з інтелігенції, яка здійснювала національно-культурну роботу, попри назву, перебувала на позиціях консерватизму. Головою УПСФ став С. Єфремов, до впливових членів організації належали А. Ніковський, І. Шраг, О. Лотоцький, В. Біднов, П. Стебницький, С. Шелухин та інші

115 Згідно «Тимчасової інструкції для Генерального секретаріату Тимчасового уряду на Україні» від 17 (4) серпня 1917 р. Херсонська, Таврійська, Катеринославська і Харківська губернії не мали підпорядковуватися юрисдикції

Центральної Ради і входить до автономної України.

116 Максименко Петро Йосипович – член одеського осередку УСДРП та виконавчого комітету Одеської української військової ради, восени 1917 р. військовий комісар Одеського гарнізону, кандидат на виборах до Всеросійських та Українських Установчих зборів за списком УСДРП.

117 Мається на увазі падіння царату.

118 Мілюков Павло Миколайович (1859-1943) – російський історик, публіцист, політик, державний діяч, співзасновник і незмінний лідер кадетської партії, депутат III і IV Державних Дум, з 15 (2) березня по 14 (1) травня міністр закордонних справ у Тимчасовому уряді.

119 Сазонов Сергій Дмитрович (1860-1927) – дипломат, у 1910-1916 рр. міністр закордонних справ Російської імперії. Посилено намагався здійснювати політику зближення з Британською імперією. Безуспішно пробував згуртувати балканські держави й Османську імперію під егідою Санкт-Петербурга задля протистояння Австро-Угорській імперії. У 1914-1916 рр. вів переговори з Британською й Французькою імперіями про умови миру по закінченні Першої світової війни.

120 Маркс Нікандр Олександрович (1861-1921) – історик, палеограф, археолог, фольклорист, засновник і перший ректор Кубанського державного університету. У 1917 р. генерал-лейтенант російської армії, начальник штабу Одеської військової округи, на цій посаді сприяв українізації російського війська, зокрема, створенню 1-го Гайдамацького запасного куреня. Восени 1917 р. входив до міського та обласного революційних комітетів, кандидат у делегати на виборах до Всеросійських Установчих зборів від блоку «Об'єднаних кредитних і споживчих кооперативів, союзу земських службовців і трудової народно-соціалістичної партії».

121 Буквально мається на увазі російський імператор Микола II (1868-1918).

122 Згідно політичної доктрини ідеологів національної революції до кордонів України мали увійти лише північні повіти Таврійської губернії (Бердянський, Дніпровський, Мелітопольський), де більшість населення складала українці.

123 1-й Гайдамацький запасний курінь сформувався в Одесі протягом літа – початку осені 1917 р. Його чисельність сягала позначки близько 3000 військовослужбовців, командиром підрозділу став ротмістр О. Сахно-Устимович.

124 Черемісов Володимир Андрійович (1871 – після 1937) – генерал від інфантерії, з вересня 1917 р. головнокомандувач арміями Північного фронту, відмовився відправляти війська з лінії фронту на Петроград для придушення більшовицького державного перевороту в листопаді 1917 р., оскільки вважав

такий крок стратегічно недоречним. Тому у виступі делегата з'їзду помилково уявлення про роль генерала в даному епізоді революційних подій.

125 34-й армійський корпус генерал-лейтенанта П. Скоропадського з 15 (2) липня 1917 р. перейменованій у 1-й Український корпус.

126 Тут і далі помилково, М. Гордієвський залишався приват-доцентом до травня – червня 1918 р., тоді історико-філологічний факультет та Рада професорів Новоросійського (Одеського) університету обрали його штатним доцентом.

127 Знаходився на розі вулиць Преображенської та Старорізницької, відкритий під опікою Товариства народної тверезості, у ньому грали здебільшого українські трупи, в середині 1930-х роках переобладнаний для ПЮГу (театру юного глядача).

128 III-й Всеукраїнський військовий з'їзд проходив у Києві протягом 2-12 листопада (20-30 жовтня) 1917 р., у його роботі взяли участь близько 3000 делегатів. З'їзд вимагав від Центральної Ради негайного проголошення незалежної Української республіки, повної українізації армії та флоту, припинення Першої світової війни.

129 Список №8 від УСДРП на вибори до Всеросійських Установчих зборів складався з 18 осіб, першим номером затверджений В. Чехівський, другим С. Петлюра.

130 Словянський з'їзд був проведений у Празі 2-12 червня 1848 року з метою координації зусиль народів, терени яких входили до складу Австрійської імперії. Головну загрозу вони бачили в поширенні ідей пангерманізму. Участь у заході взяли понад 350 делегатів, у тому числі 61 представник від Галичини, котрі сформували польсько-українську групу. Українців Галичини делегувала на форум Головна руська рада, від Закарпаття прибув А. Добрянський. З'їзд прийняв «Маніфест до європейських народів», котрий засуджував національний гніт.

131 Завод аеропланів в Одесі побудований на початку XX ст. коштами підприємця італійського походження Артура Анатра. Розташовувався поблизу іподрому, на перших порах робітники підприємства лише збирали літальні апарати з імпортих вузлів. Восени 1917 р. завод за потужністю був третім на теренах колишньої Російської імперії.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Аксельрод П. 99
Анатра А. 92, 108
Андрієвський О. 10, 13
Арсеній К. 102

Б

Базилевич П. 97
Бакунін М. 30, 62, 99
Бауер О. 98
Бачинський 25, 33, 56
Біднов В. 93, 106
Богущий В. 44-45, 104
Бойко В. 15-16
Болгарова 80
Боровик В. 8
Боровик Р. 102
Брайкевич М. 104
Бржицький 25, 41, 97
Бродницька (Німченко) О. 98
Брюховецький 26, 36, 57
Бульба 33, 41
Бурдин Л. 41, 103
Буряченко В. 25-26, 96

В

Вербицький П. 41, 97, 103
Верстюк В. 8, 15-16
Винниченко В. 95, 100, 102
Висоцький З. 10, 22, 25, 29, 33, 37, 48, 56, 61, 71, 73, 81, 94
Вільгельм II Гогенцолерн 59, 105
Вінцковський Т. 14-17
Волянський 33
Воробей Р. 15-16

Г

Гавриленко Ю. 10

Гаврилюк І. 22, 25, 27, 40, 56, 58, 94
 Гаврілець 41
 Газієв С. 54, 105
 Гамалія 33-34
 Гегель Г. 99
 Герцен О. 30, 62, 99
 Гніденко І. 97
 Головатюк 81
 Голубович В. 37, 41, 94, 102
 Гончар 27, 36, 41
 Гончаренко І. 10
 Гордієвський М. 14, 23, 28, 30-31, 48-49, 62, 78, 84, 86, 89-91, 95, 108
 Горонський Г. 83
 Грабенко-Коношенко А. 93
 Григораш 33, 41
 Грінченко Б. 38, 93, 102
 Грушевський М. 56, 105
 Губа 33-34, 42
 Губа І. 71, 81

Д

Дарієнко 33
 Демченко Т. 15-16
 Джумига Є. 17
 Добрянський А. 108
 Дорошевич В. 53, 105
 Дорошенко П. 26, 57, 97
 Доценко 35, 41
 Драгоманов М. 38, 102
 Дудник 41

Є

Єфремов С. 93, 95, 106

Ж

Живодар 25, 27, 56, 58

З

Засулич В. 99
 Захаржевський М. 97

Здориченко 36

І

Іван І Калита 63, 105
 Іванисенко 71, 81
 Іванівський М. 97, 103

К

Калашников П. 81
 Карабут 25
 Карамзін М. 63, 105
 Карбовський М. 11
 Кателін 24
 Керенський О. 7, 66, 77, 101, 106
 Клепацький П. 98
 Ковалевський М. 95
 Коваль М. 35, 41, 101
 Ковальчук Л. 102
 Кований 71
 Ковший 81
 Козловський 35
 Колесников 75
 Колісниченко М. 83
 Комаров М. 98
 Корнілов Л. 60
 Костомаров М. 65, 106
 Костюшко Т. 99
 Кравченко М. 25, 41, 56, 96
 Красицький 36, 41
 Крижанівський Ф. 100
 Кудлай О. 15
 Куц О. 41, 103

Л

Левитський М. 22, 25-26, 33, 41, 43, 56, 58, 73, 93, 95
 Лещин 92
 Лимар С. 36, 41, 102
 Липа І. 98
 Липа Ю. 102

Липченко 41
 Локрієнко С. 81
 Лотоцький О. 106
 Лохацький 36
 Луценко І. 11, 22, 24-26, 34, 40, 42-43, 45, 47, 56-57, 60, 71, 75, 77, 81, 94,
 97-98, 100-101
 Львов І. 98

М

Максименко П. 72-73, 106
 Максимчук С. 30, 35, 41, 48, 98
 Малеча Н. 93
 Маркс Н. 73, 107
 Марченко 25, 56
 Мацак 25, 96
 Медвіденко 28
 Мечников І. 14
 Микола ІІ Романов 7, 74, 107
 Мисечко А. 17
 Мілюков П. 72, 98, 107
 Міняйло О. 18
 Міхновський М. 100-101
 Мовчан 41
 Моргун 34
 Мурський В. 25, 39, 96-97

Н

Недоруба 41
 Нестеренко П. 83
 Ніковський А. 93, 98, 106
 Новосільцев М. 30, 99
 Нянчур Г. 94

О

Одинець Г. 95
 Олексієнко 41
 Омелянович-Павленко М. 7, 15

П

Павлов 41

Паляничка Ф. 41, 103
 Петлюра С. 100-101, 108
 Пилипович 35, 41
 Півторак 34
 Пілецька-Урбанович М. 98
 Платонов С. 16
 Плеханов Г. 99
 Пономаренко В. 81
 Пономаренко Я. 34, 101
 Поплавко В. 103
 Прединський 45
 Приймак 25, 28-29, 35, 37, 41-43, 48, 56
 Прудон П. Ж. 30, 62, 99

Р

Ратушний 26
 Ренер К. 98
 Ржевський В. 50, 105
 Ровинський Д. 95
 Родзянко М. 8
 Романченко І. 11, 22, 25-26, 36, 38, 41-42, 56-57, 95
 Рудницький Є. 10

С

Сазонов С. 72, 107
 Саксаганський П. 93
 Сахно-Устимович О. 107
 Семеряжко 27
 Сильченко В. 9
 Сімашко О. 15
 Сінкевич 27, 58
 Сінченко М. 13
 Січинський Ю. 81
 Скоропадський П. 108
 Славинський М. 106
 Смолій В. 16
 Солостянський Н. 46, 60, 104
 Солуха 34

Стахович О. 53, 105	
Стебницький П. 106	
Струве П. 98	
	Т
Теліга О. 15	
Терещенко М. 33, 65, 101	
Толстой Л. 53, 105	
	У
Усенко 35	
	Ф
Фещенко-Чопівський І. 106	
Фоменко В. 98	
Франко І. 97	
	Ц
Церетелі І. 33, 65, 101	
	Ч
Челюк І. 93	
Черемісов В. 77, 107	
Чернявський М. 93	
Чехівський В. 8, 22, 23, 25, 27, 31, 33, 38, 41, 49, 56, 62-63, 66, 71-72, 74, 76-77, 79-81, 89, 91, 93-94, 97, 102, 108	
Чикаленко С. 93	
Чумак В. 15-16	
Чхеїдзе М. 7	
	Ш
Шаптала 41	
Шаравський 25	
Шаравський В. 97	
Шаравський М. 97	
Шатоха П. 33, 41, 101	
Шварцман 44-45, 59, 104	
Шевченко М. 41, 97, 103	
Шевченко Т. 65, 77, 97-98, 106	
Шелухин С. 10, 18, 22, 25, 28-29, 42, 44, 46, 48, 55-56, 60, 71-72, 79, 81, 91, 94, 96, 102, 104, 106	
Шептицький А. 96	

Шишко О. 6, 15	
Шраг І. 106	
Штерн С. 13	
Шульга-Асауленко Б. 10	
Шушара 41-42	
	Щ
Щепкін М. 105	
Щербінський 33, 41	
	Ю
Юзефович 35, 41	
Юріцин С. 93	
Юсов А. 15	
	Я
Янковський 35, 41	

Наукове видання

**УКРАЇНСЬКІ ГУБЕРНСЬКІ
З'ЇЗДИ В ОДЕСІ У 1917 РОЦІ**

Документи і матеріали

Українською мовою

Підписано до друку 00.00.2017 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 7,25. Наклад 100 прим.
Зам. № 0000/0.

Надруковано з готового оригінал-макету
у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М.О.
65045, м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60
тел.: +38 0482 35 79 76

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.